

PASVALIO
MARIAUS KATILIŠKIO
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

VIENTISOS KULTŪROS PAVELDO
SKAITMENINĖS ERDVĖS KŪRIMAS:
NUO
PASVALIOS IKI *EUROPEANOS*

Konferencijos pranešimų rinkinys

Pasvalys,
2010 m. lapkričio 9 d.

**PASVALIO MARIAUS KATILIŠKIO
VIEŠOJI BIBLIOTEKA**

**VIENTISOS KULTŪROS PAVELDO
SKAITMENINĖS ERDVĖS KŪRIMAS:
NUO *PASVALIOS* IKI *EUROPEANOS***

Konferencijos pranešimų rinkinys

Pasvalys

2010 m. lapkričio 9 d.

UDK 004.4 (474.5)

008 (474.5)

Vi-73

Leidinio rėmėjai:

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
PASVALIO RAJONO SAVIVALDYBĖ

Sudarytojos

Danguolė Abazoriuvienė

Vitalija Kazilionytė

Kalbos redaktorės

Alma Dunauskaitė

Toma Mikalajūnaitė

© Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka, 2010

© Straipsnių autoriai

ISBN 978-9986-9350-7-0

TURINYS

Pratarmė.....	5
Konferencijos atidarymas.....	7
 RIMVYDAS LAUŽIKAS. Paveldo skaitmeninimas: nuo nacionalinio projekto iki tarptautinių tinklų.....	10
 REGINA VARNIENĖ-JANSSEN. VEPS - langas į vientisą Lietuvos Kultūros paveldo turinį.....	17
 VYKINTAS VAITKEVIČIUS. Lituanistikos paveldo informacinė sistema ARUODAI: 2002-2010 m. patirtis.....	32
 JŪRATĖ ŠLEKONYTĖ. KNYGADVARIS - skaitmeninė Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka.....	40
 ARŪNAS ASTRAMSKAS. Skaitmeninė Panevėžio istorijos biblioteka.....	45
 JUOZAS MARKAUSKAS. PASVALIA - krašto paraiška išlikti pasaulio atmintyje.....	55
 ALGIMANTAS KRINČIUS. Pasvalio krašto praeities atodangos Krinčino <i>Savilaidoje</i>	63
 JANINA MIEŽIANSKIENĖ. Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos Muziejaus ekspонатų unikalumas ir sklaida.....	66
 GRAŽVYDAS BALČIŪNAITIS. Pasvalio krašto muziejaus fonduose saugomi mokyklų dokumentai.....	71
 VITALIJA KAZILIONYTĖ. PASVALIA: krašto paraiška išlikti pasaulio atmintyje II.....	75

PRATARMĖ

Naujojo tūkstantmečio tinklaveikos visuomenėje kultūros paveldo ir mokslo duomenų skaitmeninimas užima prioritetines pozicijas. Projektų gausa atskleidžia įvairiųjų trūkinėjantį Lietuvoje kuriamo skaitmeninio turinio vaizdą. Svarbiausia dabarties problema - skaitmeninimo veiklų koordinavimas, projektų sąveikumas, darni skaitmenintojų tarpusavio kalba. Todėl neatsitiktinai 2010 m. ruduo paženklintas skaitmeninimui skirtomis konferencijomis ir seminarais, vykusiais Vilniuje, Kaune, Pasvalyje. Skaitmeninimo renginių maratonas prasidėjo Lietuvos šiaurės provincijoje - Pasvalyje. Lapkričio 9 d. Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje vyko mokslinė konferencija *Vientisos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASVALIOS iki EUROPEANOS*. Jos organizatoriai - Pasvalio krašto kultūros paveldo virtualios informacijos sistemos PASVALIA kūrėjai - sukvietė kultūros paveldo skaitmeninimo mokslininkus, projektų vykdytojus ir tyrinėtojus įvertinti dabartinę paveldo skaitmeninės erdvės kūrimo situaciją, pristatyti didžiųjų ir mažesniųjų projektų, pasidalinti patirtimi, problemomis, ateities idėjomis.

Konferencijos kaltininkė - 2009 m. pradėjusi gyvuoti Pasvalio krašto skaitmeninė biblioteka PASVALIA: 2010 metai skirti jos sklaidai. Todėl konferencija tapo pagrindine laimėto Kultūros ministerijos finansuojamo skaitmeninto kultūros paveldo sklaidos projekto *Su PASVALIA per pasaulį* dalimi.

Konferencijos įžangos žodį tarė bibliotekos direktorė Danguolė Abazoriuvienė, dalyvius ir svečius sveikino - Pasvalio rajono meras Gintautas Gegužinskas, Pasvalio dekanas kun. Algis Neverauskas, Kultūros ministerijos Informacinės visuomenės plėtros skyriaus vyriausioji specialistė Erika Buivydienė.

Leidinyje publikuojama 10 pranešimų. Tematika - nuo nacionalinių didžiųjų projektų ir tarptautinių tinklų iki regioninių mažųjų projektų. Konferenciją pradėjęs Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto strateginės raidos prodekanas, Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų instituto direktorius dr. Rimvydas Laužikas pristatė nacionalinio paveldo ir humanitarinių mokslų infrastruktūrų tinklo HISTORIUS kūrimo idėją, pagrindė jos reikalingumą, aptarė plėtros kryptis ir priemones. Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro direktorės dr. Reginos Varnienės-Janssen pranešimas „VEPS - langas į vientisą Lietuvos kultūros paveldą“ skirtas naujo EPAVELDO projekto „Virtualios elektroninio paveldo sistemos plėtra“ apžvalgai. Unikalus, koncepcijos atžvilgiu, duomenų pobūdžiu ir jų apimtimi neturintis lygių kitas projektas - Litanistikos paveldo informacinė sistema ARUODAI. Jų 2004-2010 m. kūrimo ir plėtojimo patirtį savitai, tiksliau - nevaldiškai, su tikro skaitmenintojo dvasia išdėstė vienas kūrėjų, VU Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų instituto projektų vadovas, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto mokslo darbuotojas dr. Vyktintas Vaitkevičius. Galingą ARUODŲ išsišakojimą liudijo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotojos dr. Jūratės Šlekonytės pranešimas *KNYGADVARIS - skaitmeninė Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*. Panevėžio kraštotyros muziejaus direktorius Arūnas Astramskas pristatė unikalų, gyvuojantį tik minimalių projektinių lėšų ir visuomeninių entuziastų dėka, regioninį projektą *Skaitmeninė Panevėžio istorijos biblioteka*. Apie virtualią Pasva-

lio krašto kultūros paveldo informacijos sistemą PASVALIA kalbėjo jos kūrėjas UAB „DIZI“ skaitmeninimo skyriaus vedėjas Juozas Markauskas ir bibliotekos darbuotoja Vitalija Kazilionytė.

PASVALIOJE paskelbtus Petro Vileišio gimnazijos Istorijos muziejaus ir Dailės galerijos, Krašto muziejaus dokumentus tyrinėjo tų institucijų atstovai muziejinkai Janina Miežianskienė ir Gražvydas Balčiūnaitis. Istorikas Algimantas Krinčius savitai kalbėjo apie išskirtinį reiškinį - Krinčino *Savilaidą*, jos knygas tikimasi netolimoje ateityje perkelti į PASVALIĄ.

Konferencija išryškino ne vien sostinės ir regionų skaitmenintojų darbus, perspektyvas, lokalių projektų vietą bendroje skaitmeninėje erdvėje, sklaidos galimybes, bet ir netikėtai atsivėrusią takoskyrą tarp didžiųjų ir mažųjų projektų, vientisos skaitmeninės paveldo erdvės kūrimo trukdžius.

Nuoširdžiai ačiū visiems konferencijos dalyviams - ir pranešėjams, ir iš daugelio Lietuvos miestų suvažiaavusiems kultūrininkams. Tai bendras prasmingas kopimas į virtualiuosius paveldo debesis. O svarbus palydovas tebus šis pranešimų rinkinys.

KONFERENCIJOS ATIDARYMAS. SVEIKINIMO ŽODIS

DANGUOLĖ ABAZORIUVIENĖ

Pasvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos direktorė

Gerb. Mere, Gerb. Dekane, Gerb. Svečiai, kolegos, visi susidomėję mūsų bibliotekos konferencija „Vientisos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASVALIOS iki EUROPEANOS“.

Pasvalio Krašto kultūros paveldo skaitmeninė biblioteka „Pasvalia“ - pagrindinė kaltininkė, kad Jūs šiandien esate čia, Pasvalio Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje. 2009 m. įgyvendintas projektas „Krašto skaitmeninė biblioteka: kultūros paveldas virtualioje erdvėje“ ir mūsų pačių iškeltas pagrindinis tikslas - sukurti laisvą, nemokamą, interaktyvią prieigą prie vieno Šiaurės Lietuvos regiono - Pasvalio krašto - istoriškai dėsningai per penkis šimtmečius susiklosčiusio kultūros paveldo ir jį integruoti į skaitmeninę Europos kultūros paveldo erdvę parodo, koks turtingas mūsų krašto kultūros paveldas ir jau po truputį naikina atminties įkalinimą provincijos institucijų uždaroje erdvėje.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. nutarimu patvirtintoje Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijoje viena iš stiprybių ir įvardijama ta, kad Lietuvos atminties institucijose sukaupti unikalūs Lietuvos kultūros paveldo objektai, kurie svarbūs Lietuvos tapatumui ir kultūros savitumui išsaugoti, o svarbiausiomis silpnybėmis toje pačioje Strategijoje laikoma tai, kad atminties institucijų vykdomas kultūros paveldo skaitmeninimas yra fragmentiškas, silpni jų tarpusavio bendradarbiavimo ryšiai, naudojami skirtingi standartai, trūksta kvalifikuotų skaitmeninio srities specialistų.

Orientuodamiesi į minėtos Strategijos strateginį tikslą - skatinti atminties institucijose saugomų kultūros paveldo objektų skaitmeninimą, užtikrinti Lietuvos kultūros paveldo saugojimą, integravimą į virtualią kultūros paveldo erdvę ir sklaidą pasaulyje parengėme projektą „Su PASVALIA per pasaulį“, kuriame numatėme visapusiškai pristatyti portale www.pasvalia.lt esančius kultūros paveldo kilnojamuosius ir kilnojamuosius objektus įvairioms visuomenės grupėms, užtikrinti skaitmeninto paveldo tyrinėjimą ir tyrinėjimo rezultatų sklaidą, suderinamumą su Epaveldu, integraciją į Europos skaitmeninę biblioteką EUROPEANA. Projektą sudaro dvi dalys: mokslinė konferencija ir Pasvalio krašto E. bibliotekos PASVALIA pažintinė pristatomoji kelionė.

Šiandieninė konferencija yra viena iš projekto dalių ir ją skiriame mokslininkų mintims apie dabartinę kultūros paveldo skaitmeninio situaciją, VIENTISOS KULTŪROS PAVELDO SKAITMENINĖS ERDVĖS KŪRIMĄ, apie nacionalinius projektus, integralią virtualią informacijos sistemą Epaveldas, skaitmeninio problemas ir perspektyvą, taip pat susipažinti su projektais: Lituanistikos paveldo informacine sistema „Aruodai“, skaitmeninė Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka „Knygadvaris“, Panevėžio kraštotyros muziejaus skaitmeninė biblioteka ir, žinoma, su PASVALIA ir joje esančių Pasvalio krašto kultūros paveldo dokumentų tyrinėjimais. Diskusijose no-

rėšime išgirsti apie Jūsų institucijų skaitmeninimo patirtį ir perspektyvas.

Džiaugiamės, kad mūsų iniciatyvą - kultūros paveldo skaitmeninės bibliotekos kūrimą palaikė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija praėjusiais metais projektui „Krašto skaitmeninė biblioteka: kultūros paveldas virtualioje erdvėje" skyrusi 16000 Lt, šiais metais projektui „Su PASVALIA per pasaulį" skyrusi 8900 Lt. Malonu konferencijoje matyti Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Informacinės visuomenės plėtros skyriaus vyriausiąją specialistę Eriką Buivydienę, mūsų rajono merą Gintautą Gegužinską - mes visada būtume vieniši, jeigu neturėtume Pasvalio rajono savivaldybės palaikymo. Į mūsų projektą kaip partneriai labai noriai įsijungė Pasvalio krašto bažnyčios, pateikdame savo archyvuose esančias senąsias bažnytines knygas. Dėl bažnytinių archyvų pateikimo virtualioje erdvėje neprieštaravo dekanas kun. Algis Neverauskas. Jis taip pat dalyvauja mūsų konferencijoje.

Labai dėkoju pranešėjams: dr. Rimvydui Laužikui, dr. Reginai Varnienei-Janssen, dr. Vyktintui Vaitkevičiui, dr. Jūratei Šlekonytei, Arūnui Astramskui, Juozui Markauskui, Algimantui Kaminskui, Janinai Miežianskienei, Gražvydui Balčiūnaičiui, Vitalijai Kazilionytei, geranoriškai atsiliepusiems į mūsų kvietimą ir sutikusiems skaityti pranešimus.

Džiaugiamės tokiu dideliu susidomėjimu konferencija. Sveikinu visus atvykusius į mūsų biblioteką ir linkiu sėkmingo darbo.

GINTAUTAS GEGUŽINSKAS

Pasvalio rajono meras

Gerbiamieji,

nuoširdžiai sveikinu visus Jus, susirinkusius į konferenciją. Didžiuojuosi Pasvalio Mariaus Katiliškio bibliotekos kolektyvu, kuris sugebėjo įgyvendinti projektą ir šiandien galime kalbėti apie skaitmeninėje erdvėje egzistuojančią mūsų krašto istoriją.

Iš tiesų, dabar jau sunku įsivaizduoti, kad biblioteka - tai šaltose patalpose sėdinti bibliotekininkė, o už jos lentynose sudėtos knygos. Nors, kita vertus, kai pagalvoji apie save - tai gera pirštais versti knygos lapus ir jausti popierių. Bet kartu turime pripažinti realybę, kad šių dienų jaunimas jau neišsivaizduoja gyvenimo be kompiuterio ekrano ir interneto.

Šiandien atsiverčiau tinklapį „Pasvalia“. Spragtelėjęs ant nuorodos „Kalendorius“ — išvydau „Darbininkų ir valstiečių kalendorių 1941 metams“, kuris saugomas Ustukių pagrindinės mokyklos muziejuje. Jei ne „Pasvalia“, tikriausiai šio kalendoriaus ir nebūčiau pamatęs.

Noriu palinkėti Jums visiems geros konferencijos, o Pasvalio bibliotekos kolektyvui naujų užmojų ir siekių kelyje nuo „Pasvalios“ iki „Europeanos“.

ERIKA BUIVYDIENĖ

Kultūros ministerijos Informacinės visuomenės plėtros skyriaus
vyriausioji specialistė

Gerbiami konferencijos dalyviai ir svečiai,

Man be galo malonu šiandien su Jumis dalyvauti Pasvalio e. bibliotekos „Pasvalia“ projekto sklaidai skirtoje konferencijoje. Man šis projektas glaudžiai siejasi su Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo politikos uždavinių įgyvendinimu, kadangi jis buvo vienas pirmųjų projektų, pradėtų įgyvendinant Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos priemonę, skirtą skaitmeninto kultūros paveldo projektams inicijuoti. 2009 m., vos tik patvirtinus Strategiją, buvo paskelbtas pirmas skaitmeninto kultūros paveldo sklaidos projektų finansavimo konkursas, kuriame dalyvavo Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka. Biblioteka laimėjo Pasvalio krašto kultūros paveldo informacijos sistemai kurti skirtas lėšas. Šiais metais Kultūros ministerijos paskelbtame konkurse Pasvalio Mariaus Katiliškio biblioteka dalyvavo su projekto kokybine tąsa: projektas pasipildė partnerių skaičiumi, profesionaliai parengta sklaidos programa.

Tad noriu palinkėti projekto vykdytojams toliau plėtoti savo e. biblioteką, ieškoti naujų, inovatyvių Pasvalio krašto kultūros paveldo populiarinimo kelių.

Konferencijos dalyviams ir svečiams linkiu turiningų pranešimų, prasmingų diskusijų ir naujų idėjų.

PAVELDO SKAITMENINIMAS: NUO NACIONALINIO PROJEKTO IKI TARPTAUTINIŲ TINKLŲ

Dr. RIMVYDAS LAUŽIKAS

Vilniaus universitetas Komunikacijos fakultetas

Ivadas

Paveldo ir mokslo duomenų skaitmeninimas yra populiari tema šiuolaikinėje Lietuvoje. Šioje erdveje dirba vis daugiau žmonių, skiriamos didelės lėšos, įsigyjama daug techninės bei programinės įrangos. Tai laikas, kai jau galime pažvelgti atgal ir pamąstyti apie strategines raidos kryptis. Šio straipsnio objektas yra skaitmeninės infrastruktūros, straipsnio tikslas - pristatyti nacionalinio paveldo ir humanitarinių mokslų infrastruktūrų tinklo idėją, pagrįsti jos reikalingumą, nurodyti galimas plėtros kryptis ir priemones.

Situacijos apžvalga

Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimas jau baigia skaičiuoti bene antrą dešimtmetį. Ištakomis galime laikyti 1992 m. pradėtą kurti Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos elektroninį katalogą, vėliau sekė 1993 m. pristatytos Eugenijaus Jovaišos ir Mariaus Jovaišos programos „Dangus“ ir „Archeologo darbo kamputis“; 1997 m. - Kultūros vertybių apsaugos departamento (dab. Kultūros paveldo departamentas) duomenų bazė „Archeologiniai tyrimai Lietuvoje“; 1999 m. - Kultūros paveldo centro - „Voruta“; nuo 2003 m. - mokslo institutų konsorciumo informacinė sistema „Aruodai“, nuo 2005 m. - Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos informacinė sistema „ePaveldas“. Nuo pat skaitmeninimo pradžios programos, duomenų bazės, informacinės sistemas kūrė labai skirtingos institucijos, net privatūs asmenys, kurie nekoordinavo veiklos tarpusavyje, retai naudojo kokius nors standartus¹. 2005 m. autoriaus atliktas skaitmeninimo situacijos tyrimas parodė svarbiausias problemas, kurių dalis neišspręstos iki šiol. Tai: dideli daugumos institucijų norai skaitmeninti turimus duomenis, kurie neretai nepagrįsti ekonominiais ir žmogiškaisiais ištekliais; finansinės skaitmeninimo problemos ir, neretai, prastos techninės galimybės; skaitmeninimo veiklų koordinavimo trūkumas; menkas tarpinstitucinio bendradarbiavimo lygmuo; menkas standartizavimo ir standartų praktinio taikymo lygmuo; teorinių darbų kultūros paveldo skaitmeninimo tema ir išsamių situacijos analizių trūkumas. Iš dalies situaciją pagerino 2009 m. Vyriausybės patvirtinta „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo

¹ Standartizacijos požiūriu išimtimi galime laikyti Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos projektus, kurie nuo pat pradžių buvo griežtai standartizuoti. Tai vyko todėl, kad bibliotekų sektorius apskritai buvo ir yra gerokai toliau, nei kiti sektoriai, pažengęs informacijos standartizavimo srityje. Žinoma, turime suprasti, kad bibliotekų lyderystės viena iš priežasčių yra kur kas mažesnė jose saugomų objektų įvairovė (iš esmės bibliotekose saugomi tik 2D objektai), tad bibliotekų patirties pritaikymas visai atminties institucijų erdvei (ypač 3D objektams) yra galimas, bet pakankamai sudėtingas.

ir prieigos strategija" bei 2010 m. Kultūros ministro patvirtintas „Skaitmeninio turinio kūrimo, saugojimo ir prieigos standartų ir norminių dokumentų sąrašas". Tačiau šie dokumentai nepanaikino tarpsektorinės atskirties. Svarbus paveldo ir istorinių tyrimų problemų šaltinis Lietuvoje yra tai, kad šie mokslai, mokslo institucijos ir jų infrastruktūros yra kuruojami Švietimo ir mokslo ministerijos, o atminties institucijos² ir svarbiausių šaltinių (paveldo) informacinės infrastruktūros - Kultūros ministerijos. Dėl to beveik nekoordinuojamas specializuotų informacinių sistemų ir duomenų bazių, susijusių su kultūros paveldu, kūrimas mokslo ir atminties institucijose, tos pačios srities duomenų bazės nesiejamos tarpusavyje, neužtikrinama bendra paieška nutolusiose duomenų bazėse, nekoordinuojamas tarptautinis bendradarbiavimas, mažai įsigyjama technologinių infrastruktūrų ir jų įsigijimas nekoordinuojamas, dubliuojama veikla, neracionaliai panaudojamos lėšos, mokslinis potencialas, žmogiškieji ištekliai. 2010 m. pradžioje paveldo ir mokslinių duomenų skaitmeninimo erdvėje turėjome ne mažiau kaip 40-50 skirtingų faktiškai veikiančių įvairaus lygmens, skirtingos institucinės ir sektorinės priklausomybės duomenų bazių ir informacinių sistemų, kurių dauguma nenaudoja jokių standartų, o jų kūrėjai neprojektavo sąveikumo³ ir yra jam nepasirengę.

Kita vertus, abu minėti sektoriai (mokslo ir kultūros) turi skirtingus skaitmeninio požiūrius ir tradicijas. Mokslo duomenų skaitmeninimas yra paveiktas informacinės paradigmos. Pagal ją mokslo tyrimo šaltiniai (faktų šaltiniai) yra svarbios informacijos laikmenos, o empirinio duomenų rinkimo tikslas - kuo detalesnis ir išsamesnis tos informacijos „nuskaitymas". Informacijos nuskaitymui humanitarinių mokslų erdvėje yra pritaikomi ne tik tradiciniai mokslo metodai (dedukcija, indukcija, kritinis lyginamasis ir t. t.), bet ir nehumanitarinių mokslų metodai (istorinė antropologija, paleobotanika,

² Atminties institucijos yra metaforiškas pavadinimas (Ellis G. Burcaw, 1975; R. Hjerppe, 1994). Tai institucijos, kurios saugo paveldą, konkrečios visuomenės atminčiai svarbius dokumentus, objektus. Lietuvoje tokiomis institucijomis galime vadinti muziejus, archyvus, dalį bibliotekų bei Kultūros paveldo departamentą. Iš dalies atminties institucijų sampratą atitinka visos bibliotekos (informacijos išsaugojimas taip pat yra savotiška mnemotinės funkcijos raiška), religinės bendruomenės.

³ Literatūroje sinonimiškai yra vartojami integralumo, suderinamumo ir sąveikumo terminai. Tačiau šiuos terminus reikėtų skirti. Sistemų integracija yra sunkiai įmanomas ir dažniausiai nereikalingas procesas. Juk muziejai, bibliotekos ir archyvai bei jų kurtos sistemos yra įdomūs ir vertingi savo specifika, o paverbę juo viena (lot. integer) daugiau prarastame, nei laimėtume. Galbūt galima integruoti kultūros paveldo, saugomo atminties institucijose, išteklius ar informaciją, tačiau šioje vietoje turime akivaizdžias praradimo grėsmes, nes integracija skaitmeninėje erdvėje reikalauja kur kas didesnio struktūravimo lygio (= realaus pasaulio informacijos praradimo) nei tarpusavyje neintegruotų išteklių pateikimas. Geresnis yra suderinamumo (lot. com-passion, angl. compatibility) siekis, tačiau, šioje vietoje galime matyti iš industrinės visuomenės ateinančią ir šiems laikams ne visada tinkamą sisteminių nuostatą. Industrinėje visuomenėje visos sistemos (mechanizmai, organizacijos ir pan.) buvo hierarchiškai organizuotos per komponento - posistemės - sistemos ryšius. Komponentų ir posistemų standartizacija užtikrindavo sėkmingą sistemų darbą bei jų tarpusavio suderinamumą. Tačiau dabar gyvename tinklaveikos formavimosi laikotarpi, kuriame hierarchinės struktūros nyksta ir užleidžia vietą tinklinėms struktūroms. Taigi šiame kontekste išeitų, kad perspektyvesnis yra kultūros paveldo informacijos sąveikumo (lot. inter-operari, angl. interoperability) požiūris, pagal kurį kiekviena informacinė sistema, institucija ar sektorius išlaiko savo nepriklausomumą, bet tinklinių ryšių pagrindu jų sukurta informacija sėkmingai sąveikauja virtualioje erdvėje (iki semantinio sąveikos lygmens imtinai).

Mesbauerio spektroskopija ir l.l.), techninės ir programinės kompiuterinės priemonės (3D skenavimas, georadaras, infraraudonoji fotografija, kompiuterizuota turinio analizė, statistika, informacinės entropijos skaičiavimas ir l.l.). Informacijos ilgalaikio išsaugojimo metu (taip pat ir skaitmeninėse duomenų bazėse bei informacinėse sistemose) siekiama kuo didesnės ir gilesnės aprėpties, maksimaliai daug duomenų, didesnį dėmesį teikiant ne pačiam šaltiniui (paveldo objektui), bet iš jo „ištrauktiems“ duomenims, informacijai, mokslinėms interpretacijoms, analitinėms sistemos galimybėms. Kultūros paveldo duomenų skaitmeninimas remiasi atminties institucijoms būdinga komunikacine paradigma, kuri paveldo objektus traktuoja kaip subjektyvius ženklus, sudėtingų tekstų ir kontekstų rinkinius. Šiuo požiūriu empirinio duomenų rinkimo tikslas tampa „teisingas“, bet iš esmės subjektyvus ženklų ir tekstų perskaitymas. Komunikacinės paradigmos paveiktas ilgalaikis informacijos išsaugojimas yra orientuotas daugiau į paties šaltinio (objekto) išsaugojimą, mažiau į duomenis ir informaciją (jie subjektyvūs), paprastai pasitenkinant objekto fotografiniu vaizdu ir aprašymu pagrindiniais metaduomenimis. Tarpsektorinio nebendradarbiavimo trūkumus galime iliustruoti archeologijos pavyzdžiu, kur archeologijos objektas (piliakalnis, kapinynas) apskaitomas ir skaitmeninamas Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registre, archeologinių tyrimų moksliniai duomenys (ataskaita) išsaugomi Lietuvos istorijos institute ir neskaitmeninami, o archeologiniai radiniai atsiduria muziejuje ir turėtų būti skaitmeninami šiuo metu kuriamoje Lietuvos integralioje muziejų informacinėje sistemoje (LIMIS). Toks atskyrimas nėra motyvuotas nei mokslo, nei paveldosaugos požiūriais ir, neišvengiamai, ateityje šie sektoriai ir sistemos turėtų bendradarbiauti. Lituanistinių mokslo tyrimų ir paveldo⁴ infrastruktūrų tinklo modelio idėjinis pagrindas gali būti tinklaveikos visuomenei⁵ būdinga tinklo loginė struktūra. Tinklo logika yra grindžiama horizontali lygiaverčių objektų sąveika, ji skirtinga nuo industrinei visuomenei būdingos vertikalios, hierarchinės (nelygiaverčių) objektų sąveikos.

Infrastruktūrų tinklas HISTORIUS

2010 metais Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas pradėjo įgyvendinti Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Lituanistinių mokslo tyrimų ir paveldo infrastruktūrų tinklo kūrimas: projektavimo fazė“ (akronimas - HISTORIUS⁶-P). Projekto tikslas yra atlikti parengiamąsias veiklas (projektavimo fazė) nacionaliniam Lituanistinių mokslo tyrimų ir paveldo infrastruktūrų tinklui sukurti: parengti techninę užduotį Lituanistinių mokslo tyrimų ir paveldo infrastruktūrų tinklo galimybių studijai; parengti Lituanistinių mokslo tyrimų ir paveldo infrastruktūrų tinklo galimybių studiją (viešojo pirkimo būdu per-

⁴ Čia ir toliau pateikiamame modelyje paveldu vadinami humanitarinių mokslų tyrimų ištekliai, saugomi muziejuose, archyvuose, bibliotekose, taip pat kilnojamojo ir nekilnojamojo paveldo vertybės, įtrauktos į Kultūros paveldo registrą bei kiti humanitarinių mokslų tyrimams svarbūs kultūros objektai. Samprata suformuluota pagal: Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. 2008 m. liepos 3 d. Nr. X-1682, Vilnius, p. 1.

⁵ Tinklaveikos visuomenės samprata pagal: Castels, M, 2005.

⁶ Akronimui pasirinktas žodis „Historius“ yra seniausias, žinomas istoriko įvardinimas lietuvių kalba, užfiksuotas Volfenbiūtelių postilėje, 1573 m.

kama paslauga); atlikti Europinės panašių infrastruktūrų kūrimo patirties ir lietuviško tinklo paneuropinių ir pasaulinių sąsajų analizę ir parengti Litanistinių mokslo tyrimų ir paveldo infrastruktūrų tinklo prototipo modelį ir aprašyti jį tinklo specifikacijos būdu.

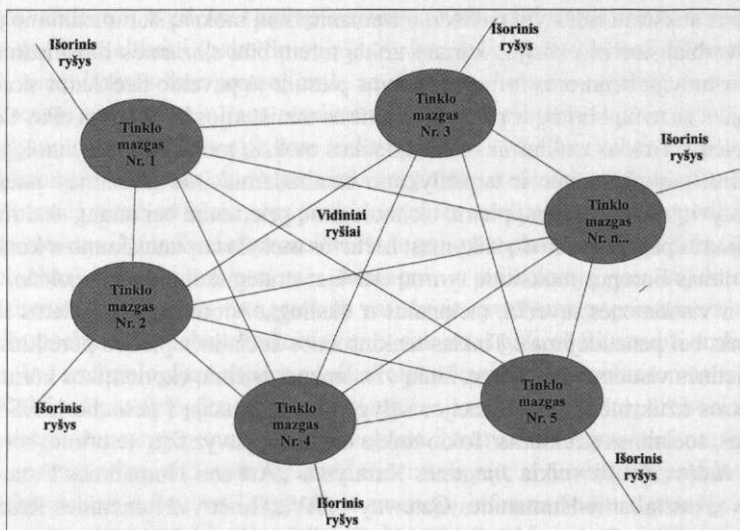
Litanistinių mokslo tyrimų ir paveldo infrastruktūrų tinklas HISTORIUS iki minimumo sumažins aukščiau išdėstytų paveldo ir humanitarinių mokslų skaitmeninio problemų poveikį. Svarbiausios investicijos kuriant tinklą turėtų būti skiriamos litanistinių mokslo ir studijų institucijų bendroms infrastruktūroms plėsti ir jų paveldo ištekliams skaitmeninti, koordinuojant sistemų kūrimą ir plėtrą su Kultūros ministerijos kuruojama ePaveldo infrastruktūros plėtra. Tinklas tenkins šiuos litanistikos mokslų mokslinės ir technologinės plėtros poreikius: tarpinstitucinio ir tarpdalykinio bendradarbiavimo didinimas; naujų, aktualių ir inovatyvių mokslo tyrimų plėtra; technologinių priemonių bei naujų, skaitmeninėmis technologijomis pagrįstų metodų taikymas; Lietuvos mokslo tarptautiškumo ir konkurencingumo didinimas Europos mokslinių tyrimų erdvėje; strategiškai pagrįsta mokslo, valstybės institucijų ir visuomenės sąveika; racionalus ir tikslingas istoriniams mokslams skirtų lėšų paskirstymas bei panaudojimas. Tinklas tenkins šiuos socialinės plėtros poreikius: demokratinės pilietinės visuomenės kūrimą, žinių visuomenės ir žinių ekonomikos kūrimą, visuomenės plėtros užtikrinimą globalizacijos sąlygomis, integraciją į pasaulio ir ES politines, ekonomines, socialines struktūras. Tokio tinklo identiškių pavyzdžių neturime, bet panašiais principais vadovaujantis veikia Jungtinės Karalystės „Art and Humanities Data Service“, Australijos „Australian e-Humanities Gateway“, JAV „H-net“, „Humanities Research Network“, tarptautiniai „Europeana“, DARIAH, CLARIN ir kiti tinklai.

Pateiktame modelyje infrastruktūrų tinklas yra organizuojamas per tinklo mazgus, kurių kiekvieną sudaro konkreti institucija⁷ su savo valdomomis informacinėmis ir technologinėmis infrastruktūromis⁸. Valdamos infrastruktūros lieka institucijų nuosavybe, tačiau, besijungdamos į tinklą institucijos įsipareigoja bendrai dalintis turimomis, tinklui priskirtomis informacinėmis bei technologinėmis infrastruktūromis bei ištekliais, mainais gaudamos finansavimą šių infrastruktūrų plėtrai. Tinklo komponentų skaičius neribojamas ir priklauso nuo tinklo poreikių. Naujos infrastruktūros tinkle galėtų atsirasti prisijungdamos prie jau esamų tinklo mazgų infrastruktūrų ir taip patekdamos į tinklą arba pripažindamos bendrus tinklo standartus, paieškos sistemą bei kitas HISTORIUS Tarybos nustatytas taisykles ir kurdamos savarankišką tinklo mazgą. Aiškios ir nedviprasmiškos taisyklės, kurios leistų tinkle atsirasti naujiems mazgams ir saugotų tinklą nuo korporacinio uždaro, yra vienas svarbiausių tinklo projektavimo fazės uždavinių. Taisyklės atitinkančios institucijos turėtų automatiškai tapti tinklo mazgais.

⁷ Institucijos samprata pagal: LST EN 45020:2007, Standartizacija ir su ja susijusi veikla. Bendrasis aiškinamasis žodynas (ISO/IEC Guide 2:2004). Vilnius, 2007.

⁸ Mokslo infrastruktūrų samprata pagal Tarybos reglamentą, (EB) Nr. 723/2009, 2009 m. birželio 25 d., dėl Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumo (ERIC) Bendrijos teisinio pagrindo: mokslinių tyrimų infrastruktūra - priemonės, ištekliai ir susijusios paslaugos, kuriais naudojasi mokslo bendruomenė atlikdama aukščiausio lygio mokslinius tyrimus visose srityse, ir apima pagrindinę mokslinę įrangą ir mokslinių tyrimų medžiagą; žinių šaltinius, pavyzdžiui, rinkinius, archyvus ir struktūrizuotą mokslinę informaciją; informacijos ir ryšių technologijomis grindžiamas infrastruktūras, pavyzdžiui, GRID tinklą, kompiuterinę įrangą, programinę įrangą ir ryšio priemones bei bet kurias kitas išskirtines priemones, kurios yra esminės mokslinei kompetencijai įgyti.

Visi tinklo mazgai⁹ yra susiję vienas su kitu tiesioginiais vidiniais ryšiais. Kiekvienas tinklo mazgas atskirai (o per jį ir visas tinklas) išoriniais ryšiais yra susijęs su kitais nacionaliniais ir tarptautiniais infrastruktūrų tinklais.

1 pav. Lituanistinių mokslų tyrimų ir paveldo infrastruktūrų tinklo principinis modelis

Tinklą strategiškai administruotą HISTORIUS Taryba, sudaryta iš Švietimo ir mokslo, Kultūros ministerijų, Lietuvos mokslo tarybos bei deleguotų tinklo mazgų atstovų (po 1 nuo kiekvieno mazgo). Taryba savo jėgomis ar samdydama ekspertus atliktų tinklo strateginių plėtros poreikių ekspertines funkcijas. Tinklo veiklas įgyvendintų Tarybos sprendimu sudaryta HISTORIUS administracija.

Kuriama mokslo infrastruktūra apims reikšmingą humanitarinių mokslų ir paveldo srities dalį. Ji tarnaus lituanistikos mokslų (plačiaja prasme) tyrimams. Čia lituanistikos mokslais vadinami mokslai, kuriems nematerialusis ir dokumentinis lituanistikos paveldas yra svarbiausias tyrimų šaltinis vykdyti fundamentinius lietuvių etnologijos, archeologijos, raštijos, kultūros ir istorijos tyrimus. Taip pat infrastruktūra tarnaus Lietuvos atminties institucijoms (muziejai, archyvai, bibliotekos).

Potencialų Lietuvos vartotojų (įskaitant viešojo ir privataus sektoriaus) skaičių (mokslininkų ir atskirai institucijų lygyje) galima apskaičiuoti tik apytiksliai. HISTORIUS suteiks tyrimų resursus plačiam viešojo ir privataus sektoriaus tyrėjų ratui. Lietuvoje turime apie 10 mokslo ir studijų institucijų, vykdančių mokslinius lituanistinio paveldo krypties tyrimus, kurios būtų svarbiausios šio tinklo dalyvės. Jau sukurtos ePaveldo sistemos aprėptyje dar yra 1 nacionalinė, 65 viešosios ir 4 mokslinės bibliotekos; 4 nacionaliniai, 12 respublikinių ir beveik 100 kitokios priklausomybės muziejų (tarp jų ir privataus sektoriaus), kuriuose taip

⁹ Tinklo mazgo samprata pagal: Castels, M. Tinklaveikos visuomenės raida. Vilnius, 2005, p. 454.

pat iš dalies vykdomi paveldo ir istoriniai tyrimai. Tinklas galėtų būti aktualus ir 5-8 valstybiniams archyvams. Lietuvoje lituanistinio paveldo tyrimus vykdo apie 1200 mokslininkų, bibliotekose dirba apie 6500 profesionalių darbuotojų, muziejuose - apie 700, dar nemažai potencialių vartotojų dirba archyvuose bei paveldosaugos institucijose. Tinklu galima naudotis studijų procese. Lietuvoje yra per 30 paveldo ir istorijos mokslų studijų programų. Tinklas bus reikalingas ir užsienio lituanistinių tyrimų centrums, lituanistinius ir lyginamuosius tyrimus atliekantiems užsienio mokslininkams bei visuomenei.

HISTORIUS įgyvendinimo metu bus pirmą kartą Lietuvoje sukurtas lituanistinio paveldo ir istorinių tyrimų mokslo institucijų ir atminties institucijų infrastruktūrų tinklas, suburtas aukščiausio lygmens specialistų kolektyvas, galintis toliau strategiškai plėtoti paveldo ir istorinių mokslo tyrimų infrastruktūras. Infrastruktūrų, žmogiškųjų išteklių, finansų vienijimas ir strateginis valdymas, technologinių, skaitmeninių priemonių naudojimo plėtra turi sukurti sąlygas proveržiui paveldo ir istoriniuose tyrimuose Lietuvoje bei praktinėje atminties institucijų veikloje.

Kuriama infrastruktūra puikiai derės su jau esama, nes HISTORIUS - tai tinklas, jungiantis jau esamas infrastruktūras, užtikrinantis bendrų standartų, informacijos techninių ir technologinių priemonių naudojimą ir strategiškai orientuotą bendrą plėtrą. HISTORIUS tinklas, pagal poreikius, turės galimybes jungtis su kitų mokslo sričių infrastruktūrų tinklais ir tarptautiniais infrastruktūrų tinklais.

HISTORIUS tinklas bus kuriamas institucijų konsorciumo (jungtinės veiklos starties) pagrindu. Tačiau dalis tinklo įgyvendinimo priemonių reikalauja nacionalinio koordinavimo ir finansavimo. Tai:

1. HISTORIUS tinklo projektavimo fazė, juridinis sukūrimas.

2. Nacionalinių lituanistinio kultūros ir istorijos paveldo mokslinės informacijos standartų, ontologijų, tezaurų, klasifikatorių pritaikymas, sukūrimas ir patvirtinimas. Šia priemone siekiama standartizuoti kultūros paveldo ir istorijos mokslų informacijos bei žinių įtinklinimą ir skaitmeninimą Lietuvoje. Įgyvendinant šią priemonę turi būti:

a) pritaikyti visi šią sritį reglamentuojantys ISO standartai (pvz. ISO 21127:2006 Information and documentation. A reference ontology for the interchange of cultural heritage information) ir kt.;

b) nustatyta, kokių standartų, ontologijų, tezaurų ir klasifikatorių trūksta;

c) sukurti ir juridiškai nacionaliniame lygmenyje patvirtinti trūkstami standartai, ontologijos, tezaurai, klasifikatoriai.

3. Veikiančių, į tinklą jungiamų informacinių infrastruktūrų suderinimas su egzistuojančiais ir naujai sukurtais standartais, ontologijomis, tezaurais ir klasifikatoriais.

4. Tinklo sistemų duomenų konverterių į standartizuotą formatą sukūrimas ir bendros informacijos paieškos sistemos visam tinklui sukūrimas.

5. Bendros paieškos sistemos įdiegimas kiekviename tinklo mazge. Paieškos sistema turi užtikrinti kiekviename tinklo mazge esančios informacijos pasiekiamumą iš bet kurio kito tinklo mazgo bei kitų tinklų per išorinius tinklo ryšius.

6. Išorinių tinklo nacionalinių ir tarptautinių ryšių su kitais tinklais projektavimas ir sukūrimas.

7. Tinklo mazguose esamų technologinių infrastruktūrų auditas, naujų technologinių infrastruktūrų poreikių nustatymas ir įsigijimas.

8. Tinklo mazguose jau veikiančių ir naujų duomenų bazių turinio plėtos, nuolatinio duomenų skaitmeninimo, atskirų duomenų bazių palaikymo ir administravimo darbai.

Su tinklo informacine infrastruktūra turėtų būti plėtojama ir technologinė, paveldo ir mokslinių duomenų skaitmeninimui skirta infrastruktūra. Svarbiausi įsigijami prietaisai (technologinės infrastruktūros) turėtų sustiprinti paveldo ir istorinių tyrimų technologizavimą, modernių skaitmeninių technologijų panaudojimą. Dalį prietaisų galima būtų įsigyti bendrai su gamtos mokslų infrastruktūromis. Potencialiai reikalingi infrastruktūriniai elementai paveldo ir istorijos mokslų neintervenciniams tyrimams (georadaras, infraraudonųjų, ultravioletinių spindulių kameros, rentgeno, ultragarso tyrimų prietaisai); lauko ir kameraliniams medžiagos fiksavimams (trimatis erdvinis skeneris, preciziškas nedidelių objektų trimatis skeneris), tinklo ryšių ir programinė įranga, efektyviai komunikacijai, duomenų fiksavimo kokybei būtini bendri standartai bei specializuota programinė įranga (pavyzdžiui, rankraščinio teksto autorystės identifikavimas). Tikslų techninės ir programinės įrangos sąrašą, parametrus, jų tarpusavio derėjimą ir papildomumą, materialiuosius ir žmogiškuosius resursus, kurių reikia tinklui funkcionuoti ir kitas technines detales šiuo metu parengti sunku, nes dėl institucinės atskirties neįmanoma tiksliai nurodyti esamos įrangos kiekį ir poreikį.

Galime kalbėti tik apie bendruosius principus, kurie turėtų formuoti strateginę HISTORIUS plėtos politiką. Infrastruktūrų įgijimas turi būti finansiškai motyvuotas mokslinių tyrimų poreikių. Iš esmės galime kalbėti apie keturis infrastruktūrų valdymo ir įgijimo lygius: institucinį - infrastruktūros kainos ir poreikio santykis (santykinai nedidelė kaina ir didelis infrastruktūros poreikis, ji daug naudojama mokslo tyrimuose) leidžia įsigyti kelis infrastruktūros vienetus, kurie priskiriami konkrečioms institucijoms ir naudojami visų tinklo dalyvių; nacionalinį mokslo srities - infrastruktūra yra pakankamai brangi ir naudojama tiek, kad vieno infrastruktūrinio vieneto užtenka visai paveldo, istorinių tyrimų ar net humanitarinių mokslų sričiai; nacionalinį tarpdisciplininį - infrastruktūra brangi, o jos poreikiai yra tokie, kad vieno infrastruktūrinio vieneto užtenka kelių Lietuvos mokslo sričių poreikiams; tarptautinį - infrastruktūra yra labai brangi ir naudojama moksle tik fragmentiškai, tokiu atveju HISTORIUS tinklo tyrėjų infrastruktūros poreikiai tenkinami arba jungiantis į didesnius tarptautinius tinklus ir gaunant infrastruktūros paslaugas už narystės mokestį arba per pavienius tarptautinius mokslo tyrimų projektus, jei infrastruktūros poreikis yra vienetinis.

Tokiu būdu 2009 m. atsiradusi ir palankaus tarptautinio ekspertų vertinimo sulaukusi nacionalinio Lituanistinių mokslų tyrimų ir paveldo infrastruktūrų tinklo idėja įgauna pavidałą. Sėkmingai vykdant numatytas veiklas, tinklas turėtų būti sukurtas 2012-2013 metais, paskui pildomas duomenimis, plečiamas, nustatomos strategiškai svarbios sąsajos su tarptautiniais tinklais. Dabar galime manyti, kad HISTORIUS yra potencialus tarptautinių tinklų Europeana, DARIAH, CLARIN būsimasis narys.

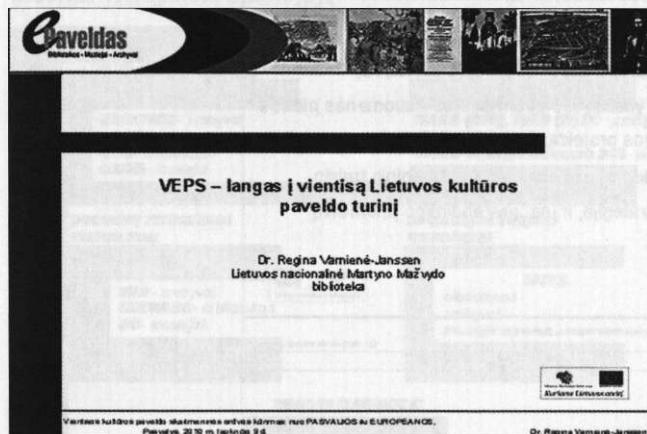
Literatūros sąrašas

1. Burcaw, Ellis. G. Introduction to Museum Work. Nashville 1975.
2. Hjerpe, R. A Framework for the Description of Generalized Documents. Advances in Knowledge Organization, 1994, 4, p. 173-180.
3. Castels, M. Tinklaveikos visuomenės raida. Vilnius, 2005, p. 453-461.

VEPS - LANGAS Į VIENTISĄ LIETUVOS KULTŪROS PAVELDO TURINĮ

DR. REGINA VARNIENĖ-JANSSEN

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Gerbiamai auditorijai šiandien pristatomas nacionalinis projektas - Virtualios elektroninio paveldo sistemos plėtros projektas. Jis yra 2005-2008 m. vykdyto projekto tęsinys. Šio projekto aktualumą patvirtina keletas reikšmingų Europos ir Lietuvos dokumentų.

Sklaidant naujausius Europos komisijos dokumentus: „Europa 2020“ ir pagal jį suformuotą kitą Europos Komisijos dokumentą „Skaitmeninė darbotvarkė“, kuriame numatytos 7 prioritetinės kryptys - bendrosios skaitmeninės rinkos kūrimas, didesnė sąveika, didesnis pasitikėjimas internetu ir jo saugumas, gerokai spartesnė interneto prieiga, didesnės investicijos į mokslinius tyrimus ir plėtrą, kompiuterinio raštingumo įgūdžių lavinimas ir didesnė įtrauktis, informacinių ir ryšių technologijų taikymas prie visuomenės. Akivaizdu, kas buvo numatyta 2009 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintoje „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijoje“, išlieka aktualu ir toliau. Šalies kultūros paveldo skaitmeninto turinio kūrimas ir sklaida išlieka prioritetinė informacinės visuomenės kryptis. Tai patvirtina ir kitas dokumentas - „Lietuvos Respublikos Vyriausybės informacinės plėtros 2010-2015 metų“ projektas, kuriame vienas iš prioritetinių tikslų: „puoselėti Lietuvos kultūrą ir lietuvių kalbą, pasitelkiant informacines technologijas“. Tai iš esmės sutampa su Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ 2009 m. patvirtinta priemone „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“.

Kuriant skaitmenintą šalies kultūros paveldo turinį informacinės visuomenės politikos tęstinumas Europos ir mūsų šalies kontekste yra tvarus garantas Lietuvos kultūros politikoje jau įsitvirtinusios paradigmos - atminties institucijų sąveikos. Norėčiau akcentuoti, kad reikšmingiausio pastarųjų metų kultūros politikos dokumento - „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos“ - mokslininkai iki šiol pakankamai neįvertino.

Virtualios elektroninio paveldo sistemos plėtros metodologija

- ✓ Skaitmeninė darbotvarkė – pirmoji pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo „Europa 2020“ strategijos iniciatyva;
- ✓ Lietuvos Respublikos Vyriausybės informacinės visuomenės plėtros 2010-2015 m. Strategijos projektas;
- ✓ Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija, ir jos įgyvendinimo priemonių planas (2009).

Vieningos kultūros paveldo skaitmeninio paveldo kūrimas: nuo PASV ALJOS iki EUROPEAN OS.
Paveldas, 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Rūta Vaimanienė-Jaunson

VEPS kūrimo pagrindas

Vieningas metodologinis požiūris į skaitmeninto Lietuvos kultūros paveldo vientisumą išreikštas:

- ✓ Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijoje;
- ✓ Integralioje virtualioje elektroninio paveldo sistemoje;
- ✓ Bendrame portale www.epaveldas.lt.

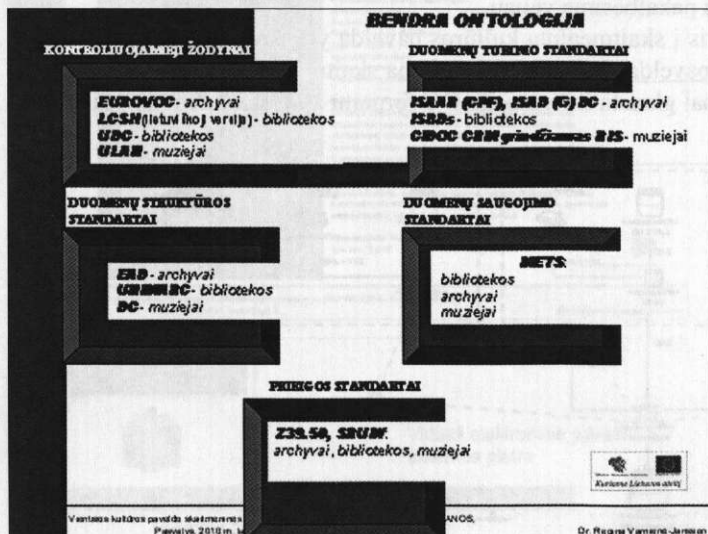
Vieningos kultūros paveldo skaitmeninio paveldo kūrimas: nuo PASV ALJOS iki EUROPEAN OS.
Paveldas, 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Rūta Vaimanienė-Jaunson

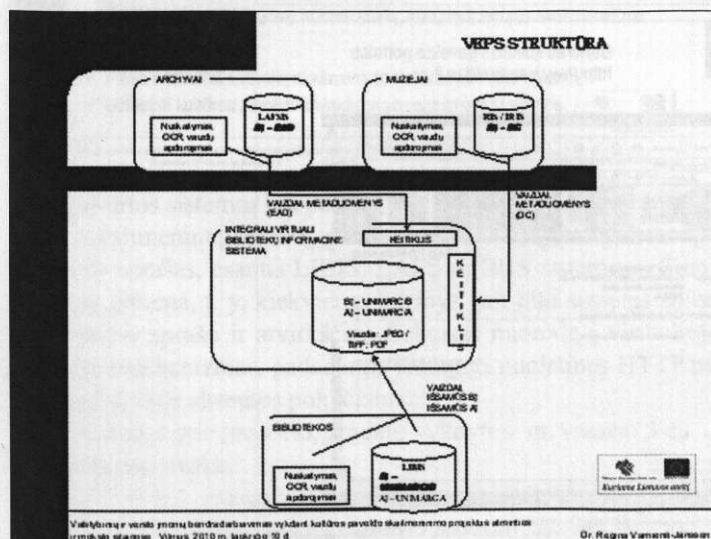
Nemažai prisidėję rengiant šį dokumentą, galime pasidžiaugti jo pasirodymu ir toliau tęsti jau pradėtus darbus, nes minėtas dokumentas gavo finansinę paramą. Šiai strategijai įgyvendinti yra numatyta apie 60 mln. Lt septyniems projektams. Šiuo metu visi 7 projektai yra vykdomi.

Vienas reikšmingiausių, neseniai Kultūros ministerijoje įvardytas nacionaliniu, yra „Virtualios elektroninio paveldo sistemos plėtros“ LNB projektas, pradėtas vykdyti š. m. vasario 3 d., su 9 partneriais. Tačiau, pirmiausia, bent trumpai reikėtų apibūdinti, kuo buvo remiamasi vykdant naująjį projektą.

Nuo 2005-2008 m. LNB vykdė projektą su partneriais: Lietuvos archyvų departamentu ir Lietuvos dailės muziejumi. Didžiausia šio projekto sėkmė - vykdant projektą suformuotas vieningas požiūris į skaitmeninto šalies kultūros paveldo vientisumą, jis įkūnytas „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijoje“, Virtualioje sistemoje ir portale, naudojant vieningą, atminties institucijas vienijančią ontologiją:

Bendrą Virtualios sistemos ontologiją sudaro kiekvienoje žinyboje jau įsitvirtinę Europos ir ISO standartai: kontroliuojami žodynai, skirtingi metaduomenų turinio standartai, duomenų struktūros formatai. Ilgalaikiam metaduomenų bei skaitmeninių objektų saugojimui yra naudojamas vienodas formatas METS, o prieigai - Z.39.50 bei SRU/W.

Išsamus aprašas

Adresas: Neamumų XVIII a. daiktai
Pavadinimas: Maria Siquiringa
Medžiaga: druska
Teknika: akvarelis
Matavimai: 101-80x80 cm
Amžius: XVIII a.
Mokykla: italų dailė
Silpnai: šaltas
http://www.aprasas.lt

Paveikslas yra būdingas divocionizmo tapybos pažiūrai, kuriame neįprastai vienu metu pavaizduojami ir moteris ir vaikas. Čia Dėvės Marija varduojama A. Indrėna, trimis kairėmis rankomis į dešinę, galva paslenkta, rankos su ugnimi, džiugina natūralios žmogaus, skulptūros mada. Kompozicijoje atsimena Carlo Donatello „Šventosios Dėvės Marijos“ atvaizdą, tačiau motybus matome patvirtinti galvą dengiančio ranka skulptūros ir motyvu apsuosio, ugnies ant pečių. Tapybos kryptis: magistrali, apdorojama. Dėvės ir šventosios kūrėjas darysime pasididius Marquis drabužių klijais, suamiręgi vėdų išvėdę, skausmingai nuraitas rankas.

Aprašo Data: šventosios
lrv Nr.: 1-047

Vientisos kultūros paveldo skaitmeninė erdvė kūrimas: nuo PASVALIOS IKI EUROPEANOS.
 Pasaulyje, 2010 m. lapkričio 9 d. Dr. Regina Varnienė-Jaunienė

Virtuali elektroninio paveldo sistemos plėtra

Projekto tikslas

- ✓ užtikrinti Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninto turinio kūrimo ir sklaidos tęstinumą, plėtojant **Virtualią elektroninio paveldo sistemą** (toliau – VEPS).

Projekto uždaviniai:

- ✓ Plėsti skaitmeninio turinio kūrimo tinklą, sukuriant naujus skaitmeninio turinio centrus ir padalinius.
- ✓ Plėsti ir tobulinti virtualią skaitmeninto kultūros paveldo sistemą.
- ✓ Užtikrinti kultūros paveldo objektų skaitmeninimą ir jų sklaidą.

Vientisos kultūros paveldo skaitmeninė erdvė kūrimas: nuo PASVALIOS IKI EUROPEANOS.
 Pasaulyje, 2010 m. lapkričio 9 d. Dr. Regina Varnienė-Jaunienė

Sukurtos sistemos bei portalo privalumas tas, kad norint gauti detalesnių duomenų apie suskaitmenintą objektą, galima kreiptis į originalią sistemą, kurioje yra kur kas išsamesnis aprašas, esantis LIBIS, LAFS ar IRIS sistemose. Šiuo tikslu įdiegta abipusė nuorodų sistema, t. y. kiekvienas kūrinys gali būti susietas su originalioje sistemoje jį atitinkančiu aprašu ir atvirkščiai. Sukurtas nuorodų į virtualioje sistemoje saugomus objektus mechanizmas, padedantis išsaugoti nuolatines HTTP nuorodas, kad jos nepašalinėtų net įvykus sistemos pokyčiams.

Grįžkime prie projekto, pradėto vykdyti š. m. vasario 3 d.

Projekto tikslas:

Užtikrinti Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninto turinio kūrimo ir sklaidos tęstinumą, plėtojant **Virtualią elektroninio paveldo sistemą** (toliau - VEPS).

Projekto uždaviniai:

Plėsti skaitmeninio turinio kūrimo tinklą, sukuriant naujus skaitmeninio turinio centrus ir padalinius.

Plėsti ir tobulinti virtualią skaitmeninio turinio paveldo sistemą.

Užtikrinti kultūros paveldo objektų skaitmeninimą ir jų sklaidą.

Turėdama aiškią atminties institucijų sąveikos viziją, apibrėžtą strateginiuose dokumentuose bei garantuotą finansinę paramą bei projekto, vykdyto 2005-2008 m., suformuotą šios sąveikos metodologiją, grindžiamą suderintų standartų naudojimu, bendra virtualia elektroninio paveldo sistema ir portalu, š. m. vasario 3 d. LNB drauge su partneriais pradėjo vykdyti „Virtualios elektroninio paveldo sistemos plėtros projektą“. Plėtojant Virtualią elektroninio paveldo sistemą, juo siekiama užtikrinti Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio turinio kūrimo ir sklaidos tęstinumą.

Projektu siekiama:

Plėsti skaitmeninio turinio kūrimo infrastruktūrą, sukuriant naujus skaitmeninio turinio centrus ir padalinius.

Plėsti ir tobulinti virtualią skaitmeninio turinio paveldo sistemą.

Projekto biudžetas – 12,4 mln. Lt

- ✓ Įrangos apsaugos ir būtinų laikymo sąlygų užtikrinimas – 669 tūkst. Lt;
- ✓ Darbo vietų įrengimas – 43 tūkst. Lt (sumažinta!);
- ✓ Kompiuterinė technika – 6 mln. 154 tūkst. Lt (600 tūkst. sumažinta);
- ✓ Licencinė programinė įranga – 887 tūkst. Lt (nesumažinta);
- ✓ Taikomosios programinės įrangos kūrimas – 2,8 mln. Lt (nesumažinta);
- ✓ Paraiškos, investicinio projekto parengimas ir kt. paslaugos – 74 tūkst. Lt;
- ✓ Techninės priežiūros paslaugos – 240 tūkst. Lt;
- ✓ Darbo užmokestis projektą administruojantiems (vadovai ir koordinatoriai) asmenims – 305 tūkst. Lt (nesumažinta);
- ✓ Darbo užmokestis projektą vykdančioms asmenims – 1,3 mln. Lt (nesumažinta);
- ✓ Turto draudimas – 11 tūkst. Lt (sumažinta);
- ✓ Viešinimas – 64 tūkst. Lt.

Vientisa kultūros paveldo skaitmeninio turinio kūrimo ir sklaidos sistema su PASVALDIS ir EUROPEANIS. Parengta, 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Reginė Varnienė-Jurienė

Užtikrinti kultūros paveldo objektų skaitmeninimą ir sklaidą.

Įrangos apsaugos ir būtinų laikymo sąlygų užtikrinimas - 669 tūkst. Lt.

Darbo vietų įrengimas - 43 tūkst. Lt (sumažinta!).

Kompiuterinė technika - 6 mln. 154 tūkst. Lt (600 tūkst. sumažinta).

Licencinė programinė įranga - 887 tūkst. Lt (nesumažinta).

Taikomosios programinės įrangos kūrimas - 2,8 mln. Lt (nesumažinta).

Paraiškos, investicinio projekto parengimas ir kt. paslaugos - 74 tūkst. Lt.

Techninės priežiūros paslaugos - 240 tūkst. Lt.

Darbo užmokestis projektą administruojantiems (vadovai ir koordinatoriai) asmenims - 305 tūkst. Lt (nesumažinta).

Darbo užmokestis projektą vykdančioms asmenims - 1,3 mln. Lt (nesumažinta);

Turto draudimas - 11 tūkst. Lt (sumažinta);

Viešinimas - 64 tūkst. Lt.

Projekto dalyviai

Pareiškėjas

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Vientisos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASVALIOS IKI EUROPEANOS
Pirmasis, 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Ragnė Varnienė-Jaunienė

Projekto dalyviai

Partneriai

1. Kauno apskrities viešoji biblioteka;
2. Klaipėdos apskrities I. Simonaitytės viešoji biblioteka;
3. Lietuvos archyvų departamentas;
4. Lietuvos dailės muziejus;
5. Lietuvos mokslų akademijos biblioteka;
6. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus;
7. Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka;
8. Šiaulių apskrities P. Višinskio viešoji biblioteka;
9. Vilniaus universiteto biblioteka.

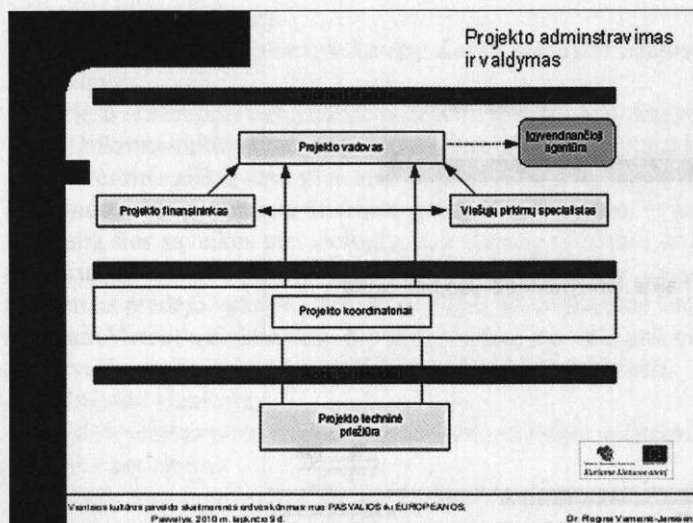

Vientisos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASVALIOS IKI EUROPEANOS
Pirmasis, 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Ragnė Varnienė-Jaunienė

Partneriai

1. Kauno apskrities viešoji biblioteka.
2. Klaipėdos apskrities I. Simonaitytės viešoji biblioteka.
3. Lietuvos archyvų departamentas.
4. Lietuvos dailės muziejus.
5. Lietuvos mokslų akademijos biblioteka.
6. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus.
7. Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka.
8. Šiaulių apskrities P. Višinskio viešoji biblioteka.
9. Vilniaus universiteto biblioteka.

Projekto finansavimo šaltinis

- ✓ ES struktūriniai fondai – 11 220 000 Lt;
- ✓ Lietuvos Respublikos biudžetas – 1 980 000 Lt;

Ekonominės augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“, priemonė VP2-3.1-IVPK-04-V „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“.

Paramos intensyvumas

- ✓ 100 proc.;
- ✓ Institucijų indėlis nėra privalomas.

Europos Sąjunga
Lietuvos Respublika

Vietosios kultūros paveldo skaitmeninio išsaugojimo ir PASVALIOS ir EUROPEANOS, Pasvalys, 2010 m. lapkričio 9 d. Dr. Regina Vieniūtė-Jaunienė

ES struktūriniai fondai - 11 220 000 Lt.

Lietuvos Respublikos biudžetas - 1 980 000 Lt.

Ekonominės augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“, priemonė VP2-3.1-IVPK-04-V „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“.

Paramos intensyvumas - 100 proc.

Institucijų indėlis nėra privalomas.

Projekto veiklų įgyvendinimo grafikas

✓ Pradžią – 2010 m. vasario 3 d.;

✓ Terminas – iki 2012 m. liepos 31 d.;

✓ Galutinė ataskaita Centrinei projektų valdymo agentūrai – iki 2012 m. rugpjūčio 31 d.

Vientisos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASVALIOS IKI EUROPEANOS
Pavaišys, 2010 m. lapkričio 3 d.

Dr. Ragna Varnan-Jensen

Pradžią - 2010 m. vasario 3 d.

Terminas - iki 2012 m. liepos 31 d.

Galutinė ataskaita Centrinei projektų valdymo agentūrai - iki 2012 m. rugpjūčio 31 d.

Projekto veiklos ir fiziniai veiklos įgyvendinimo rodikliai (1)

1. Plėsti skaitmeninio tinklą, sukuriant naujus skaitmeninio centrus ir padalinius:

1.1.1. Įrangos apsaugos ir būtinų laikymo sąlygų užtikrinimas esamuose skaitmeninio centruose ir naujai kuriamuose skaitmeninio padaliniuose.	2 centras, 4 padaliniai	Visose partnerių patalpose	Atlikta už 624 102,38 Lt
1.1.2. Darbo vietų įrengimas esamuose skaitmeninio centruose ir naujai kuriamuose skaitmeninio padaliniuose	1 centras, 2 padaliniai	KAVB, LMAB, LAD	43 788 Lt

Vientisos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASVALIOS IKI EUROPEANOS
Pavaišys, 2010 m. lapkričio 3 d.

Dr. Ragna Varnan-Jensen

1. Plėsti skaitmeninio tinklą, sukuriant naujus skaitmeninio centrus ir padalinius:

1.1. Įrangos apsaugos ir būtinų laikymo sąlygų užtikrinimas esamuose skaitmeninio centruose ir naujai kuriamuose skaitmeninio padaliniuose. 2 centrai, 4 padaliniai numatytų partnerių patalpose. Atlikta už 624 102,38 Lt.

1.2. Darbo vietų įrengimas esamuose skaitmeninio centruose ir naujai kuriamuose skaitmeninio padaliniuose. 1 centras, 2 padaliniai. KAVB, LMAB, LAD - už 43 788 Lt.

Projekto veiklos ir fiziniai veiklos
įgyvendinimo rodikliai (II)

2. Plėsti ir tobulinti virtualią skaitmeninto kultūros paveldo sistemą:

1.2.2. Kompiuterinės technikos ir licencinės programinės įrangos įsigijimas.	Iki spalio 30 d. visiems partneriams	Įsigyta už 6 604 840 Lt
1.2.3. Taikomosios programinės įrangos sukūrimas, įskaitant darbuotojų apmokymą, standartų adaptavimą ir kūrinių publikavimo užtikrinimą.	Diegiama	Įsigyta už 29 040 Lt

Vertės kultūros paveldo skaitmeninimo rodikliai: nuo PASVAUOS iki EUROPEANOS.
Pavaišys, 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Rūta Varnienė-Jašienė

2. Plėsti ir tobulinti virtualią skaitmeninto kultūros paveldo sistemą:

2.1. Kompiuterinę techniką ir licencinę programinę įrangą įsigyti iki spalio 30 d. turi visi partneriai. Įsigyta už 6 604 840 Lt.

2.2. Taikomosios programinės įrangos sukūrimas, įskaitant darbuotojų apmokymą, standartų adaptavimą ir kūrinių publikavimo užtikrinimą. Diegiama. Įsigyta už 29 040 Lt.

Projekto veiklos ir fiziniai veiklos
įgyvendinimo rodikliai (III)

3. Užtikrinti kultūros paveldo objektų skaitmeninimą ir jų sklaidą:

1.3.1. Kultūros paveldo objektų parengimas skaitmeninimui, skaitmeninimas ir integravimas į sistemą.	2 295 506 psl., 8 000 plokštelių (71 580 min. garsų)	Visi partneriai
--	---	--------------------

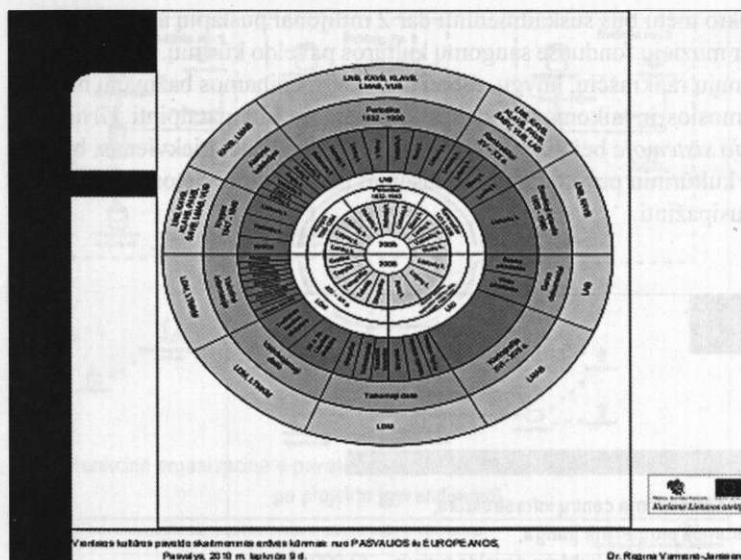

Vertės kultūros paveldo skaitmeninimo rodikliai: nuo PASVAUOS iki EUROPEANOS.
Pavaišys, 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Rūta Varnienė-Jašienė

3. Užtikrinti kultūros paveldo objektų skaitmeninimą ir jų sklaidą.

Kultūros paveldo objektų parengimas skaitmeninti, skaitmeninimas ir integravimas į sistemą. 2 295 506 psl., 8 000 plokštelių (71 580 min. garsų) 24 mėn.

2005-2008 m. pavyko suskaitmeninti tik nedidelę mūsų šalies publikuoto paveldo dalį, todėl akivaizdu, kad didžiųjų šalies mokslinių, Vilniaus universiteto ir Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekų dalyvavimas šiame projekte yra labai reikšmingas. Jos turėtų užpildyti tas skaitmeninto paveldo spragas, kurios yra šiuo metu www.epaveldas.lt portale, nes Nacionalinė biblioteka neturėjo šių dokumentų. Pavyzdžiui, www.epaveldas.lt portale atsiras vertingiausias XVI-XIX a. paveldas: Martyno Mažvydo *Katekizmas*, Mikalojaus Daukšos *Katechismas*, Danieliaus Kleino *Grammatica Litvanica*, Mykolo Olševskio *Bromą atwerta ing wiecznasti*, Jono Bretkūno *Postilla*, Konstantino Sirvydo studijos, Kristijono Donelaičio *Gromata vieno gaspadoriaus*; 1509 m. Karaliaus Žygimanto Senojo raštas Vilniaus vaivada Mykolui Radvilai ir daugelis kitų unikalių dokumentų. Taip pat skaitmenintas turinys pasipildys 1918-1940 metais Lietuvoje leistų laikraščių lietuvių, lenkų, jidiš kalbomis, už Lietuvos ribų lietuvių kalba leistų laikraščių skaitmeninėmis kopijomis. Skaitmeninį turinį pajavairins garsinis turinys - bus skaitmeninamos Nacionalinėje bibliotekoje esančios plokštelės. Tai sudarys galimybę klausytis jau pamirštų Lietuvos atlikėjų: Vladislavos Grigaitienės (1890-1961), Marijos Lipčienės (1898-1970), Julijos Dvarionaitės (1893-1947), Jono Būtėno (1892-1968) ir daugelio kitų.

Šiuo metu jau yra pasirašytos sutartys dėl 82 leidinių skaitmeninimo bei viešo jų turinio pateikimo interneto tinklalapyje www.epaveldas.lt. Paminėtinos sutartys, pasirašytos su lietuvių išeivijos visuomenininko, žurnalisto Broniaus Kviklio dukra Danuole Kviklyte dėl Br. Kviklio knygų *Mūsų Lietuva* (I-IV t., Bostonas, 1964-1968) bei *Lietuvos bažnyčios* (I-VI t., Čikaga, 1980-1987) skaitmeninimo, su dienraščio *Draugas* (Čikaga, JAV), savaitraščių *Tėviškės žiburiai* (Torontas, Kanada), *Mūsų pastogė* (Banks-town, Australija), žurnalų *Metmenys* (Čikaga, JAV), *Lituanus* (Čikaga, JAV), *Pasaulio lietuvis* (Klivlandas, JAV), *Lithuanian papers* (Sandy Bay, Australija) leidėjais.

Naujojo projekto metu bus suskaitmeninti dar 2 milijonai puslapių arba 78 585 archyvų, bibliotekų ir muziejų fonduose saugomų kultūros paveldo kūrinių. Be jau minėtų plokštelių įrašų, senųjų rankraščių, knygų, toliau bus skaitmeninamos bažnyčių metrikų knygos, vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūriniai. Jie bus patalpinti *Virtualiojoje elektroninio paveldo sistemoje* bei portale www.epaveldas.lt. Todėl kiekvienas, besidomintis mūsų šalies kultūriniu paveldu, nepriklausomai nuo buvimo vietos, galės greitai ir patogiai su juo susipažinti.

Projekto rezultatai

- ✓ Praplėsta skaitmeninimo centrų infrastruktūra;
- ✓ Sukurta taikomoji programinė įranga;
- ✓ Praturtintas skaitmenintas kultūros paveldo turinys – 78 000 objektų (2 295 506 puslapiai);
- ✓ Plėtojamos elektroninės paslaugos – tobulinamas ir plečiamas portalas www.epaveldas.lt, pateikiant daugiau ir įvairesnio turinio kultūros paveldo objektų. Tuo pačiu optimizuojama turinio paieška, įvedus semantinio tinklo bei į vartotojus orientuotą architektūrą – SOA priemonės.

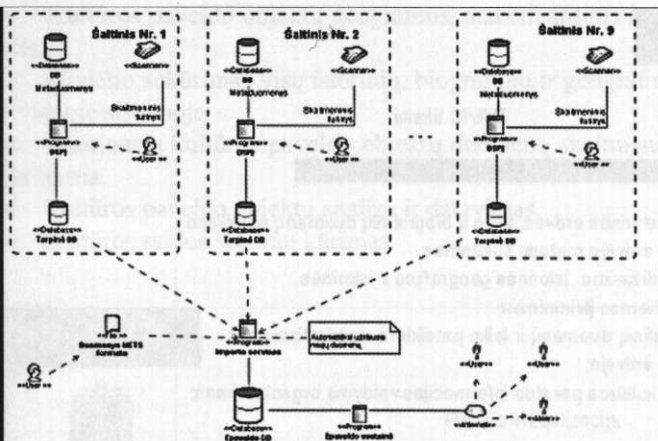

Vidinės kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas nuo PASVALUOS su EUROPEANOS
Pasirūpinti, 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Regina Varnienė-Jarmonienė

Projekto rezultatai:

- Praplėsta skaitmeninimo centrų infrastruktūra.
- Sukurta taikomoji programinė įranga.
- Praturtintas skaitmenintas kultūros paveldo turinys - 78 000 objektų (2 295 506 puslapiai).

Plėtojamos elektroninės paslaugos - tobulinamas ir plečiamas portalas www.epaveldas.lt - pateikiant daugiau ir įvairesnio turinio kultūros paveldo objektų. Įvedus semantinio tinklo bei į vartotojus orientuotą architektūrą - SOA priemonės, optimizuojama turinio paieška.

Funkcinė organizacinė e-paveldo duomenų pateikimo schema (situacija po projekto įgyvendinimo)

Vientisos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASVALIOS IKI EUROPEANOS.
Panašiai, 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Ragnė Varnienė-Jarmonienė

Projekto rezultatai: taikomoji programinė įranga

- ✓ Portalo lankomumo statistikos modulis;
- ✓ Bendras Lietuvos vietovardžių, asmenvardžių ir istorinės chronologijos tezauras – BAVIC modelis;
- ✓ VEPS sistemos duomenų reorganizavimas pagal BAVIC modelį;
- ✓ Portalo epaveldas.lt modernizavimas;
- ✓ Metaduomenų suderinamumo tobulinimas, diegiant semantines priemones.

Vientisos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASVALIOS IKI EUROPEANOS.
Panašiai, 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Ragnė Varnienė-Jarmonienė

BAVIC tikslai

- ✓ Universalios istorinės erdvės, laiko ir biografinių duomenų pateikimo skaitmeninėje erdvėje metodo sukūrimas;
- ✓ Bendras periodizavimo, istorinės geografijos ir istorinės biografijos schemos įtvirtinimas;
- ✓ Erdvės, biografinių duomenų ir laiko pateikimo standartizavimas skaitmeninėje erdvėje;
- ✓ Skaitmeninės kultūros paveldo informacijos valdymo organizavimas;

Vieningos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASV ALIUSI to EUROPEAN OS.
Pirmąją 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Rūta Vaitienė-Ješenienė

Taikomoji programinė įranga bus grindžiama BAVIC modeliu, kurio pagrindiniai tikslai:

- Universalios istorinės erdvės, laiko ir biografinių duomenų pateikimo skaitmeninėje erdvėje metodo sukūrimas.
- Bendros periodizavimo, istorinės geografijos ir istorinės biografijos schemos įtvirtinimas.
- Erdvės, biografinių duomenų ir laiko pateikimo standartizavimas skaitmeninėje erdvėje.
- Skaitmeninės kultūros paveldo informacijos valdymo organizavimas.

BAVIC tikslai

- ✓ Kultūros paveldo objektų geografinis, asmenvardinis ir chronologinis klasifikavimas;
- ✓ Modelio sukūrimas visų istorinių, biografinių ir geografinių duomenų integravimui vienoje sistemoje;
- ✓ Įvairiausių kultūros paveldo objektų duomenų skaitmeninimas vienoda ir integralia forma;
- ✓ Kultūros paveldo objektų analizė ir datavimas;
- ✓ Kultūros raidos schemų kūrimas.

Vieningos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASV ALIUSI to EUROPEAN OS.
Pirmąją 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Rūta Vaitienė-Ješenienė

- Kultūros paveldo objektų geografinis, asmenvardinis ir chronologinis klasifikavimas.
- Modelio sukūrimas visų istorinių, biografinių ir geografinių duomenų integravimui vienoje sistemoje.
- Įvairiausių kultūros paveldo objektų duomenų skaitmeninimas vienoda ir integralia forma.
- Kultūros paveldo objektų analizė ir datavimas.
- Kultūros raidos schemų kūrimas.

Portalo vizualizacija

Portalo vizualizacijos tobulinimas:

- ✓ BAVC semantikos pagrindu;
- ✓ Diegiant į vartotojus orientuotą architektūrą.

Vientisos kultūros paveldo skaitmeninės erdvės kūrimas: nuo PASVALIOS IKI EUROPEANOS.
Pav. 10. 2010 m. lapkričio 9 d.

Dr. Ragna Viemans-Jensen

LITUANISTIKOS PAVELDO INFORMACINĖ SISTEMA ARUODAI: 2002-2010 M. PATIRTIS

Dr. VYKINTAS VAITKEVIČIUS

Vilniaus universitetas Komunikacijos fakultetas

Lietuvos kultūros paveldo ir mokslinių duomenų skaitmeninimas iki šiol nėra aprašytas nei kaip mūsų gyvenimo realija, nei kaip naujojo tūkstantmečio iššūkis humanitarams, kurie labai skirtingai jautė ir tebejaučia poreikį *skaitmeninti*. Laukiant išsamių skaitmeninimo istorijos Lietuvoje studijų su apgailestavimu tenka pripažinti, kad nejučia metams bėgant vienos technologijos keičia kitas, įgyvendintų projektų vietą užima nauji ir dar visai netolimoje praeityje veikę asmenys, akademinio gyvenimo įvykiai ir faktai, o svarbiausia, aplinkybės, kurios veikė skaitmeninimo procesą, grimzta užmarštin. Šis straipsnis pirmiausiai atsigręžia į Lituanistikos paveldo informacinės sistemos ARUODAI pradžią (2002-2003 m.) ir pirmą kartą plačiau pasakoja apie idėjas, kuriomis sekė šios sistemos kūrėjai. Antroje dalyje žvelgiama į ARUODŲ kūrimą (2004-2006 m.), gyvavimą (2007-2008 m.), plėtrą ir lūkesčius (2009-2010 m.), vertinant tai kaip patirtį, kurios turinys ateityje gali būti svarbus tyrinėjant skaitmeninimo Lietuvoje raidą ir su ja susijusią socialinę aplinką (apie ARUODUS taip pat žr. Lituanistikos 2003-2007; Aruodai 2006; Vaitkevičius 2007; Vaitkevičienė 2008).

Straipsnyje autorius prieina prie išvadų, kad jau pradiniam etape bendram darbui sutelkę dvi dešimtis aktyvių tyrėjų - kompetentingų lituanistinių disciplinų atstovų ir informatikų ARUODAI Lietuvoje buvo ir šiandien tebėra išskirtinė iniciatyva. Sukurta, tačiau turiniu neužpildyta sistema sukėlė nepagrįstą nusivylimo bangą. Šiandien tai verčia manyti, kad kūrimo ir jį sekusiam vėlesniam etape ARUODAI pralenkė laiką, liko iš esmės nesuprasti ir neįvertinti. Šiuo metu akivaizdu, kad ARUODŲ įdirbis ir patirtis mokslinių duomenų skaitmeninime turi būti naudojama tiek į turinio, tiek į instrumentų kūrimą nukreiptuose skaitmeninimo projektuose. Su tuo siejami nauji ARUODŲ kūrėjų lūkesčiai.

Lietuvių mitologijos šaltinių elektroninis sąvadas. Taip pavadintas mokslinių tyrimų projektas, vadovaujamas dr. Daivos Vaitkevičienės, 2002 m. pirmą kartą subūrė tyrėjus, atstovaujančius Lietuvių literatūros ir tautosakos, Lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos, Matematikos ir informatikos institutus, taigi ir skirtingas lituanistines disciplinas. Ši grupė neilgai trukus tapo ARUODŲ kūrimo branduoliu, tačiau vėlyvą 2002 m. rudenį Valstybinis mokslo ir studijų fondas šiam projektui paramos neskyrė.

Projekto aprašyme mitologija buvo suprantama plačiai, kaip lietuvių dvasinė kultūra, mitinių pažiūrų į žmogų ir pasaulį, aptinkamų tautosakoje, papročiuose, kalboje ir kitose kultūros srityse, visuma. Mitologijos šaltiniais buvo įvardyti visų rūšių tekstai: žodiniai, vizualiniai, muzikiniai ir gestiniai, kurie atskleidžia mitinį mąstymą. Planuota, kad mitologijos šaltinių sąvadas apims skirtingų mokslo sričių žinias, pagrindines senosios kultūros sritis: kosmologinę dievų raišką, augalų ir gyvūnų klasifikaciją, sveikatos ir ligų problematiką bei kūno morfologijos sampratą, drabužių ir valgių simboliką, socialines struktūras ir daugelį kitų realijų.

Dera priminti, kad lietuvių mitologijos žodyno idėją dar XX a. aštuntajame dešimtmetyje iškėlė prof. Algirdas Julius Greimas: „Mitologinio žodyno, kaip rakto į kultūrinę Lietuvos praeitį, reikalas yra opus“ (Greimas 1990, p. 28). Nemažiau reikšminga, kad A. J. Greimo studijos patvirtino šios idėjos svarbą tolesniam ir visapusiškam lietuvių kultūros pažinimui. 2002 m. projekto koncepcija, pranašavusi ARUODUS, buvo visais požūriais artima kompleksiniams lituanistikos tyrimams, kurių patirtį didesne ar mažesne dalimi iliustravo nuo XX a. septintojo dešimtmečio pabaigos Lietuvos kraštotyros draugijos rengiamų lokaliųjų kompleksinių ekspedicijų rezultatai ir ypatingai - 1998-1999 m. surengti kompleksiniai Raigardo slėnio (Ar tikrai 2001), o 2000-2001 m. - Merkinės apylinkių tyrinėjimai (Merkinės 2004). Pastarieji mokslinių tyrimų projektai, kuriuos rėmė Valstybinis mokslo ir studijų fondas, suvedė skirtingas mokslo sritis atstovaujančius Lietuvos istorijos, Geologijos, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutų, Vilniaus dailės akademijos tyrėjus, suteikė kolektyvinio darbo pagrindus, išmokė tarpusavio pagarbos ir supratimo.

Be jokios abejonės, kompleksinių kultūros tyrimų linkme kreipė ir fundamentaliūs užsienio šalių tyrėjų paręngti arba rengiami enciklopedinio pobūdžio žinytai. Jie tirpdė mūsųse tvirtai nubrėžtas ribas tarp skirtingų mokslo disciplinų, archeologijos ir kalbos, istorijos ir folkloro, etnologijos ir menotyros, į pirmą vietą iškeldami senųjų kultūrų pažinimui svarbias realijas ir objektus. Nepaprastą įspūdį darė ilgamečio tyrėjų kolektyvų darbo rezultatai, tokie kaip Vokiečių liaudies tikėjimų (Handwörterbuch 1927-1942), Šiaurės Europos viduramžių (Kulturhistorisk Leksikon 1956-1976), Slavų senovės (Słownik 1961-1980), Senosios germanų kultūros (Reallexikon 1968-2008) ir etnolingvistinis Slavų senovės žodynas (СнаБННСКHe apeBHoea 1995-2009). Tai buvo pavyzdžiai, kuriais norėjosi sekti tyrinėjant lietuvių kultūrą, o šiuolaikinės informacinės technologijos turėjo pakeisti nesusikačiuojamus pluoštus kortelių su išrašais ir įvairiomis žymomis, paspartinti tyrėjų darbą į pagalbą pasitelkiant efektyvius ieškos ir analizės instrumentus. Tačiau tam reikėjo didžiausio tyrėjų susitelkimo ir, svarbiausia, finansinės paramos.

Lietuvių dvasinės kultūros raiškos: etnologijos, istorijos, kalbos šaltinių elektroninis sąvadas (RASA). Taip pavadintas mokslinių tyrimų projektas suvienijo aukščiau jau minėtų partnerių grupę, vadovaujamą dr. D. Vaitkevičienės ir Valstybinio mokslo ir studijų fondo skirtos 770 000 Lt paramos dėka buvo pradėtas įgyvendinti 2003 m. rudenį. Iš viso 2003-2006 m. projektas sutelkė 46 (!) tyrėjus humanitarus (tarp jų 21 mokslų daktarą). Jų reiškiamus poreikius virtualioje erdvėje realizavo ir bendrose diskusijose dalyvavo 4 informatikai (tarp jų viena mokslų daktarė). 2004 m. vasarą, remiantis atviro kodo programine įranga (MySQL), buvo sukurti pirmieji ARUODŲ elementai virtualioje erdvėje ir ėmė veikti administravimo zona, kuri 2006 m. pabaigoje apėmė jau visus devynis sumanytus, suprogramuotus ir išbandytus Lituanistikos paveldo informacinės sistemos elementus (žr. Aruodai 2006) (1 pav.). Be to, 2006 m. buvo atnaujinta pirminė interneto svetainės versija (Lituanistikos 2003-2007) ir svarbiausia - sukurta ARUODŲ vartotojo prieiga bei bendrosios paieškos laukai.

Jau minėta, kad ARUODŲ išskirtinumas pirmiausiai glūdi jų duomenų integralume. Archeologijos, etnologijos, folkloristikos, istorijos ir kalbotyros duomenys, kartais vadinami simboliniu grūdų pavadinimu, čia saugomi ir tiriami, dalijami ir mainomi.

Aruodų pagrindinė saugykla

Vaizdo ir garso archyvas

Personalijų bankas

Terminų tezaurus

Bibliografijos katalogas

Sisteminis raktažodžių vardynas

Geografijos bankas

*Lietuvių pasakojamosios tautosakos
elektroninis katalogas*

*Lietuvių liaudies dainų elektroninis
katalogas*

1 pav. Lituanistikos informacinę sistemą ARUODAI sudaro devynios integralios saugyklos
(Aruodai 2006, p. 2)

Kitas svarbus ir ARUODUS iš kitų sistemų išskiriantis bruožas yra tai, kad ARUODAI ne šaltinius, o lituanistikos mokslų objektus laiko pagrindiniu informaciniu vienetu. Tai reiškia, kad ARUODŲ mokslinių duomenų skaitmeninimo būdas yra išskirtinis skaitmeninės saugyklos ir mokslo taksonomijos derinys ir ARUODŲ turinio kūrimas yra ne formali procedūra, o mokslinio tyrimo ir objektų klasifikavimo procesas (Vaitkevičienė 2008, p. 282).

Suprantama, lituanistikos objektai, tokie kaip piliakalnis, etnografinė sodyba ar liaudies daina, savaime negali būti įskaitmeninti. Tokiu atveju kalba eina apie jų aprašymus popieriuje (tekstinės objektų fiksacijos), filmuotus siužetus, fotonuotraukas, brėžinius, piešinius ir kt. (vaizdines fiksacijas) arba garso įrašus (garsines fiksacijas). Šis požiūris į objektus ir jų turinį, kurį leidžia pažinti fiksacijos ir iš jų sudaromi duomenų rinkiniai, buvo realizuotas ARUODŲ sistemoje. Šioje vietoje dera pažymėti, kad didelės įtakos ARUODŲ koncepcijos ir sistemos kūrėjams turėjo 2004 m. kovą Vilniuje UNESCO atstovaujančių skaitmeninimo specialistų Marko Unesono iš Lundo universiteto ir Peterio Vitenburgo iš Makso Planko psicholingvistikos instituto mokymai. Jų dėmesys buvo sutelktas į nematerialaus kultūros paveldo duomenų skaitmeninimą, duomenų bazių kūrimą ir sklaidą. Pažintis su M. Unesonu buvo ypač vertinga ir svarbi.

Skaitmeniniam turiniui kaupti buvo skirtos dvi iš devynių ARUODŲ saugyklų - Pagrindinė saugykla, skirta tekstinėms bei Vaizdo ir garso archyvas, skirtas vaizdinėms ir garsinėms fiksacijoms. Tačiau būtina paminėti dar keturis ARUODŲ segmentus, kurie, viena vertus, tenkina tik ką aukščiau paminėtų saugyklų poreikius aprašyti informacinius vienetus metaduomenimis (analizuoti juos veikiančių asmenų ir geografinės erdvės požiūriu, klasifikuoti remiantis moksliniais terminais ir indeksuoti raktažodžiais); antra vertus, Personalijų ir Geografijos bankai, Terminų tezauras ir Sisteminių raktažodžių vardynas veikia savarankiškai, atlieka kelių skirtingų ARUODŲ saugyklų, o ir išorines informacines sistemas jungiančios grandies vaidmenį.

Nusivylimas, arba sistema savaime - tokiais žodžiais galima apibūdinti tai, kas ARUODŲ kūrėjų ir sistemos laukė po to, kai baigėsi 2003-2006 m. projektas. Paramos mėginta ieškoti RASOS projektui dar nesibaigus, deja, nesėkmingai - paraiška kurti Lituanistikos paveldo informacinę sistemą pagal Europos Sąjungos lėšomis finansuojamą BPD 2.5 priemonę „Žmogiškųjų išteklių kokybės gerinimas mokslinių tyrimų ir inovacijų srityje“ buvo atmesta. Vis dėlto, RASOS pabaiga ir ypač ARUODŲ seminaras 2006 m. gruodį teikė vilties, kad jau artimoje ateityje iniciatyva bus plėtojama, apims didesnę mokslo, studijų ir atminties institucijų ratą, kultūros paveldo apsaugos, tyrimų ir sklaidos srityje veikiančias valstybės įstaigas ir visuomenines organizacijas. Tačiau įvykiai pakrypo kita linkme, pagal labiausiai pesimistinį scenarijų.

Regis, anuomet iš ARUODŲ laukta stebuklo - įvairių duomenų kupinos ir visų tyrėjų poreikius tenkinančios sistemos. Paminėta, kad tik 2006 m. pabaigoje ARUODAI buvo pakrikštyti, kitaip tariant, sukurti ir išbandyti. Tai būtų milžiniškos reliacinės duomenų bazės, be žymesnių abejonių, tuomet ir dabar didžiausios lituanistikos paveldo mokslinių duomenų saugyklos. Testuojant sistemą į ARUODUS įvesta 1760 visatekusių pagrindinės saugyklos įrašų, 2600 Vaizdo ir garso archyvo vienetų, 2500 Terminų tezauro įrašų (tarp jų - 910 su straipsniais), 1400 Personalijų banko įrašų (tarp jų - 266 su straipsniais), 3070 Bibliografijos katalogo įrašų, 1151 lietuvių liaudies pasakų ir 361

dainos tipų aprašymų ir 27 100 Geografijos banko įrašų. Tačiau jie įspūdžio vertintojams nedarė. Liūdniausia, kad iš esmės įspūdžio ARUODAI nepadarė ir Lietuvių literatūros ir tautosakos, Lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos, Matematikos ir informatikos institutų direktoriams - tiesioginiams ARUODŲ kūrėjų darbdaviams. Minėtų vadovų susitikimas 2006 m. gruodį baigėsi *be jokių* rezultatų. Nesusitarta dėl tolesnio bendradarbiavimo, nei viena institucija neprisidė atsakomybės už ARUODUS, kurie tuomet liko ir šiandien tebėra be valdytojo, kitaip tariant, šeimininko.

Netrukus paaiškėjo, kad palankumo ARUODAMS stokoja Švietimo ir mokslo ministerija, Kultūros ir sporto rėmimo fondas, tą pačią laikyseną išreiškė ir Valstybinis mokslo ir studijų fondas, kuris daugiau kaip tris metus rėmė sistemos kūrimą. 2007 m. pavasarį ARUODŲ plėtros projektas „Nacionalinių kultūros paveldo vertybių tyrimai ir sklaida (KUPA)“, vėl sutelkęs 45 (!) vykdytojų, tarp jų - 23 mokslo daktarų grupę, negavo finansinės minėto fondo paramos. Anuomet prie ARUODŲ kūrėjų - keturių valstybinių mokslo institutų - buvo prisijungę: VU Komunikacijos fakultetas, Kultūros paveldo departamentas, Etninės kultūros globos taryba, Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Etnokosmologijos muziejus, Versmės leidykla ir Lietuvos archeologijos draugija. Puoselėta viltis, kad pasibaigus dviejų metų trukmės KUPOS projektui, 2008 m. pabaigoje, ARUODAI bus nacionalinė informacinė sistema, pristatanti ryškiausias kultūros paveldo vertybes ir užtikrinanti lituanistikos mokslinių duomenų mainus tarp skirtingų valdytojų administruojamų sistemų ir duomenų bazių.

Tiesa, 2007 m. ARUODŲ labai buvo parengti dar trys plėtros projektai. Paramą, 10 000 Lt sumą skyrė tik Tūkstantmečio minėjimo direkcija. Tas pats projektas „Padavimuose glūdinti Lietuvos istorija“, vadovaujamas dr. Radvilės Racėnaitės, remtas ir 2008 m. Tai buvo palyginti nedidelės apimties skaitmeninio turinio kūrimas, bet ne sistemos ar vartotojo prieigos vystymas, apie ką anuomet ARUODŲ kūrėjai daugiausiai svarstė ir svajėjo.

Vertinant iš šiandienos pozicijų, nuostabus dalykas yra tai, kad neturėdami šeimininko ir paramos plėtrai (ne finansinės, labiausiai - moralinės) ir veikdami avariniu režimu, ARUODAI kaip informacinė sistema ir kaip skaitmeninio iniciatyva, stebuklingai išliko. Informatikų grupės nariams: dr. Nerutei Kligienei, jai talkinusiam dr. Evaldui Ožeraičiui ir oficialiam ARUODŲ konsultantui prof. Adolfui Telksniui už darbų ciklą „Informacinės technologijos lietuvių kalbai ir kultūrai“, taigi, ir už ARUODŲ sistemos programavimo darbus, buvo paskirta 2008 m. Lietuvos mokslo premija. Prieštaringi ARUODŲ vertinimai - neigimas iš vienos pusės ir aukščiausias įvertinimas iš kitos, Lituanistikos paveldo informacinę sistemą lydi nuo pat jos kūrimo pradžios.

Knygadvaris ir CARARE - apie ARUODUS su nauja viltimi. Per 2007-2008 metus sistemos kūrėjai įsijungė į kitus mokslinių tyrimų, kai kuriais atvejais ir į skaitmeninio projektus. Jie neišvyko iš Lietuvos, bet nuo ARUODŲ nutolo. Moksle neįprasta operuoti tikėjimo sąvoka, tačiau toliau kalba eis kaip tik apie tuos, kurie ARUODAIS *tikėjo* tuo metu, kai padėtis atrodė esanti be išeities. Tarp ištikimiausiųjų daugumą sudarė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto tautosakininkės - joms ARUODAI teikė patogaus mokslinių duomenų valdymo ir analizės galimybę. Darbui labiausiai trūko įskaitmenintų mokslinių duomenų.

Aukščiau minėta, kad saiką grūdų į ARUODUS 2007-2008 m. įbėrė padavimų

projektas, bet tikrasis proveržis yra susijęs su Skaitmeninės Jono Basanavičiaus lietuvių tautosakos bibliotekos (LIETA) projektu, vadovaujamu dr. Jūrėtės Šlekonytės. Bendram Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir Matematikos ir informatikos instituto projektui, kitaip dar vadinamam Knygadvariui, 2008 m. rudenį Valstybinis mokslo ir studijų fondas paskyrė 537 000 Lt paramą, kuri baigiantis 2010 metams paverto įspūdingu 6000 visatekščių tautosakos vienetų masyvu. Jį lydėjo seniausios, dar XX a. pradžioje fonografu įrašytos dainos, 900 Personalijų ir 250 Geografijos bankų, per 10 000 Sisteminio raktažodžių vardyno įrašų (Knygadvaris 2010, p. 1). Svarbūs ne vien šie skaičiai. Sugrįžus prie ARUODŲ po kelių metų pertraukos buvo nepaprastai svarbu ir įdomu juos vėl išbandyti. Be abejonės, sistema reikalavo tam tikrų korekcijų (reikalauja jų ir šiandien), reikėjo patikslinti duomenų įvedimo instrukcijas, tačiau ARUODAI jiems skirtą egzaminą išlaikė! Tapo aišku, kad ARUODŲ koncepcija iš esmės nepaveiki laikui. Svarbiausia - prisitaikyti prie technologinių naujovių, kurios plinta ypatingai sparčiai.

2010 m. vasarį prie Knygadvario, jau dirbančio ARUODŲ naudai, prisijungė Europos Sąjungos 7 bendrosios programos lėšomis dvidešimtyje šalių veikiančių partnerių vykdomas Europeanos šeimos projektas CARARE (Connecting Archaeology and Architecture in Europeana). Doc. Rimvydo Laužiko iniciatyva VU Komunikacijos fakultete suburta skaitmenintojų grupė, vadovaujama šio straipsnio autoriaus, tapo lietuviško turinio teikėjais ir ėmėsi ARUODŲ Vaizdo ir garso banką pildyti 1948-1969 m. archeologinių ekspedicijų nuotraukomis iš Lietuvos istorijos instituto fototekos. Dera paminėti, kad minėtu laikotarpiu buvo tyrinėtos reikšmingiausios archeologijos ir architektūros vertybės, tokios kaip Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje buvę statiniai, Trakų salos ir pusiasalio pilys, Aukštadvario, Nemenčinės, Punios pilkalkiniai ir eilė kitų paminklų. Pagal bendradarbiavimo sutartį, šiuos skaitmeninius vaizdus (iš viso 21 000 vnt.) projektui suteikė ARCHEOLITO - Valstybinio mokslo ir studijų fondo bei Lietuvos mokslo tarybos remiamo projekto vykdytojai Vilniaus universiteto Istorijos fakultete ir Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriuje. Be to, CARARE dėka ARUODUOSE gausėja vaizdų archyvas, vis gausesnį ir įvairesnį tampa paieškų rezultatai, būtina atkreipti dėmesį, kad nesuprasti Lietuvoje ARUODAI praverė Europos sąjungos skaitmeninės erdvės vartus ir artimoje ateityje Vaizdo ir garso archyvo įrašų metaduomenys bus teikiami EUROPEANAI - pagrindinei Europos šalių skaitmeninei bibliotekai. 2010 m. vasarą informacinių technologijų specialistai, vadovaujami Justino Jaronio, atliko ARUODŲ informacinės sistemos saugumo ekspertizę ir pateikė išvadas, kaip pagerinti sistemos veikimą, padidinti jos našumą ir užtikrinti saugumą. Svarbiausia, ARUODAI jau neatrodo fantastinė ir nerealizuojama sistema. Kūrėjams ji niekuomet tokia ne buvo! Bet šiandien į jų gretas įsiliejo jaunosios kartos skaitmenintojai, kuriems ankstesnė ARUODŲ kova ir kova už ARUODUS ne nesuprantama - sistema tenkina informacinių technologijų sąlygomis gyvenančios ir kuriančios visuomenės poreikius, kodėl nenorima šiuo įdirbiu naudotis?

Kritiškai vertindamas tai, kas padaryta ARUODUOSE, analizuodamas skaitmeninio raidą Lietuvoje per paskutiniuosius kelerius metus, šio straipsnio autorius reiškia įsitikinimą, kad pagrindinė kliūtis ARUODŲ plėtrai pirmajame etape, maždaug iki 2005-2006 m. buvo Lietuvoje laiką pralėmusios mokslinių duomenų skaitmeninio idėjos, o antrajame, kuris, deja, dar tęsiasi - finansinis nesuinteresuotumas iniciatyva,

kuri paremta atviro kodo programine įranga ir lėšas skiria išimtinai skaitmeninimui. Šios aplinkybės *neparankios* planuojant kitos, tiesiogiai su skaitmeninio turinio kūrimu nesusijusios, infrastruktūros plėtrą. Tai didele dalimi atsako į klausimą, kodėl ARUODAI iki šiol neturi teisėto valdytojo, techninės dokumentacijos ir formalių nuostatų. Vis dėlto jie veikia ir laukia 2011 metų, kuomet bus įgyvendintas antros kartos, taigi modernesnių ir patogesnių ARUODŲ sumanymas.

Prieštaringi ARUODŲ vertinimai - neigimas iš vienos pusės ir aukščiausiųjų vertinimai iš kitos (prisiminkime Lietuvos mokslo premiją 2008), sistemą lydi nuo pat jos kūrimo pradžios. Padėtis nepasikeitė nei pabaigus RASOS projektą, nei šiandien, kai skaitmeninimo aplinka Lietuvoje yra iš esmės *kitokia*, lyginant su tuo, kuo alsavome prieš kelerius ir keletą metų. Minėtus skeptiškus ARUODŲ vertinimus, kurie nė nebuvo *užrašyti*, o paprastai reikšti pasisakymuose ir uždarose diskusijose, sunku vienareikšmiškai apibūdinti, priimti ar atmesti. Lengviausia atmesti stereotipus - priekaištus dėl neva netinkamos programinės įrangos, nepakankamo saugumo, neadekvačiai didelio pirmojo - RASOS projekto biudžeto ar juolab dėl nekokybiško darbo. Didžiausias ARUODŲ trūkumas - duomenų stoka - prabėgus keletui metų šiandien taip pat nebeatrodo toks bauginantis, nes įvestų ir patikrintų duomenų skaičius* nuolat auga. 2011 m. išvakarėse bendras patvirtintų, taigi visiems vartotojams prieinamų pagrindinės saugyklos objektų ir fiksacijų (tekstų) ir Vaizdo ir garso banko įrašų (vaizdų ir garsų) skaičius viršijo 21 000 vnt.

Apibendrinant galima sakyti, reikia nuolat pabrėžti ARUODŲ kompleksiskumą. Viena vertus, jis reiškiasi per skirtingų mokslo disciplinų, jų objektų ir šaltinių integravimą. Jį lėmė sutelktas skirtingų specializacijų tyrėjų dalyvavimas ARUODŲ kūrime. Antra vertus, kompleksiskumą demonstruoja mokslo duomenų skaitmeninimui skirti instrumentai, tokie kaip iki šiol precedento Lietuvoje neturintis Terminų tezauras ir Sisteminių raktažodžių vardynas. Didžioji Personalijų ir Geografijos bankų vertė - lituanistinis jų profilis ir aukšta duomenų kokybė. Apmaudą kelia tai, kad kelerius metus nebuvo galimybės šių ARUODŲ dalių plėtoti ir turtinti.

Drįstu teigti, kad XXI amžiui prasidėjus ARUODAI dėjo naujus lituanistinių mokslų: istorijos, archeologijos, etnologijos, kalbotyros ir folkloristikos pagrindus, tačiau šių mokslo sričių atstovai nevienodai jais pasinaudojo; laimei, dar nevėlu tą padaryti. Folkloristų ir archeologų įdirbis ARUODUOSE yra toks, kad be jo šiandien jau sunku įsivaizduoti atitinkamų studijų procesą. Tyrėjams iš bet kurios interneto prieigos vietos, o šiandien jau ir išmaniojo telefono pasiekiami moksliniai duomenys yra neįkainuojama vertybė dirbant toli nuo tikrųjų (ne virtualių) jų saugyklų. Na, o duomenų imtis ARUODUOSE šiandien pasiekė ribą, kuri jau leidžia juose, kaip savarankiškoje saugykloje rengti kompleksinius tyrimus bet kuria pasirinkta tema ir eiti naujų lituanistinių atradimų keliu. To ARUODŲ kūrėjai visą laiką *labiausiai* siekė.

* Prieš paskelbiant duomenis ARUODUOSE jie yra du kartus patikrinami - pirmą kartą įvedėjo, antrą - tikrintojas.

Literatūra

Ar tikrai Raigardas prasmego? Kompleksinių tyrimų duomenys. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.

Aruodai. Lituanistikos paveldo informacinė sistema. Sudarė D. Vaitkevičienė. Tekstą rašė G. Naktinienė, V. Sakalauskienė, Z. Šimėnaitė, J. Ūsaitytė, D. Vaitkevičienė, V. Vaitkevičius, Ž. Šaknys. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.

GREIMAS, Algirdas Julius. *Tautos atminties beiėskant. Apie dievus ir žmones.* Vilnius-Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, Mokslas, 1990.

Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Herausgegeben von H. Bächtold-Stäubli, E. Hofman-Krayer. Berlin und Leipzig, 1927–1942, Bd. 1–10.

Knygadvaris. Skaitmeninė Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Matematikos ir informatikos institutas, 2008–2010 [žiūrėta 2010-12-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.knygadvaris.lt>>.

Knygadvaris. Skaitmeninė Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka. Parengė J. Šlekonytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.

Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder. Kobenhavn, 1956–1976, t. 1–20.

Lituanistikos paveldo informacinė sistema ARUODAI [internaktyvus]. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvių kalbos institutas, Lietuvos istorijos institutas, Matematikos ir informatikos institutas, 2003–2007 [žiūrėta 2010-12-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.aruodai.lt>>.

Merkinės istorijos bruožai. Sudarytojai A. Černiauskas, H. Gudavičius, V. Vaitkevičius. Vilnius: LII leidykla, 2004.

Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Begründet von J. Hoops. Berlin: de Gruyter, 1968–2008, Bd. 1–37 (2 leid.).

Славянские древности. Этнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого. Москва, 1995–2009, т. 1–4.

Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1961–1980, t. 1–6.

VAITKEVIČIENĖ, Daiva. Lituanistikos paveldo informacinė sistema *Aruodai*: integracijos iššūkis ir universalūs sprendimai, *Atminties komunikacija archyvuose, bibliotekose ir muziejuose: mokslo, politikos ir praktikos sąveika*. 2007 m. spalio 4–5 d., Vilnius. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Sudarė A. Pacevičius, Z. Manžuch. Vilnius: VU Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas, 2008, p. 279–288.

VAITKEVIČIUS, Vyktintas. Lietuvos archeologija Lituanistikos paveldo informacinės sistemos *Aruodai* perspektyvoje, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2007, p. 28–33.

KNYGADVARIS - SKAITMENINĖ JONO BASANAVIČIAUS TAUTOSAKOS BIBLIOTEKA

Dr. JŪRATĖ ŠLEKONYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Knygadvaris - skaitmeninė biblioteka, atverianti skaitytojui kelią į Jono Basanavičiaus sukaupą autentiškos tautosakos lobyną.

Knygadvaris sukurtas 2008-2010 m. pagal Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir VU Matematikos ir informatikos instituto bendrą projektą. Jį rėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas ir Lietuvos mokslo taryba.

Knygadvaryje sudėta medžiaga yra integrali *Aruodų* dalis (www.aruodai.lt), skaitytojui pasiekama per autonomišką svetainę www.knygadvaris.lt. Jame yra daugiau kaip 6000 visateksčių folkloro įrašų, randamų per paieškas. Juos papildė 46 garso įrašai, 900 asmenų biografijų, 250 Mažosios Lietuvos vietovių aprašų ir 10 tūkstančių raktažodžių.

Skaitytojo dėmesiui pateikiama šešiolika suskaitmenintų knygų.

Knygadvaryje sukaupta folkloro medžiaga gerokai praturtino ir *Aruodų* informacinės sistemos išteklius.

Tautosakos rinkimo istorija Lietuvoje

Lietuvių folkloro rinkimo istorija prasidėjo beveik prieš 200 metų, kai buvo parengtas pirmasis folkloro rinkinys. Pirmoji dainų kolekcija, kurią parengė Karaliaučiaus universiteto profesorius Liudvikas Rėza, buvo publikuota 1825 m.

Pirmoji pasakų kolekcija buvo surinkta istoriko S. Daukanto 1835 m., bet išleista beveik po šimtmečio (1932).

XIX a. pab. - XX a. prad. tautosakos rinkimo bei publikavimo darbais rūpinosi J. Basanavičius. Pirmojoje XX a. pusėje (iki maždaug 1940 m.) buvo sukaupta nemenka folkloro kolekcija - iki 0,5 mln. tekstų ir dainų. XX a. antroje pusėje prasidėjo intensyvesnis folkloro užrašinėjimas, kai Lietuvių kalbos ir literatūros institute buvo įkurtas Folkloro skyrius. Studentai, mokytojai ir žmonės iš įvairių veiklos sferų įsitraukė į šią veiklą. Taigi nuo XIX a. prad. iki šių dienų surinkta didelė folkloro kolekcija - artėja prie 2 mln. vienetų: 570 000 vnt. muzikinio folkloro, ~160 000 liaudies naratyvų, -350 000 patarlių ir frazių, ~100 000 mįslių.

Jonas Basanavičius

Tai ryškiausias XIX a. pabaigos tautinio atgimimo pradininkas, pirmasis „Aušros“ laikraščio redaktorius, vienas žymiausių valstybės nepriklausomybės siekėjų, gydytojas, tautosakininkas, antropologas, publicistas, visuomenės ir kultūros veikėjas, lietuvių tautos patriarchas. J. Basanavičius gimė 1851 m. lapkričio 23 d. Ožkabalių kaime, Bartninkų valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje pasiturinčių vietos ūkininkų šeimoje. Gyvenimo keliu pasirinkęs mediko profesiją, jis ilgą laiką dirbo ir gyveno Bulgarijoje. Grįžęs į Lietuvą, aktyviai įsitraukė į politinę bei kultūrinę veiklą.

Didelę savo gyvenimo dalį J. Basanavičius skyrė lietuvių tautosakai - ją rinko, kaupė ir publikavo. Pastebėjęs daug panašumų su lietuvių kultūra, susidomėjo baltų ir trakų tautų santykiais, sukūrė savitą lietuvių kilmės teoriją.

Lietuvių tautos patriarchas mirė 1927 m. vasario 16 d.

Tautosakos rinkimo ir tyrinėjimo istorija

Domėtis liaudies kūryba J. Basanavičius pradėjo dar būdamas moksleivis. Jis rinko dainas, pasakas, priežodžius, mįsles, liaudies mediciną. Sukaup tą folkloro medžiagą pradėjo skelbti XIX a. pabaigoje. Nemaža jo užrašytų dainų, sakmių, mįslių spausdino tęstinis leidinys „Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft“ („Lietuvių literatūrinės draugijos pranešimai“).

1898 m. pasirodė „Medega musu tautiszka vaistinykystai“ bei pirmasis stambus tautosakinis darbas-Amerikoje išleistos „Lietuviszkos pasakos. I. Medega lietuviszkai mytologijai“. 1902 m. išėjo antrasis „Lietuviškų pasakų“ tomas.

1899-1900 m. Amerikos ir Mažosios Lietuvos lietuviškoje spaudoje paskelbtas J. Basanavičiaus kvietimas rinkti pasakas. Iš tautosakos užrašytojų gauti kūrinių pradėti leisti stambiais rinkiniais - pasirodė keturtomis „Lietuviškos pasakos yvairios“ (I tomas - 1903, n, III - 1904, IV - 1905).

1902 m. Amerikoje išleistos „Ožkabalių dainos“. Knygoje yra daugiau kaip keturi šimtai dainų.

1903 m. pasirodė dar viena pasakojamosios tautosakos knyga - „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“. Į ją sudėti padavimai, sakmės, tikėjimai, atspindintys, kaip lietuviai įsivaizdavo mitines būtybes: velnius, vėles, vaiduoklius, numirėlius, slogučius, dvasias ir kt.

1926 m. „Lietuvių tautoje“ išleista paskutinė stambi J. Basanavičiaus parengta tautosakos publikacija „Lietuvių raudos“.

J. Basanavičius aktyviai reiškėsi ir kaip novatoriškas lietuvių kultūros tyrinėtojas. Jis rašė straipsnius istorine tematika, nemažai paskelbė straipsnių, studijų, recenzijų įvairiais lietuvių tautosakos klausimais: apie dainas, jose aptinkamus mitinius įvaizdžius, senąjį lietuvių tikėjimą ir mitologiją.

Pasinėręs įtrakų-baltų lyginamąsias studijas, J. Basanavičius entuziastingai propagavo įdomią lietuvių kilmės teoriją, kad lietuvių protėviai yra trakai, frygai ir dakai. Šios mintys išsakytos jo pirmame tokio pobūdžio darbe „Lietuviszkai-trakiszkos studijos“ (1898), taip pat vėlesnėse studijose - „Levas lietuvių pasakose ir dainose“ (1907), „Apie trakų prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon“ (1921).

Nors susikurtai lietuvių kilmės hipotezei pagrįsti J. Basanavičius atidavė labai daug laiko ir jėgų, vis dėlto jam nepavyko mokslo visuomenės įtikinti savo idėjų tikru-

mu. Hipotezė ir liko hipoteze.

Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka

„Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka“ - autentiški XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios lietuvių tautosakos tekstai, užrašyti ir surinkti į vieną vietą lietuvių tautos patriarcho J. Basanavičiaus iniciatyva. Tai daugiau nei 6000 pasakų, sakmių, padavimų, dainų, raudų, mįslių, tikėjimų ir kitokių liaudies kūrinų, sudarančių lietuvių tautosakos aukso fondą.

Į šią kolekciją įeina ir su tautosaka susijusi papildoma J. Basanavičiaus medžiaga (jo studijos, straipsniai, laiškai) ir folkloristikos tyrimai.

Dauguma medžiagos yra perspausdinta iš skelbtų leidinių, bet dalis tautosakos tekstų paimta iš rankraščių. Antai „Ožkabalių pasakos ir sakmės“ paskelbtos iš Lietuvių tautosakos rankraštyne saugomo didelio pasakų ir sakmių rinkinio, priklausančio Lietuvių mokslo draugijos fondui. „Juodoji knyga“ taip pat parengta iš aplanko, kuriame kryptingai kaupta iš įvairių užrašytojų gauta medžiaga apie tikėjimus, burtus, prietarus, liaudies mediciną. Čia rasime ir sakmių, maldelių, keiksmų.

„Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteką“ (15 tomų, 1993-2004) sudarė ir išleido tautosakininkai Leonardas Sauka ir Kostas Aleksynas.

Skaitmeninė biblioteka

Interneto svetainėje www.knygadvaris.lt lankytoji pasiekia informacija apie J. Basanavičiaus asmenybę bei veiklą: biografija, tautosakos bibliotekos istorija, vaizdai, susiję su biblioteka, nuorodos į publikacijas internete. Specialūs informaciniai laukeliai skirti knygų peržiūrai, rodyklėms, specializuotoms paieškoms.

Skaitytojo dėmesiui pateikiama šešiolika suskaitmenintų knygų.

Skaitmeninės knygos

Knygadvario virtualioje tautosakos bibliotekoje pateikiama penkiolika „Jono Basanavičiaus tautosakos bibliotekos“ knygų. Prie kiekvienos jų skaitytojas ras:

- išsamią anotaciją apie leidinyje skelbiamą folkloro medžiagą
- aktyvų turinį, suteikiantį galimybę susirasti norimą kūrinį
- puslapių vaizdų galeriją, kurioje galima pasididinti reikalingą puslapį.

Apie trakų prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon

J. Basanavičius, gyvendamas Bulgarijoje (1880-1904), pastebėjo, kad vietos gyventojų dvasinis paveldas turi nemaža bendrumų su lietuvių kultūra, kalba, vietovardžiais ir papročiais. Šios sąsajos jį taip sužavėjo, kad vėliau pradėjo tyrinėti lietuvių giminystę su senovės trakais, kurių žemėje dabar gyvena bulgarai. Tyrėjas manė atradęs ryšį tarp lietuvių ir Balkanų senovės tautų ir teigė, kad lietuvių protėviai yra trakai, frygai ir dakai. Savo požiūrį jis išdėstė keliuose darbuose. Ši teorija, nors autoritetingų mokslininkų atmesta kaip nepatikima, dar ir dabar žavi žmones, besidominčius tolimų tautų praeities ryšiais.

Skaitytojams pateikiamas pagrindinis J. Basanavičiaus veikalas apie lietuvių kil-

mės teoriją - „Apie trakų prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon" (1921).

Tautosakos kūriniai

Knygadvaryje sukaupta daugiau kaip 6000 tautosakos tekstų. Tai yra 1200 pasakų, 1300 sakmių ir padavimų, 1150 tikėjimų, 700 būrimų, 500 dainų, 250 mįslių, 200 liaudies medicinos, 180 raudų, 150 ateities spėjimų, anekdotų, oracijų, maldelių, patarlių, garsų pamėgdžiojimų, užkalbėjimų, žaidimų, literatūrinių folkloro kūrinių.

Kiekvienas tekstas susietas su aštuoniomis *Aruodų* saugykloomis: *Personalijų banku*, *Bibliografijos katalogu*, *Vaizdo ir garso archyvu*, *Geografijos banku*, *Terminų tezauru*, *Raktažodžių vardynu*, *Pasakojamosios tautosakos elektroniniu katalogu*, *Dainuojamosios tautosakos elektroniniu katalogu*.

Paieškos

Tautosakos tekstai ieškomi per paprastą, kompleksinę, tipologijų ir signatūrų paieškas.

Tuos pačius kūrinius galima pasiekti per *Aruodų* informacinę sistemą, paieškos langelyje pasirinkus kriterijų „Duomenų rinkinys“.

Asmenys

Knygadvaryje sukaupiti tautosakos tekstai yra dokumentuoti nurodant jų užrašymo vietą, laiką, tautosakos kūrinių pateikėjus bei užrašytojus. Remiantis IS *Aruodai* Personalijų banko įrašų kūrimo principais, kiekvienam asmeniui pildyta pagrindinių ir/ar išsamių duomenų forma, kurioje nurodyti pagrindiniai asmens duomenys ir/ar išsamus gyvenimo ir kultūrinės veiklos aprašymas.

Daugiausia tekstų su pavardėmis yra užrašęs Matas Slančiauskas ir Vilius Kalvaitis („Juodoji knyga“).

Aprašytos ir skaitytojui tapo prieinamos 900 asmenų biografijos. Sukaupus duomenis apie visus „Jono Basanavičiaus tautosakos bibliotekos“ asmenis, parengta *Asmenų rodyklė*, kurioje pavardės pateikiamos pagal abėcėlę.

Garso įrašai

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto tautosakos archyvo fonduose yra saugomi 22 vaškiniai voleliai, kuriuos J. Basanavičius fonografu įrašė 1909-1912 metais. Juose užfiksuota 40 lietuvių liaudies dainų.

Beveik šimtą metų apipeliję, sudužę vaškiniai voleliai išgulėjo archyvo lentynose neklausomi. Atsiradus galimybei, 2006 m. senieji voleliai restauruoti ir perrašyti į skaitmenines laikmenas.

Didesnė dalis J. Basanavičiaus fonografu įrašytų garso įrašų yra prastos kokybės. Dėl didelio triukšmo ir neaiškiai girdimų dainos žodžių juos klausytis sudėtinga. Tačiau žinant, kad tai vieni pirmųjų autentiškų garso įrašų Lietuvoje, blogas garsas nesumenkina didžiulės jų vertės. Šiandien visos J. Basanavičiaus fonografu užrašytos dainos yra prieinamos kiekvienam norinčiajam iš arčiau susipažinti su senąja lietuvių dainuojamąja tradicija.

Greta senųjų įrašų klausytojų dėmesiui pateikiamos dainininko Danieliaus Sadausko įdainuotos šešios Ožkabalių dainos.

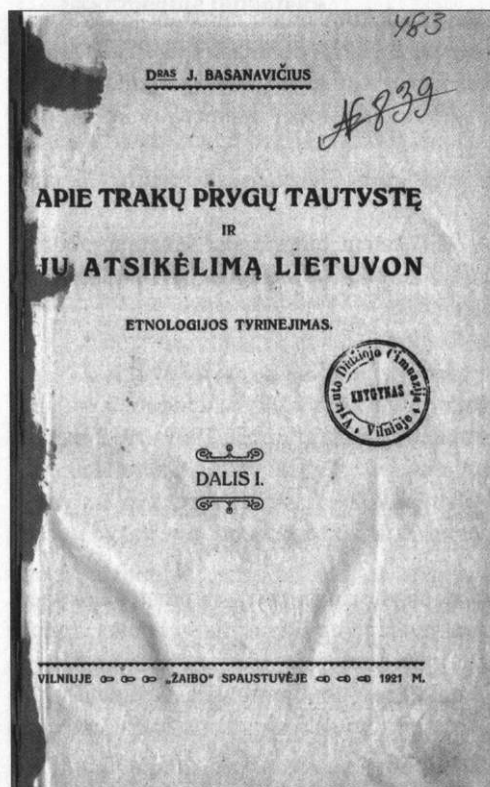
Vietovės

„Jono Basanavičiaus tautosakos bibliotekos“ septinto tomo („Iš gyvenimo vėlių bei velnių“) dauguma tekstų užrašyta vienuolikoje Mažosios Lietuvos apskričių: Darkiemio, Galdapės, Gumbinės, Įsruties, Labguvos, Pakalnės, Pilkalnio, Ragainės, Stalupėnų, Tilžės, Vėluvos. Tai aktyvaus tautosakos užrašytojo V. Kalvaičio XIX a. pabaigoje aplankytos vietovės.

Šiuo metu didesnė teritorijos dalis priklauso Kaliningrado sričiai (Rusijos Federacija), o kita dalis - Lenkijai. Rusijai priklausančių vietovių pavadinimai pakeisti į slaviškus, tad skaitančiajam sakmės būtų sunku suvokti, kur minimas kaimas, miestelis buvo, kaip jis vadinamas dabar.

Aruodų Geografijos bankas papildytas 250 Mažosios Lietuvos vietovių: surasti duomenys apie senuosius vietovių pavadinimus, vietovės susietos su Google maps sistema. Kiekviena vietovė įgijo ryšį su tautosakos kūrinium.

Prie septinto tomo anotacijos pateikiamas interaktyvus Mažosios Lietuvos žemėlapis *Sakmėse minimos Rytprūsių vietovės* vaizdžiai atspindi, kokios vietovės minimos sakmėse.

Jono Basanavičiaus veikalo „Apie trakų prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon“ viršelio faksimilė

SKAITMENINĖ PANEVĖŽIO ISTORIJOS BIBLIOTEKA

www.paneveziomuziejus.lt/skaitmeninebiblioteka

ARŪNAS ASTRAMSKAS

Panevėžio kraštotyros muziejus

Nežiūrint į gerus poslinkius per pastaruosius porą dešimtmečių lokalinės istorijos tyrimai Lietuvoje savo tradicijomis, juos vykdančių institucijų skaičiumi, apimtimi, publikacijų kiekiu, tematika, visuomenės dalyvavimu labai atsilieka nuo vakarų demokratijos šalių. Štai Anglijos tik vienos lokalinės istorijos krypties - kaimų istorijos bibliografinė rodyklė, apimanti XIX-XX amžius, sudaryta iš daugiau nei 50 000 nuorodų, tarp kurių per 30 000 tik mokslinių straipsnių, publikuotų 1500 įvairiausių žurnalų ir daugiau kaip 10 000 monografijų¹. Toks požiūris vis plačiau pripažįstamas ir vertinamas Lietuvoje: „Lokalinė istorija yra visos istorijos fundamentas“, - sako LDK istorijos autoritetas dr. Jolanta Karpavičienė. Nors kolegas užsienyje lietuvių istorikams vyti teks tikrai ilgai, bet džiugu, kad daug jų gavę žodžio ir tyrimų laisvę visa galva pasinėrė į Lietuvos vietovių tyrimus. Panevėžio masteliu šis sąjūdis nuo 1990 m. davė tikrai gražių rezultatų². Regionuose, neturinčiuose universitetų, jų istorijos tyrimų centrais paprastai tampa muziejai ir bibliotekos. Tokia dalia teko ir Panevėžio kraštotyros muziejui. Jo rengiamos konferencijos, leidiniai, muziejininkų publikacijos yra viena pagrindinių šio krašto praeities tyrimo ašių.

Interneto skvarba ir galimybės paskatino juo domėtis tradiciškai gana konservatyvią muziejininkų gildiją. Pirmieji mūsų bandymai virtualioje erdvėje skelbti paveldo dokumentus siekia 2003 m., kai artėjant Panevėžio 500 metų jubiliejui muziejaus svetainėje atsirado miesto praeičiai skirtas poskyris „Tyrinėjimai“, kuriame paskelbtas miesto įkūrimo aktas ir keletas istorinių straipsnių. Deja, po to darbai šia linkme nutrūko, nes tuometinės muziejaus interneto svetainės techninės galimybės neleido operatyviai ir paprastai jas pildyti, trūko žmogiškųjų išteklių, įgūdžių. Tuo metu susikūrė didžiulė, visai Lietuvai svarbi praeities duomenų bazė „Aruodai“ bei pradėjo veikti puikus tarpinstitucinis projektas „Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimas“, geriau žinomas savo galutiniu produktu - interneto svetaine www.epaveldas.lt.

Panevėžio istorijai skirta šimtai įvairiausių straipsnių, pranešimų, publikacijų, atsiminimų. Jie išblaškyti po įvairius leidinius, dalis sunkiai prieinami dėl retumo, mažų tiražų, dauguma svarbių šaltinių yra visai nepublikuoti. Todėl, sekant interneto duomenų bazių raidą, kilo mintis sukurti savo interneto leidinį ir jame telkti svarbiausius regiono istorijos tyrinėjimus ir šaltinius. Skaitmeninės bibliotekos forma labai tiko - ji santykinai nebrangi, turi galimybę plėstis, pildytis ir modifikuotis, lengvai

¹ Mačiukas, Ž. Kaimų istorijos tyrimai Didžiojoje Britanijoje. *Istorija*, Vilnius, 2008, t. LXXII/72, p. 79-85.

² Juknevičius, P. Lokalinės istorijos tyrimai panevėžietišku žvilgsniu.

Prieiga per internetą: <http://www.versme.lt/pav/Panevezio_1_ist.pdf> [žiūrėta 2010 m. rugsėjo 24 d.]

prieinama skaitytojui. Ne paskutinėje vietoje imantis šio darbo buvo paprasčiausias žmogiškasis smalsumas. Labai jau įdomu buvo pasitikrinti, ar tikrai panašūs projektai yra tokie sudėtingi, reikalaujantys didelių kolektyvų, autoritetingų specialistų, programavimo asų ir stambių lėšų, kaip tai dažnai nušviesdavo žiniasklaida.

Pagrindinis Skaitmeninės Panevėžio istorijos bibliotekos tikslas yra skatinti ir lengvinti regiono istorijos tyrinėjimus. Uždaviniai - skelbti šiuolaikinių istorinių tyrimų rezultatus ir į vieną vietą telkti vertingiausius praeities istorikų darbus, palengvinti prieigą prie vertingų ir sunkiai pasiekiamų istorijos šaltinių. Kalbant paprasčiau - siekiama sukurti patogią darbo vietą lokalinės istorijos tyrinėtojiui ir bet kuriam ja įvairiausiais tikslais besidominčiam bendruomenės nariui.

Pradedant rengti skaitmeninę biblioteką pirmasis uždavinys buvo suburti kompetentingą ir darnią bendraminčių grupę, kuri nuodugniai apsvarstytų šį tuo metu novatorišką projektą ir numatytų jo raidos gaires. Sudaryta neformali bibliotekos taryba, į kurią savanoriško ir neatlygintino dalyvavimo principu susibūrė regiono istorijos entuziastai. Siekdami gero bendradarbiavimo ir pasikeitimo įvairia patirtimi bei informacija taryboje dalyvauja pagrindinių krašto paveldo institucijų atstovai. Muziejaus direktorius Arūnas Astramskas bei muziejininkės Jūratė Gaidelienė ir Zita Pikelytė atstovauja Panevėžio kraštotyros muziejui, Vitalija Vasiliauskaitė tam pačiam muziejui bei Aukštaitijos etninės kultūros globos tarybai, Panevėžio apskrities archyvo direktorius Leonas Kaziukonis - archyvui, Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės bibliotekos direktorės pavaduotoja Genovaitė Astrauskienė - bibliotekai, vienas iš nedaugelio mieste istorijos daktarų Kęstutis Gudas - akademinei bendruomenei. Taip pat taryboje dalyvauja Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotoja, viena iš „Aruodų“ kūrėjų Daiva Vaitkevičienė bei tuometinio Istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus darbuotojas, o dabar instituto direktorius dr. Rimantas Miknys. Ši taryba po diskusijų nustatė bibliotekos struktūrą, turinio komplektavimo kryptis, išrinko svetainės ir jos skyrių pavadinimus. Darbui įsibėgėjus, bet išliekant pradžioje nustatytoje vėžėsė tarybos nariams veiklos sumažėjo. Jie visada geranoriškai konsultuoja, rekomenduoja, pataria ir yra geri Skaitmeninės bibliotekos ambasadoriai. Daugiau rūpesčių tarybai vėl atsiras, kai projektas baigs dabartinį raidos etapą ir iš principo bus reikalingi struktūros ir turinio pertvarkymai.

Skaitmeninės Panevėžio istorijos bibliotekos kūrimo darbai prasidėjo 2007 m. pradžioje, kai rengta paraiška Kultūros ministerijai dėl jos finansavimo. Pavasarį buvo planuojama jos struktūra ir turinys, birželio mėnesį pasirašyta sutartis su teikėju dėl svetainės techninės dalies ir dizaino sukūrimo, gruodžio 3 d. biblioteka pradėjo savo gyvenimą internete. Iš pradžių joje veikė du skyriai: „Krašto istorija“ su 22 straipsniais bei „Senieji leidiniai“, kuriuos tuo metu sudarė vienintelė pozicija „Pirmieji Panevėžio laikraščiai“. 2008 m. birželio 17 d. atidarytas skyrius „Dokumentai“, 2009 m. balandžio 21 d. - „Kraštiečiai“, ateityje skyrių gali dar daugėti. Toks besiplečiančios bibliotekos modulis pasirinktas dėl to, kad pradžioje neturėta pakankamai parengtos medžiagos visiems skyriams pildyti. Internetu galima rasti pavyzdžių, kai parengiamos labai apgalvotos duomenų bazės, kuriose medžiaga susisteminta į daug stalčių, bet pastarieji ilgai lieka tušti (kartais net keletą metų juose talpinamas užrašas „informacija rengiama“), nes kol kas neužtenka resursų jiems pildyti. Tad gal mūsų pasirinktas variantas ir nėra

blogiausias. Kita vertus, pradėjus realaus svetainės pildymo etapą gali paaiškėti, kad parengta duomenų bazės struktūra netinkama ir ją reikia koreguoti ar iš esmės perdaryti. Nors turime tolesnės svetainės raidos viziją, bet norėdami išvengti minėtų trūkumų pasirinkome principą „nuo mažo prie didelio“ ir Skaitmeninės bibliotekos struktūrą auginame palaipsniui pagal savo galimybes. Iš kitos pusės tai didina grėsmę, kad vėliau biblioteką pertvarkant bus neišsaugoti dabartiniai dokumentų adresai.

Nuo bibliotekos atidarymo dienos paprastai kas savaitę paskelbiami 1-2 dokumentai, nors kartais tai būna žymiai didesnis skaičius. Dažniausiai ilgesnį laiką pildomas vienas iš bibliotekos skyrių, po to dėmesys nukrypsta į kitą dokumentų grupę. Visų dokumentų skelbimo dinamika pateikiama pirmojoje lentelėje.

1 lentelė. Skaitmeninėje Panevėžio istorijos bibliotekoje paskelbtų dokumentų skaičius

Skliausteliuose pateikiamas kopijų dokumentuose skaičius

Metai	Krašto istorija	Senieji leidiniai	Rankraštiniai dokumentai	Kraštiečiai	Iš viso per metus
2007	23 (402)	1(16)	-	-	24 (418)
2008	27 (345)	10(177)	53 (148)	-	90 (670)
2009	7(87)	60(1263)	-	103 (384)	170 (1734)
2010 ³	10(151)	32 (793)	45 (284)	15 (59)	102 (1287)
Iš viso	67(985)	103 (2249)	98 (432)	118 (443)	386 (4109)

Bibliotekos skyrius „Krašto istorija“ yra skirtas regiono istorijos tyrimams publikuoti, į jį pirmiausia ir buvo sukoncentruotas didžiausias dėmesys. Svetainėje skelbiami beveik išimtiniais atvejais jau leidiniuose publikuoti darbai, Skaitmeninė biblioteka nekelia uždavinio inicijuoti, užsakinėti ar pati rengti publikacijas. Nedidelę išimtį sudaro tik pora straipsnių, kuriems tai pirmasis pasirodymas viešumoje. Tai vieno muziejaus seniai planuoto, bet taip ir neišleisto leidinio medžiaga, kurią, norėdami nors kaip rehabilituoti prieš autorius, mes suredagavome ir paskelbėme. Egzistuoja šimtai įvairiausių lygių straipsnių, skirtų Panevėžio istorijai, didžioji jų dalis publikuota dienraščiuose. Reikalavimai atrenkant straipsnius Skaitmeninei bibliotekai gana griežti - publikuojami tik formalią moksliškumo sampratą atitinkantys kūriniai, skelbti moksliniuose žurnaluose ir straipsnių rinkiniuose, konferencijų medžiagoje. Į biblioteką pateko keletas ir ne tokiuose autoritetinguose leidiniuose skelbtų darbų, bet jie patys pilnai atitinka moksliškumo kriterijus. Šitaip apibrėžus skelbiamųjų straipsnių ratą, pretendentų kiekis labai sumažėjo ir tapo suvaldomas. Per pirmuosius porą metų svetainėje pavyko paskelbti maždaug du trečdalius tuo metu pasirodžiusių regiono istorijos tyrimų, tarp jų ir pirmosios profesionalios Panevėžio istorijos tyrinėtojos

³ 2010 m. lapkričio 1 dieną

dr. Onos Maksimaitienės darbus. Šiuo metu skyrius pildomas daugiausia muziejaus konferencijose skaitomų pranešimų sąskaita, kasmet pasirodo vienas kitas kitur paruoštas straipsnis. Labai norėtųsi iš naujo paskelbti keletą iki šiol aktualių tarybiniais laikais atliktų tyrimų, kurie patalpinti visuomenės retai skaitomuose siauros specializacijos akademinuose žurnaluose, iš jų svarbiausias - dr. Vlodo Sudeikos paveldas⁴. Tikrai verta skelbti ir daugumą Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės bibliotekos surengtose konferencijose skaitytų pranešimų pagrindu parengtų straipsnių, kai kuriomis temomis tai vieninteliai tekstai⁵.

Skyrius „Krašto istorija“ skirstomas į poskyrius „Apžvalgos, sintezės, ilgų periodų tyrimai“, „Panevėžio priešistorė“, „Bajoriškoji epocha (XVI-XVIII a.)“, „XIX amžiaus problemos“, „Kontraversiškas XX amžius“, poskyriuose straipsniai dėstomi pagal autorių pavardes. Toks skirstymas yra lengvai suprantamas skaitytojams ir leidžia greitai orientuotis. Kadangi straipsnių skaičius, palyginti su kitais bibliotekos skyriais, didėja gana lėtai, tai bent keletą metų ši struktūra neturėtų keistis, tik „Kontraversiškas XX amžius“ padaugėjęs jame medžiagos turėtų skilti į dvi ar tris dalis.

Šiam skyriui būdinga problema - autorių teisės, kurios Skaitmeninėje Panevėžio istorijos bibliotekoje yra svarbus prioritetas. Visi istorikai, su kuriais teko susidurti rengiant skaitmenines publikacijas, buvo labai geranoriški ir neatlygintinai perdavė teisę viešai skelbti jų darbus. Bet didžiulė problema atsiranda tada, kai autoriaus gyvenamoji vieta ir kontaktai nežinomi, arba jis miręs, o autoriinių teisių perėmėjai nežinomi ar jų yra keletas. Problema dvigubėja, kai straipsnį pasirašo du autoriai. Nors tokie sunkumai gerokai komplikuoja šio skyriaus plėtrą, bet su laiku ir turint pakankamai užsispyrimo jie įveikiami.

Ateityje „Krašto istorijoje“ numatoma neapsiriboti straipsniais, skelbti ištisas knygas, pavyzdžiui 2003 m. išleistą, bet dėl mažo tiražo ir savotiškos platinimo sistemos sunkiai prieinamą Panevėžio istoriją⁶. Bet kol kas to daryti neleidžia techninės galimybės. Ateis laikas, dauguma norimų straipsnių bus paskelbta ir teks galvoti apie tolesnes skyriaus perspektyvas. Tuomet bus galima persvarstyti, ar neverta vėl grįžti prie tų šimtų dienraščiųuose išmėtytų straipsnių ir žinučių.

⁴ Sudeika, V., Brazauskas, V. Panevėžio istoriniai geografiniai bruožai. *Geografinis metraštis*. Vilnius, 1971, t. 11, p. 155-177;

Sudeika, V., Pranaitis, P. Panevėžio miesto istorinė ekonominė apžvalga (1503-1939). *Istorija*. Vilnius, 1972, t. 12, p. 95-178.

⁵ Čia labiausiai reikėtų išskirti: Grigulevičienė, D. Panevėžio karaimų biblioteka Karaj bitikligi ir jos kultūrinė veikla 1929-1940 m. *Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos*. Panevėžys, 2000; Jankievicz, M. Lenkų draugija Ošvviata Panevėžyje 1919-1940 m. *Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos*. Panevėžys, 2000; Zeifaitė, O. Panevėžio žydų bendruomenės kultūrinis gyvenimas. *Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos*. Panevėžys, 2000; Mašalienė, M. Naftalio Feigensonso spaustuvė Panevėžyje 1880-1935 m. *Panevėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida*. Panevėžys, 2001; Kaziukonis, L. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Lietuvos Steigiamasis Seimas. *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: laikmetis, žmonės, aplinka*. Panevėžys, 2002.

⁶ *Panevėžys: nuo XVI a. iki 1990 m.* Panevėžys, 2003, 736 p.

„Senujų leidinių“ skyrius talpina spausdintus istorijos šaltinius nuo jų atsiradimo. Tai tiek Panevėžyje ar panevėžiečių leisti leidiniai, tiek kituose regionuose parengti leidiniai ar jų ištraukos, turintys informacijos apie Panevėžio kraštą. Šiame skyriuje skelbiami dokumentai yra patys didžiausi, dažnai juos sudaro dešimtys puslapių ir jų paruošimas skelbimui reikalauja žymiai daugiau darbo nei kitų skyrių dokumentų.

Pirmoji spaustuvė Panevėžyje atidaryta 1880 m., bibliotekoje esame paskelbę tais pačiais metais joje išleistą leidinį, galbūt tai seniausias išlikęs šiame mieste leistas spaudinys⁷. Bet informacijos apie miestą ir regioną yra ir senesniuose leidiniuose, pradedant XIX a. viduriu. Šių metų vasario mėnesį paskelbėme didelės apimties ištraukas iš 1861 m. Rusijos generalinio štabo parengto Kauno gubernijos aprašymo, kuriame labai daug žinių apie gubernijos ūkį, gyventojus, jų papročius ir buitį, kelių, dvarų, miestų ir miestelių aprašymas⁸. Tai apskritai vienas iš vertingiausių XIX a. Lietuvos istorijos publikuotų šaltinių, intensyviai naudojamas istorikų ir etnologų. Šio leidinio publikavimas vaizdžiai pademonstravo techninį svtainės trūkumą - joje negalima publikuoti didelės apimties dokumentų, ištraukas iš minėtos knygos teko skaidyti į keletą dalių.

Visgi pirmenybė skelbiant senuosius leidinius teikiama Panevėžyje leistiems. Kadangi iki 1918 m. tokių buvo palyginti nedaug, didžioji jų dalis, kuri saugoma valstybinėse saugyklose, mūsų jau paskelbta. Paskelbta nemažai ir tarpukario leidinių, jų iki 1940 m. Panevėžyje gali būti išleista 200-300 vienetų. Yra ne mažiau kaip šešiasdešimt vien Panevėžio katalikų veikimo centro leidinių, tarp kurių pasitaiko ir visai smulkių leidinių: vieno puslapio mažo formato maldelių, šventųjų paveikslėlių ir panašiai. Bendras smulkiųjų leidinių - programų, skelbimų, nuostatų, afišų, sąmatų, kvietimų ir kitų kiekis yra neaiškus, kaip atskiri saugojimo ir apskaitos vienetai jie būna (ir tai ne visada) tik muziejuose ir bibliotekose, o kiek tokio pobūdžio leidinių yra archyvinėse bylose, pasakyti negali niekas.

Skyrius „Senieji leidiniai“ dalijamas į tris poskyrius: leidiniai iki 1918 m., leidiniai 1918-1940 m. ir vėlesni. Poskyriuose leidiniai dėstomi chronologiškai, nes skirtingai nei skyriuje „Krašto istorija“ daugumos jų autoriai, sudarytojai ir leidėjai yra nenurodomi, o jų nustatymas yra atskiro tyrimo objektas. Kol kas biblioteka labai nedidelį dėmesį skyrė tarybinių laikų leidiniams, nes dauguma jų dar lengvai prieinami kitais būdais. Paskelbėme tik keletą nelegalių leidinių, tarp jų partizanų periodikos iš privačios Romo Kauniečio kolekcijos, ateityje nelegalios spaudos kiekis turėtų augti.

Rankraštiniai dokumentai sudaro patį plačiausią, iš tiesų neapbrėpiamą ne tik Skaitmeninės bibliotekos, bet ir viso istorikų kolektyvo veiklos barą, kuriame galės sėkmingai daryti atradimus bent keletas jų kartų. Jei bibliotekoje publikuojant

⁷ Tai N. Feigenzono spaustuvėje išspausdinti „Privalomi Panevėžio miesto dūmos nutarimai“, prieiga per internetą: <<http://www.paneveziomuziejus.lt/get.php?f.12058>>

⁸ Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генерального штаба. Ковенская губернія. Составилъ Д. Афанасьевъ. Санкт Петербургъ, 1861.

mokslineis straipsnius ir senuosius leidinius siekiama artėti prie daugumos jų paskelbimo, tai čia tenka laikytis gana griežtų, bet kartu ir lanksčių atrankos kriterijų, kitaip kilometrinėse archyvų lentynose pasiklysti labai lengva. Sunkumų kelia tai, kad daugumą pavienių dokumentų interpretuoti sunku ar neįmanoma, tikrąją savo vertę jie įgyja lyginami ir gretinami tarpusavyje bei su kitais šaltiniais. Tai jau aukštos kvalifikacijos reikalaujantis darbas, kuris nepasiruošusiam skaitytojui gali būti neįkandamas. Todėl atrenkant dokumentus publikuoti atsižvelgiama į tai, ar jie pateikia lengvai suprantamą vertingą konkrečią informaciją, kuri nereikalauja specialaus interpretavimo ar epochos konteksto išmanymo. Taip prioritetą gauna įvairūs sąrašai, įstaigų ir draugijų veiklos apžvalgos, protokolai, planai ir projektai, taip pat dokumentai, susiję su žymiais istorijos įvykiais bei asmenybėmis. Žinoma, tik tuo negalima apsiriboti. Stengiamės pateikti skirtingų laikotarpių įvairaus pobūdžio dokumentų, kad skaitytojas bent galėtų suvokti, su kokia šaltinių įvairove susiduriama. Kartais publikuojami ir atrodo visai nereikšmingi dokumentai, štai 2010 m. rugsėjo 23 d. paskelbtas „Kvietimas į V. Kerbedžio vardo palatos atidarymą Panevėžio apskrities ligoninėje“, kurio originalas saugomas Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje. Bet šis 1931 metais ant mažo lapelio mašinėle atspausdintas kvietimas yra vienas iš nedaugelio senai užmirštos vienos didžiausių regione donacijos liudininkas. Skelbiama ir daugiau pavienių dokumentų, liudijančių apie seniai užmirštas institucijas bei įvykius.

Rankraštinų dokumentų skyrius, kaip ir prieš tai aptarti „Krašto istorijos“ ir „Senujų leidinių“ skyriai, dalijamas į poskyrius, poskyriuose dokumentai dėstomi chronologiškai. Poskyris „Senieji aktai ir privilegijos“ yra skirtas Lietuvos didžiosios kunigaikštijos gyvavimo laikams, jis nedidelis, skelbiami tik svarbiausi dokumentai, matyt taip liks ir ateityje. Tai ne dėl dokumentų trūkumo ar bibliotekos rengėjų priešiško nusistatymo, o dėl ribotos vartotojų galimybės perskaityti šios tolimos epochos tekstus. „Carinių laikų pažinimo šaltiniai“ skirti XIX a. dokumentams, poskyris žymiai gausesnis ir turi didžiules galimybes plėstis, tarp dokumentų jau pasitaiko ir spausdintų mašinėle. Poskyris „Nepriklausomoje Lietuvoje“ pristato regiono žmones ir įstaigas tarpukaryje, daugeliui vyresnio amžiaus skaitytojų jis artimas emociškai, jaunesniesiems gerai suprantamas dėl kalbos barjero nebuvimo. 1940-1990 m. laikotarpiui skirtas poskyris „Dviejų okupacijų dokumentai“ kol kas yra tik savo užuomazgoje, bet ateityje irgi plėsīs.

Bent jau šitame savo raidos etape biblioteka neturi techninių ir žmogiškųjų resursų skelbti bent kiek didesnių, profesionaliam istoriko darbui reikalingų dokumentų fondų, be to diskutuotina, ar to iš tiesų reikia šiame interneto leidinyje. Didelis plėtros potencialas sukuria ir didžiausią grėsmę šiame skyriuje. Yra pavojus, kad skaitytojui bus sunku orientuotis. Kurį laiką dar galima verstis įvedant smulkesnius poskyrius, bet ateityje neišvengiamas bus programuotojo įsikišimas ir paieškos svetainėje gerinimas.

„Kraštiečių“ skyriaus būtinumą įrodė nuo 1993 m. Panevėžyje vykstančios konferencijos „Kraštiečiai“, kurias pradėjo ir ilgą laiką organizavo Panevėžio miesto savivaldybės viešoji biblioteka, vėliau jų rengimą perėmė mūsų muziejus. Šios konferencijos patirtis parodė, jog yra didelis susidomėjimas žmonių gyvenimo istorijomis, o panevėziečių, kuriuos verta prisiminti, yra keletas tūkstančių. Ši bibliotekos dalis

nuo kitų skiriasi keletu požymių. Nors šis skyrius pats naujausias, bet atidarytas iš karto su daugiau kaip šimtu straipsnių, o ne plėtėsi palaipsniui kaip kiti. Medžiaga skyriuje dėstoma ne chronologiškai, o abėcėlės tvarka, tai šiam skyriui tikrai patogiausias pateikimo būdas.

Atidžiau pasidomėjus leidiniuose atspausdintomis panevėžiečių biografijomis, paaiškėjo, jog jų labai trūksta. Net Juozo Miltinio dramos teatro grandai, kurie susilaukė šimtų straipsnių, pasigirti publikuotomis išsamiomis savo biografijomis nelabai gali. Jos arba pasenę, ar skirtos tik kažkuriam biografijos epizodui, nepateikia tokių elementarių žinių kaip herojaus gimimo vieta ar baigta mokykla. Paradoksalu, bet kartais XIX a. visuomenės veikėjo biografija būna parengta geriau nei pripažinto mūsų amžininko. Tiesą sakant, jei ne „Kraštiečių“ konferencijos ir panevėžiečių istorikų Vytauto Baliūno ir Petro Juknevičiaus įdirbis, tokio skyriaus iš viso nebūtų įmanoma parengti. Todėl jei „Krašto istorijos“ skyriuje keliama gan aukšti reikalavimai straipsnių moksliskumui, tai čia kartelė gerokai nuleista. Skyriuje pirmiausia stengiamasi publikuoti enciklopedinio pobūdžio biografiją, jei tokia yra, o vėliau dedami ir kiti tam pačiam asmeniui skirti straipsniai. Tiesa, tokia prabanga, kai vienam asmeniui bibliotekoje skirtos kelios pozicijos, dar yra išimtis.

„Kraštiečių“ skyrių skeptikams patogų kritikuoti, nes jame iš tiesų patalpinta nedidelė dalis to nusipelnusių žmonių biografijų, trūksta kai kurių net pirmo ryškumo žvaigždžių. Bet biblioteka tik skelbia tekstus, o kad jų trūksta, yra kita svarbi problema. Kita vertus, nesunku prognozuoti, kad šis skyrius nors ir iš lėto, bet nuolat plėsis. Kartais taip norisi imtis iniciatyvos ir, jei bibliotekos organizatoriai kada imsis savarankiškos tyrimų programos, tai tikriausia bus šiame bibliotekos skyriuje.

Skaitmeninės Panevėžio istorijos bibliotekos veikloje gyvybiškai svarbus paveldo įstaigų bendradarbiavimas, nes Panevėžio kraštotyros muziejuje saugoma tik dalis svarbių praeities dokumentų. Džiugu, kad nuo pirmųjų veiklos mėnesių pavyko užsitikrinti svarbių partnerių palankumą. Iš bibliotekų glaudžiausiai bendradarbiaujame su Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ir Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka, jose saugomi leidiniai šiuo metu sudaro ketvirtį „Senųjų leidinių“ turinio. Šiais metais gavome leidimą paskelbti pluoštą dokumentų bei leidinių iš Nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus Jurgio Bukėno ir Tado Daugirdo fondų, dalį šių svarbių dokumentų jau galima skaityti. Labai geranoriškai į jų dokumentų skelbimą žiūri Lietuvos archyvai. Ypač daug publikuojama Lietuvos valstybės istorijos archyve, Lietuvos centriname valstybės archyve, Kauno apskrities archyve saugomų dokumentų. Mažiausiai kol kas skelbiama Panevėžio apskrities archyvo dokumentų, bet tai yra tik dėl šio archyvo fondų specifikos ir panevėžiečių saugomų dokumentų publikavimas intensyvės ateityje.

Bendradarbiavimas su archyvais užsimezgė, kai Lietuvos archyvų departamento iniciatyva 2008 m. buvo surengta paroda „Panevėžio miesto istorija Lietuvos archyvų dokumentuose“. Dešimtys parodai suskaitmenintų dokumentų tapo bibliotekos „Dokumentų“ skyriaus pagrindu, be to Lietuvos valstybės istorijos ir Lietuvos centrinis valstybės archyvas leido skelbti parodai „Pasvalys Lietuvos archyvų dokumentuose“ 2009 m. naudotus dokumentus, kas šiuo metu ir daroma. Taip pat pavyko paskelbti įdomių Panevėžio vyskupijos kurijos dokumentų.

**2 lentelė. Skaitmeninėje Panevėžio istorijos bibliotekoje paskelbtų
dokumentų originalų saugotojai⁹**

Saugotojai	Senieji leidiniai	Rankraštiniai dokumentai	VISO
PKM	58	6	64
LVIA	4	32	36
LCVA	1	29	30
LNB	21	6	7
KAA	5	16	21
PVKA	3	4	7
MAB	2	1	3
PAVB	5	-	5
Kiti	4	4	8
Viso	103	98	201

PKM - Panevėžio kraštotyros muziejus, LVIA - Lietuvos valstybės istorijos archyvas, LCVA - Lietuvos centrinis valstybės archyvas, LNB - Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, KAA - Kauno apskrities archyvas, PVKA - Panevėžio vyskupijos kurijos archyvas, MAB - Mokslų akademijos biblioteka, PAVB - Panevėžio apskrities viešoji G. Petkevičaitės-Bitės biblioteka

Vienas iš svarbiausių bibliotekos veiklos aspektų yra jos disponuojamos lėšos. Visa bibliotekos veikla finansuojama projektiniu principu, per ketverius veiklos metus buvo paremti šeši bibliotekos plėtrai parengti projektai, išsamios žinios pateikiamos 3 lentelėje. 2007 m. Kultūros ministerijos lėšomis padėti pagrindai - parengta interneto svetainė, norint kad projektas tais pačiais metais startuotų, muziejus apmokėjo jos dizaino sukūrimą. Kitais metais svetainė tobulinta, pradėtas medžiagos rinkimas ne Panevėžio paveldo saugyklose. Labai svarbūs svetainės raidai buvo 2009 m., tuomet norėjome imtis didesnės apimties dokumentų skelbimo, bet paaiškėjo, kad muziejaus kompiuteriai negali susidoroti su šiuo darbu, problema tapo ir suskaitmenintos informacijos saugojimas. Padėtį išgelbėjo Kultūros rėmimo fondo parama, kuriai padėjus nusipirkome naują kompiuterį ir laikinai sunkumus įveikėme. Tais pačiais metais gavome 900 Lt Panevėžio apskrities viršininko administracijos paramą, nors ši suma gali pasirodyti labai maža, bet taupiai naudojama ji leido paskelbti nemažai įdomių apskrities istorijos dokumentų. Šiais metais bibliotekos plėtra vykdoma Panevėžio miesto savivaldybės lėšomis, gauta suma yra nedidelė, bet jos pakanka bibliotekai išplėsti maždaug šimtu pozicijų. Kasmetinis muziejaus finansinis indėlis į biblioteką - mokestis už serverio nuomą.

3 lentelė. Skaitmeninės Panevėžio istorijos bibliotekos finansavimo šaltiniai ir lėšos

Metai	Finansavimo šaltinis	Suma	Vykdyti darbai
2007	Kultūros ministerijos regionų kultūros projektų programa	3000 Lt	Turinio valdymo sistemos iPyramid įsigijimas ir struktūros pritaikymas svetainei Svetainės dizaino sukūrimas
	Panevėžio kraštotyros muziejus	1000 Lt	
2008	Kultūros ministerijos regionų kultūros projektų programa	3000 Lt	Programavimo darbai (papildomas meniu lygis), dizaino korektūra, dokumentų kopijavimas, kelionės
2009	Kultūros rėmimo fondas	5000 Lt	Ilgalaikio turto įsigijimas: kompiuteris, išorinės atmintys, antivirusinės programos Dokumentų kopijavimas, kelionės
	Panevėžio apskrities viršininko administracijos programa „Regiono kultūros ir sporto plėtra“	900 Lt	
2010	Panevėžio miesto savivaldybės Kultūros ir meno projektų finansavimo programa	1500 Lt	Dokumentų kopijavimas, kelionės
Iš viso	6 projektai/5 finansavimo šaltiniai	14 400 Lt	

Skaitmeninė Panevėžio istorijos biblioteka yra integruota į Panevėžio kraštotyros muziejaus interneto svetainę. Ją rengiant naudojama minimali programinė įranga. Už pinigus buvo įsigyta tik interneto svetainės turinio valdymo programa „iPyramid“. Dokumentai skelbiami PDF formatu, jie rengiami naudojant atviro kodo internete nemokamai platinamas programas „Open Office“ ir „Irfan View“.

Numatant tolesnę Skaitmeninės bibliotekos raidą negalima apeiti grėsmių, kurios jai kelia pavojų, apžvalgos. Kaip ir kiekvienas virtualus projektas ji labai trapi ir priklausoma nuo technikos. Gedimai, virusai ar paprastos žmogiškos klaidos ją gali sugriauti per keletą sekundžių. Žinoma, paprakaitavus biblioteką galima atstatyti, nes suskaitmeninta medžiaga saugoma keletose vietose. Didžiausias pavojus svetainei gresia iš jos steigėjo pusės. Dėl finansinių sunkumų, reorganizacijos ar net likvidavimo, veiklos pobūdžio, prioritetų ir/ar strategijos pasikeitimo jis gali nuspręsti biblioteką uždaryti ar apriboti veiklą. Jos plėtrą labai pristabdytų ir partnerių bendradarbiavimo politikos pokyčiai. Bet net jei įvykiai pasisuktų taip nesėkmingai, jau padarytas įdirbis gali išlikti. Bibliotekos administravimą gali perimti kita institucija ar ji gali būti integruota į kitą duomenų bazę, naudojantis išlikusia suskaitmeninta medžiaga galima kurti kitą interneto leidinį. Pagaliau, jei šis projektas egzistuos bent dešimt metų, tai jame skelbiama medžiaga plačiai paplis ir bus toliau naudojama, o juk tai ir yra pagrindinis Skaitmeninės Panevėžio istorijos bibliotekos tikslas.

Bibliotekos trūkumas yra tai, kad ne visada sugebama laikytis vieningos sistemos dokumentų pavadinimuose, ginčytinas sprendimas juos rašyti lietuviškai, o ne originalo kalba, yra dizaino trūkumų.

Vis tik artimiausiu metu pesimistinė kryptis nenumatoma ir bibliotekos turinys turėtų plėstis. Dabar esanti bibliotekos techninė bazė ir plėtros greitis leidžia numatyti, kad maždaug 1-2 metus jos struktūra mažai keisis, techninis-programinis atnaujinimas pageidautinas, bet dar nėra labai būtinas, bet būtina įgyti galimybę skelbti didelių apimčių dokumentus. Vėliau susikaupe dideli paskelbtų duomenų kiekiai naudojimąsi biblioteka darys vis labiau nepatogų ir taps būtina keisti jos konfigūraciją ir struktūrą, didinti paieškos galimybes. Galimi nauji skyriai ir naujos dokumentų rūšys, laikas galvoti apie vaizdo ir garso dokumentus.

Kuriant biblioteką teko susidurti ne tik su daug problemų, bet ir įgyti vertingos patirties. Trukdė elementarus techninis neišprusimas, nepakankamas ir dabar. Bet labai praverė darbo su senaisiais dokumentais įgūdžiai, paveldo saugyklų struktūros ir veiklos pažinimas. Pradėjus dirbti su biblioteka paaiškėjo, kad ji yra ir puikus komunikavimo su visuomene būdas, kas pradžioje ją planuojant visai neturėta galvoje. Galima greitai paskelbti šiandienai aktualius dokumentus, reaguoti į bendruomenės poreikius. Geriausias šiuo požiūriu buvo poeto Maironio nežinomo rankraščio paskelbimas svetainėje, kuris sukėlė visų Lietuvos spaudos priemonių susidomėjimą¹⁰.

Skaitmeninė Panevėžio istorijos biblioteka nesiekia tokių globalių tikslų kaip projektai „Aruodai“ ar „Epaveldas“, mūsų užduotis daug kuklesnė - sukurti patogią naudotis, lengvai prieinamą ir kiek galima išsamią regiono praeičiai skirtą terpę. Savo apimtimis ir techninėmis galimybėmis su didžiaisiais projektais ji negali lygintis net iš tolo. Bet mūsų privalumas yra tai, kad galime daug dėmesio skirti atskiram dokumentui ir jo detalėms. Galime iš archyvinės bylos išrinkinėti svarbias vietas, didelės apimties knygoje rasti būtent savo regionui svarbią informaciją, taip kurti savitą, Panevėžio kraštui svarbią internetinę duomenų bazę.

Mūsų techninė bazė neleidžia detaliam apibūdinti savo skaitytojų. Galima tik pasakyti, kad ja naudojasi lankytojai iš universitetų ir svarbiausių Lietuvos bibliotekų bei muziejų. Yra tekę išgirsti teigiamą istorijos tyrinėtojų nuomonę, šiais metais pasirodė pirmosios nuorodos į mūsų biblioteką spausdintuose leidiniuose.

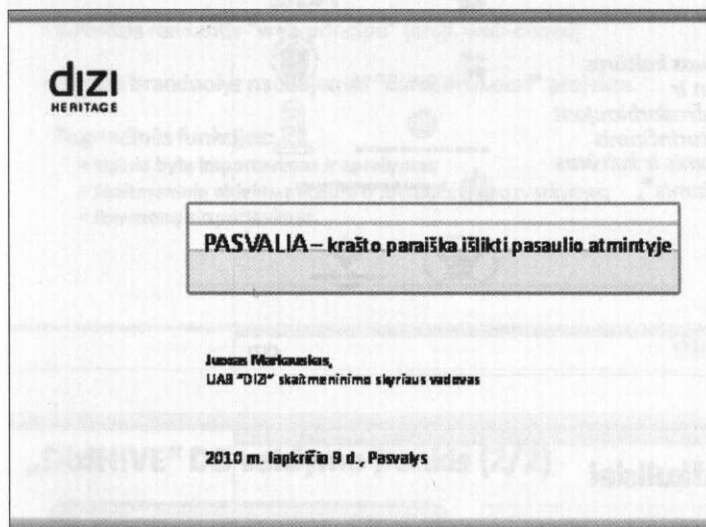
Jokio savo atskiro personalo Skaitmeninė Panevėžio istorijos biblioteka neturi, su ja epizodiškai dirba keletas žmonių, nei vienas iš jų papildomo darbo užmokesčio negauna. Ir tai nėra jų pagrindinis darbas, o tik vienas iš jų, dirbamas, kai yra laisvesnio laiko. Tai tiesiog iš entuziazmo ir visuomeninės pareigos vykdomas projektas. Naudojantis proga noriu padėkoti nemažam būriui kolegų ir talkininkų, partneriams, kurie rado laiko atsitraukti nuo tiesioginio darbo ir patarimais ar darbais prisidėjo prie projekto įgyvendinimo. Kviečiame visus naudotis Skaitmenine Panevėžio istorijos biblioteka, siųsti pastabas, pasiūlymus ir kritiką. O už visas klaidas, kurios padarytos, atsakomybę prisiima tik rengėjai.

¹⁰ Prieiga per internetą: <<http://www.paneveziomuziejus.lt/get.php7f.12201>>

PASVALIA - KRAŠTO PARAIŠKA IŠLIKTI PASAULIO ATMINTYJE

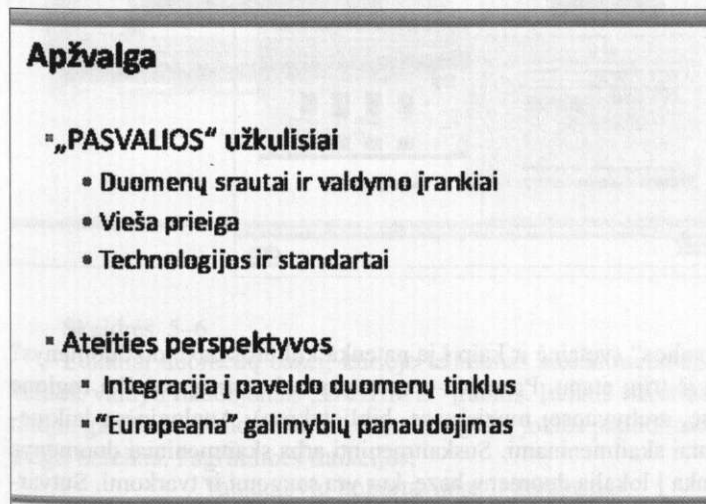
JUOZAS MARKAUSKAS

UAB „DIZI“ skaitmeninio skyriaus vadovas

Skaidrė 1

Šiame pranešime pristatoma „Pasvalios“ svetainė, duomenų bazė bei naudojamos technologijos ir standartai. Taip pat aptariamos duomenų integracijos į paveldo duomenų tinklus ir „Europeana“ galimybės.

Skaidrė 2

Apie UAB "DIZI"

- Skaitmeninio paslaugos ir konsultacijos
- Siekis:

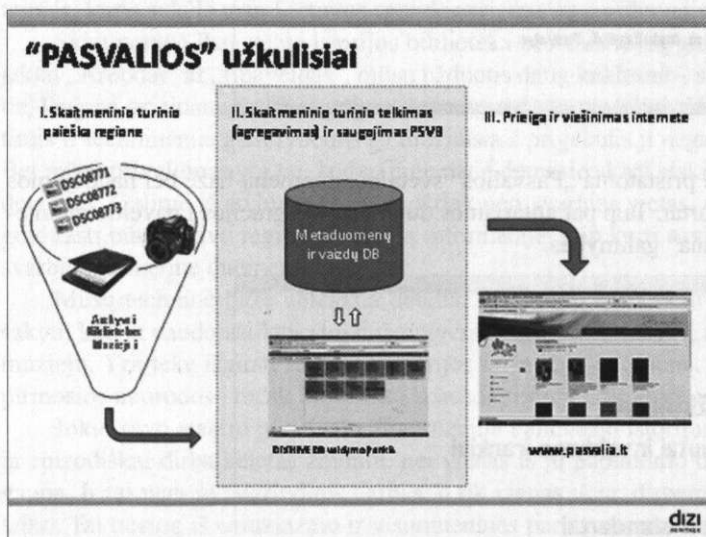
"Prisidėti prie Lietuvos kultūros paveldo išsaugojimo ir populiarinimo, bendradarbiaujant su ribotus išteklius turinčiomis atminties institucijomis ir kultūros paveldo organizacijomis".

Partnerių ir asociacijų logotipai:

- Europos Sąjunga
- BAAC
- Bibliotekos pažangai
- VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKA
- Respublikos kultūros ministerija
- UAB "DIZI"

dizi

Skaidrė 3

Skaidrė 4

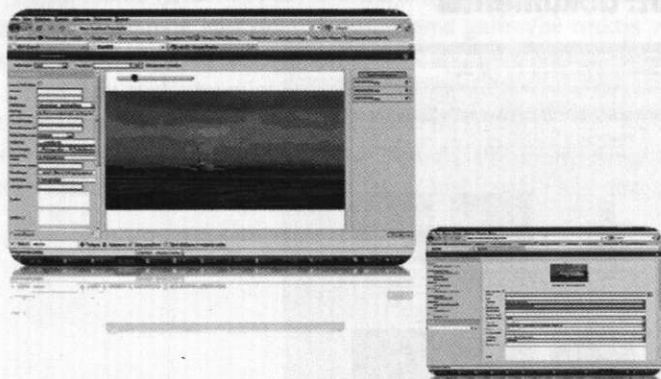
Kaip veikia „Pasvalios“ svetainė ir kaip į ją patenka kultūros paveldo duomenys? Šis procesas susideda iš trijų etapų. Pirmame etape vyksta duomenų paieška regione (privačiose kolekcijose, archyvuose, muziejuose, bibliotekose). Analoginės laikmėnos esantys dokumentai skaitmeninami. Suskaitmeninti arba skaitmeniniai duomenys antro etapo metu patenka į lokalią duomenų bazę, kur yra saugomi ir tvarkomi. Sutvarkyti duomenys trečiame etape perkelti į „Pasvalios“ duomenų bazę, kuri yra prieinama visiems interneto svetainės lankytojams.

„DiziHIVE“ DB valdymo įrankis (1/2)

- Įrankis skirtas nedidelės apimties kolekcijų turinio tvarkymui (iki 10 000 objektų).
- Sukurtas remiantis „web principu“ (angl. web-based).
- Įrankio branduolys naudojamas „EuropeanaLocal“ projekte.
- Pagrindinės funkcijos:
 - Vaizdo bylų importavimas ir aprašymas;
 - Skaitmeninių objektų peržiūra ir metaduomenų tvarkymas;
 - Duomenų eksportavimas.

dizi
HERITAGE

„DiziHIVE“ DB valdymo įrankis (2/2)

dizi
HERITAGE

Skaidrės 5-6

Lokaliam duomenų bazei, kurioje telkiamas suskaitmenintas regiono kultūros paveldas, valdyti naudojamas „DiziHIVE“ įrankis. Įrankis sukurtas „web“ principu, vartotojai gali dirbti standartinė interneto naršykle, jokios papildomos programinės įrangos diegti nereikia. Pagrindinės funkcijos:

-
-

www.pasvalia.lt: pradžia

• Virtuali Pasvalio krašto kultūros paveldo informacijos sistema

Dokumentų paieška / naršymas

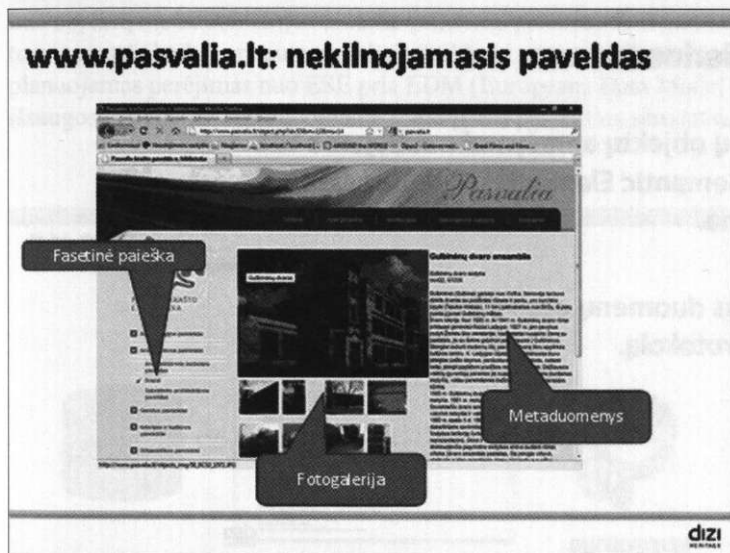
Nėkinojamasis paveldas
(naršymas)

dizi
REKLAMA

www.pasvalia.lt: dokumentai

Fasetinė paieška

dizi
REKLAMA

Skaidrės 7-9

Tituliniam virtualios Pasvalio krašto kultūros paveldo informacijos sistemos www.pasvalia.lt puslapyje lankytojams pateikiama galimybė rinktis vieną iš dviejų paveldo tipų: dokumentus arba nekilnojamąjį paveldą. Dokumentų skyriuje galima susipažinti su įvairių tipų suskaitmenintais dokumentais, greta įprastinės paieškos galimybės taip pat pateiktas fasetinės paieškos įrankis, leidžiantis filtruoti turinį pagal jam būdingas savybes. Nekilnojamo paveldo skyriuje pateikiamos objektų fotogalerijos bei metaduomenys Dublin Core formatu. Visi objektai suskirstyti į kategorijas.

Sistemos suderinamumas

- Skaitmeninių objektų aprašymui naudojama ESE (Europeana Semantic Elements) metaduomenų aprašo schema.
- Užtikrinamas duomenų apsikeitimas per OAI-PMH protokolą.

dizi

Skaidrė 10

„Pasvalios“ sistemoje skaitmeniniams objektams aprašyti naudojama ESE (Europeana Semantic Elements) metaduomenų aprašo schema. Duomenų apsikeitimas su kitomis sistemomis užtikrinamas per OAI-PMH protokolą.

ESE metaduomenų aprašo schema

• V3.2.2 (naujausia versija V3.3)

Rekomenduojami I	Rekomenduojami II	Papildomi	Europeana elementai
Pavadinimas Alternatyvus pavadinimas Klasifikas Bandymo rezultatai Data Sukūrimo data Publikavimo data	Apimtis Periodas Vieta Aprašymas Yra dalis... Kaba Išleidimo Sudėtis Tema Tipas	Formas Apimtis Identifikas Identifikatoriai Talis Kitas Stylis	Elementai dirbami Europoje / Europeana, sistemos objektai sisteminiškai

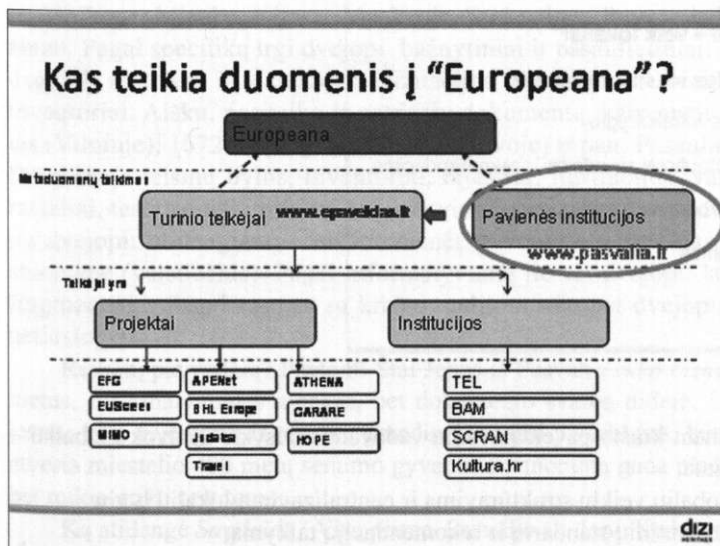
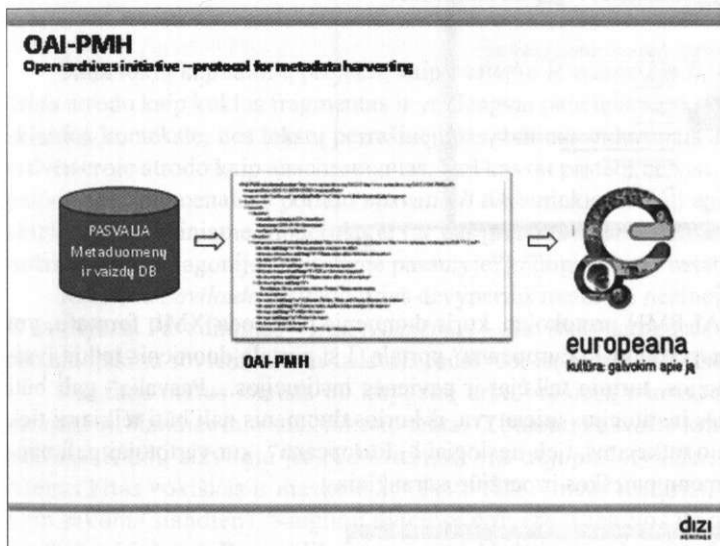
• Šiuo metu Europinėje erdvėje planuojamas perėjimas nuo ESE prie EDM (Europeana Data Model). Tikima, kad EDM išsaugos originalius metaduomenis ir tuo pačiu paspartins semantinio tinklo plėtrą.

dizi

Skaidrė 11

ESE aprašo schema yra sudaryta iš keturių grupių, jungiančių tam tikrus laukus pagal svarbą. Rekomenduojama būtinai užpildyti pirmosios grupės laukus. Antrosios ir trečiosios grupės laukai pildomi pagal galimybes, tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad

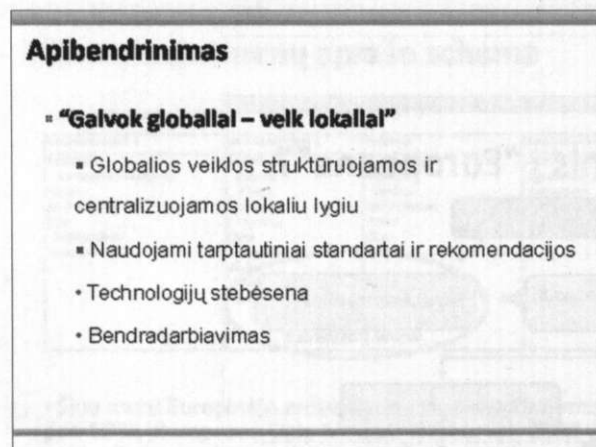
nuo objektų metaduomenų išsamumo priklauso paieškos sistemos efektyvumas. Ketvirtosios grupės laukai yra automatiškai užpildomi sistemos. Šiuo metu Europinėje erdvėje planuojamas perėjimas nuo ESE prie EDM (Europeana Data Model). Tikima, kad EDM išsaugos originalius metaduomenis ir tuo pačiu paspartins semantinio tinklo plėtrą.

Skaidrė 12-14

Naudojamas OAI-PMH protokolas, kuris duomenis perduoda XML formatu, yra tinkamas duomenims perduoti į „Europeana“ portalą. Į šį portalą duomenis teikia įvairūs projektai, institucijos, turinio teikėjai ir pavienės institucijos. „Pasvalia“ gali būti įvardyta kaip pavienės institucijos iniciatyva, iš kurios duomenis gali būti teikiami tiek nacionaliniams turinio teikėjams, tiek tiesiogiai į „Europeana“, kur vartotojai gali naudotis išplėtotais duomenų paieškos ir peržiūros įrankiais.

Skaidrė 15

Saugant ir viešinant krašto paveldą svarbu vadovautis taisykle „galvok globaliai - veik lokaliai“. Tai apima:

- Globalių veiklų struktūravimą ir centralizavimą lokaliu lygiu;
- Tarptautinių standartų ir rekomendacijų taikymą;
- Technologijų stebėseną;
- Bendradarbiavimą.

PASVALIO KRAŠTO PRAEITIES ATODANGOS KRINČINO S A VILAIDOJE

ALGIMANTAS KRINČIUS

Krinčino Antano Vienažindžio pagrindinė mokykla

Šalia tokių kapitalinių projektų kaip *pasvalia.lt*, *epaveldas.lt* ir kitų Krinčino *Savilaida* atrodo kaip kuklus fragmentas ir yra lengvai paneigiama skaitmeninės dokumentų sklaidos kontekste, nes tekstų perrašinėjimas, būtinas viduriniais amžiais, kibernetinės erdvės eroje atrodo kaip anachronizmas. Kol kas tai pastebi ne visi, todėl ir šiandien esu pakviestas fenomenalaus portalo *pasvalia.lt* darbininkų kalbėti apie krašto dokumentų sklaidą šiandieniniame moderniame (ar gal greičiau beprotiškame ir paviršutiniškame nužmogėjimo ir agonijos apimtame pasaulyje?). Taigi keletas nelabai svarbių minčių.

Krinčino *Savilaida* atsirado prieš devynerius metus. Iš nežinojimo ką veikti. Taigi, iš kvailybės. Pavadinimas - irgi. (*Krinčinas* - slaviškas surogatas, o *Savilaida* publikai asocijuojasi su sovietiniu sam-izdatu). Todėl tu, ką pasakysiu, tikėti nebūtina.

Per tuos metus išleista 60 knygelių arba brošiūrų trimis temomis. Viena iš jų susijusi su šiandieninio susirinkimo tema. O būtent, Pasvalio krašto istorijos šaltinių sklaida. Kalbų atžvilgiu jie (tie šaltiniai) yra trejopi: lotyniški, gudiški ir lenkiški. Vienas kitas vokiškas ir maskoliškas (kaip rašė Vincas Kudirka, arba maskvėniškas, kaip sakoma šiandien). Saugomi dviejose erdvėse: Lietuvos Respublikos teritorijoje ir už jos. Lietuvos Respublikoje saugomi Mokslų Akademijos bibliotekoje, Valstybės istorijos archyve ir Universiteto bibliotekoje. Už jos ribų - Krokuvoje, Varšuvoje, Vatikane, Minske, Kijeve, Maskvoje, Stokholme, Rygoje ir Paryžiuje. Kitur nežinau. Pagal specifiką irgi dvejopi: bažnytiniai ir pasaulietiniai. Bažnytiniai taip pat dvejopi: metrikos ir vizitacijos. Vizitacijos vėl dvejos: vizitacijos ir perdavimo inventoriai. Aišku, pasitaiko ir pavienių dokumentų, kaip antai 1498 m. pergamentas (Vilniuje), 1672 m. pergamentas (Krokuvoje) ir pan. Pasaulietiniai labai įvairūs. Dominuoja teismų bylos, inventoriai, rejestrai, iliustracijos, vaznių kvitai, laiškai, rašteliai, testamentai, pirkimo ar pardavimo bei užstatymo aktai. Socialiniu aspektu jie dvejopi: atidengiantys aukštuomenės gyvenimo peripetijas ir pristatantys prastuomenę (valstiečius). Pagal informatyvumą jie vėl dvejopi: labai informatyvūs ir fragmentiški. Pagal sąsajas su krašto realijom taip pat dvejopi: susiję tiesiogiai ir netiesiogiai.

Reikėtų pavyzdžių? Prašom. Štai Jonas iš Pasvalio *suko biznelį* Rygoje apie 1300 metus. Informatyvumas menkas, bet dokumento svarba didelė. 1610 m. Pasvalio rejestras kitų inventorių ir rejestrų grandinėje mažai pastebimas, bet tyrinėjamas atskirai atveria miestelio 400 metų senumo gyvenimo panoramą gana plačiai. Pavyzdžių daug, bet reikia grįžti prie temos.

Ką atidengė *Savilaida*? Visų pirma, Pasvalio šv. Jono Krikštytojo bažnyčios krikšto metrikų knygas nuo 1697 metų iki 1772 metų. Jungtvių metrikų knygas nuo 1697 metų iki 1729 metų. Visa tai sutilpo dviejose knygose ir dviejose brošiūrose. Dar keturi

rašiniai apie tai. Viso 500 puslapių. Visų antra, Krinčino parapijos šv. Petro ir Povilo bažnyčios krikšto ir jungtųjų metrikų knygos nuo 1697 metų iki 1848 metų bei mirties metrikų knygos nuo 1744 metų iki 1848 metų. Tos metrikinės knygos sutilpo į 23 *Savilaidos* knygeles ir brošiūras ir užima maždaug pustrėčio tūkstančio puslapių. Smulkiu šriftu, mažais tarpais ir siauromis parašėmis. Tai dėl popieriaus stygiaus. Paskutinės 2010 metų krašto praeities atodangos - trys stori tomai dokumentų, susijusių su Pasvaliu, Krinčinu ir Upyte. Tų atodangų pavadinimai yra tokie:

1. Pasvalys Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikų dokumentuose. I dalis. Dokumentų tekstai. 1301-1795 m.

2. 1556 metų Upytės valsčiaus inventorius.

3. Krinčinas Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikų dokumentuose. 1554-1795 m.

Apie šiąją nekalbėsiu, nes turiu tik dvi rankas, tad galiu parodyti tik dvi knygas. Be to, ši trečioji dar neišleista, nes *Savilaida* apimta finansinės krizės. Taigi iš tiesų negaliu jos parodyti ne vien dėl rankų trūkumo. Antroji knyga - XVI a. Upytės valsčiaus inventorius. Ji išspausdinta tik vienu egzemplioriumi, ir tas be viršelio. Dėl tos pačios krizės, kurią sukėlė šlamšto gamintojai, bankai ir žmonių kvailybė. Tą jūs žinote. Knyga itin įdomi ne tik Pasvalio, Pakruojo, Panevėžio, Kupiškio, Radviliškio, Biržų ir Kėdainių gyventojams (gyventojas - toks keistas žodis, reiškiantis lyg ir užsiėmimą - gyventi). Įdomi ir Lietuvos bei Lenkijos mokslininkams, nes šie nuo seno domisi Upyte. Apie ją galima daug kalbėti, bet pasakysiu tik kelis sakinius: čia istorinė mūsų krašto pradžia. Rašytinė Tetervių, Pervalkų, Daukšogalos, Tauprių, Kiemėnų, Daujėnų ir daugybės kitų Pasvalio krašto kaimų pradžia. Čia 1554—1556 m. kaimiečiai, vaitai, šuolininkai, bajorai, vaivados, kaštelionai, tįjūnai, vyskupai, klebonai ir kt. Čia kaimo ribos, žemės kiekiai, senieji kaimų pavadinimai, upės ir upeliai, keliai, tų kaimų žmonės, jų vardai, tėvavardžiai, turimos žemės kiekiai, prievolės, gyvenimo epizodai, detalės. Po valakų reformos dauguma tokių režinių-gatvinių kaimų išliko net iki XX a. pradžios. Knygoje pateiktas priedas iš 1580 m. Upytės aprašo rodo savininkų pokyčius ir kaimo ribų pastovumą, miško kirtimą ir pan. Šiuo dokumentu domimasi šimtmečiais. 1655 m. rusų invazijos metu jis sukūrentas Žemutinėje Vilniaus pilyje kartu su valdovo išdo dokumentais. Nuorašas irgi išliko stebuklo dėka. I Pasaulinio karo metu išvežtas į Rusiją, grąžintas į Vilnių 1946 m. Daug laiko prie jo praleido akademikas Konstantinas Jablonskis 1947 m., o daktarė Ona Maksimaitienė 1960 m. rašė, jog reikia jį išleisti, nes baigia išblukti ir greitai taps neįskaitomu. Po 50 metų kažin kokiame kaime parengtas spaudai, bet... „krizė“. Gal po kelių dešimtmečių ji baigsis, ir turėsime dar vieną krašto praeities atodangą? Bet ar turėsime?

O štai Pasvalio dokumentų knyga išleista. Pirmas tomas. Ar išeis antras ir trečias? Kas žino. Pirmajame patalpinta apie 30 Pasvalio inventorių, vienas kitas dokumentas. Visi gana įdomūs. Čia Pasvalio pradžia, mūsų protėviai, čia Pasvalio žydai ir karaimai, vienas kitas latvis. Čia katalikai ir protestantai. Čia sudegusios ir vėl pastatytos bažnyčios. Čia sudegę ir vėl pastatyti namai. Čia nuostatai miestelėnams. Kad žinotų kaip gyventi. Nepadeginėti miestelio. Užsidegus kaip gesinti. Upėse neišgaudyti žuvies. Turėti licenziją alui ir degtinei. Mokėti mokesčius. Smuklės, sklypo, daržo, dirbamos žemės, girnų ir visų kitų. Sekmadieniais melstis bažnyčioje. Neapgaučiant kaimiečių turguje. Nesimušti pasigėrus. Ir I. I., ir I. I. XX a. kolizijos visa tai nušlavė vienu ypu. Atmintis nutrūko. Dabar laikas ją gaivinti. Kol galima.

Dar keli apibendrinti pastebėjimai.

1. Puikūs ir dideli darbai gaivinant ir skleidžiant krašto praeitį dirbami Pasvalio M. Katiliškio bibliotekos žmonių.

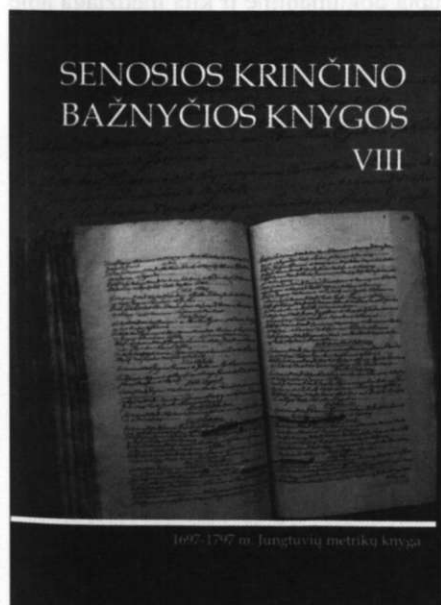
2. Skaitmenizacija - lengvas ir patogus priėjimas prie nuotraukų, tekstų, planų, brėžinių. Jos privalumas nenusakomas. Jos pavojus - galimas vartotojų paviršutiniškumas, seklumas, atpratimas gilintis (kas lengvai gaunama, nelabai vertinama?).

3. Portalas *pasvalia.lt* - ryškus Pasvalio kultūros ženklas ir signalas kitiems regionams.

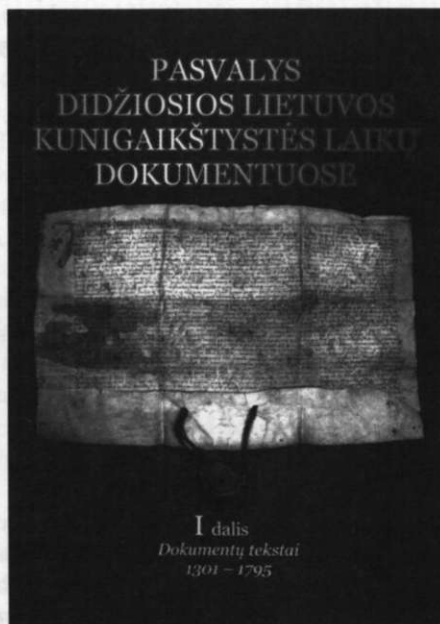
4. Kai tinklapio *pasvalia.lt* sklaidos darbas bus baigtas, niekas nė neįsivaizduos, kiek darbo teko įdėti, kad mygtukų spragsėjimas akimirksniu nuvestų mus pas prosenius jų gyvenimus, jų likimus.

5. *Savilaida* - beprasmė utopija, lengvai paneigiama skaitmenizacijos.

6. Paguoda - kai pasaulinis tinklas bus sunaikintas, *Savilaidos* brošiūros vėl bus prisimintos ir galbūt kam nors kada nors dar jų prireiks (?).

Krinčino Savilaidos leidiniai

PASVALIO PETRO VILEIŠIO GIMNAZIJOS MUZIEJAUS EKSPONATŲ UNIKALUMAS IR SKLAIDA

JANINA MIEŽIANSKIENĖ
Pasvalio Petro Vileišio gimnazija

Muziejuje kaupiama medžiaga apie mokyklos istorijos raidą, gimnazijos veiklą nuo mokyklos įkūrimo iki šių dienų. Kaip ir kitų muziejų, taip ir Petro Vileišio gimnazijos istorijos muziejaus misija - atgaivinti, saugoti bei puoselėti tiek dvasinį, tiek materialinį kultūros paveldą, tęsiant kultūros, tradicijų, savasties išlaikymo sklaidą. Muziejuje, įkurtame 1992 metais, rašytiniai ir daiktiniai šaltiniai padeda lankytojams pažinti mokyklos istoriją, o gausi dailės kūrinių kolekcija tęsia ugdymo menu tradicijas.

Iš turiningo gimnazijos istorijos muziejaus fondo pristatysiu retesnius, išskirtinius eksponatus. Tai - eksponatai ne iš mokyklos įkūrimo, jos istorijos raidos, o susiję su Petro Vileišio veikla.

Įvadiniamoje muziejaus skyriuje yra sukaupta dokumentinė ir kita medžiaga apie garsųjį kraštiečių inžinierių ir visuomenės veikėją Petrą Vileišį: knygelės, išleistos Tilžėje daugiau negu prieš šimtą metų, fotonuotraukos, pirmojo lietuviško dienraščio „Vilniaus žinios“ 1905 metų trys numeriai, P. Vileišio laišakai, kiti dokumentai. Ekspozicija nuolat gausėja, nes gimnazija, ypač Vileišiečių organizacija yra užmezgusi pažintį su 17 Vileišių giminės ainių ir su daugeliu jų bendraujame iki šiol. 2008 m. Kaune gyvenanti šios iškilios giminės ketvirtos kartos atstovė Genovaitė Vileišienė muziejui padovanojo dešimtis svarbių dokumentų. Buvome tiesiog priblokšti ir džiaugėmės gavę neįkainuojamą vertybę - Petro Vileišio Peterburgo universiteto baigimo diplomą, išduotą 1875 m. (jis yra didelio formato 42x53 cm). Šiam muziejuje saugomam unikaliai eksponatui jau 135-eri metai.

Petras Vileišis universitete įgytas žinias pritaikė projektuodamas ir statydamas tiltus, tiesdamas geležinkelius Rusijoje. Gerokai vėliau jo nuopelnai Lietuvoje buvo įvertinti suteikiant garbingą akademinį laipsnį. Kaip žinia, Petras Vileišis buvo pirmasis Lietuvos žmogus, gavęs akademinį garbės vardą. Tą patvirtina muziejui dovanotas Lietuvos Universiteto technikos fakulteto 1926 m. birželio 28 d. raštas. Pateikiu visą originalo tekstą:

Ponui D-rui Inžin. Petrui VILEIŠIUI.

Tamstos išleistų pirmų lietuviškų Knygų 50 metų sukaktuvėse Technikos Fak-to Taryba konstatavo, kad niekas iš lietuvių inžinierių nėra tiek vaisingai patarnavęs tiltų ir geležkelių statybos technikai kaip Tamsta; be to Tamstos padaryta ne maža pastangų Lietuvos technikos pramonei kelti.

Petro Vileišio diplomas

Todėl už nepaprastai skaitlingus ir vaisingus darbus statybos technikos srityje, didelės pastangos Lietuvos technikos pramonę įkurti ir technikos žinias lietuvių tarpe platinti Technikos Fak-to Taryba savo posėdyje šių metų gegužės 26 d. nutarė suteikti Tamstai pirmam Lietuvos Universiteto Garbės Daktaro Inžinierio laipsnį.

Dekanas Prof. Pr. Jodelė (parašas)

Sekretorius Inž. K. Vasiliauskas, (parašas)

ekstraordin. profesorius.

Tarp kitų vertingų dokumentų yra „Liūdymas“ Petro Vileišio sūnui Vytautui stojant į Lietuvos universitetą. Iš jo matyti, kaip Petras rūpinasi savo sūnaus išsimokslinimu ir darbu:

LIŪDYMAS.

Šiuomi liūdyju kad mano sūnus Vytautas Vileišis tarnavo pas mane su pertraukomis kaipo studentas praktikantas nuo 1915 iki 1920 metų prie statymo medinių ir kesoninių tiltų Juodjūrio geležkelio ir pildė techniškas pareigas. Man išvažiuojant pavaduodavo mane pildydamas darbų vykdytojo pareigas.

Inžinierius P. Vileišis (parašas)

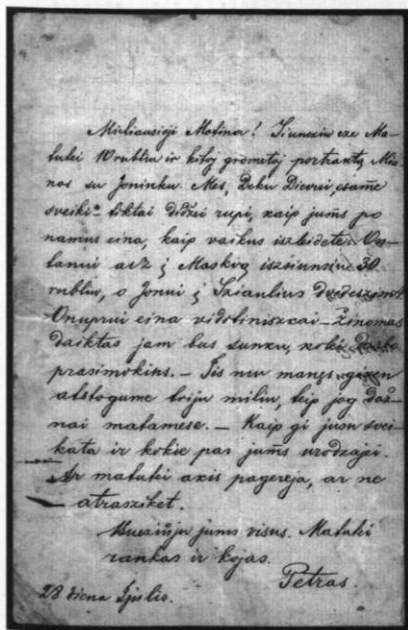
Gimnazijos muziejaus ekspozicijoje yra P. Vileišio parašytos ir Tilžėje 1900 m. išleistos knygelės: „Trys pamokslai apie gaspadorystę dėl gaspadorių sodiečių“, „Žaibas ir griaustinis“, „Apie Joną Gutenbergą“ ir 1907 m. Vilniuje išleista knygelė „Iš po žemės šventos“. Knygeles padovanojo P. Vileišio giminės palikuonė Reda Tursaitė. Per P. Vileišio 157-osioms gimimo metinėms skirtą renginį su kitais dokumentais Genovaitė Vileišienė perdavė muziejui dar vieną P. Vileišio 1922 m. Kaune išleistą knygelę „Lietuvių-lenkų ginčas“ (su P. Vileišio autografu). Kitos dvi knygelės parašytos P. Vileišio

brolio Antano „Naminis gydytojas“ (1924 m.) ir sūnėno Juozo Vileišio *slapyraidžiu* pasirašyta knygelė „Spaudos laisvė ir inž. Petras Vileišis“ (spaudos atgavimo 25-erių metų sukaktuvių proga, 1929 m.)

Taip pat muziejaus fondus papildė Petro Vileišio ranka rašyti laišakai motinai ir broliui Anuprui, laiškams daugiau negu 120 metų.

Laiške, rašytame 1887 m. iš Baškirijos Ufos miesto motinai, jaučiama švelni meilė, gerumas, rūpinimas ja, atidumas kitiems namiškiams: *Miliausioji Motina! <...> didžiai rūpi, kaip jums po namus eina, kaip vaikus išleidote. Ontanui aš į Maskvą išsiunčiau 30 rublių, o Jonui į Šiaulius dvidešimt. Onuprui eina vidutiniškai - žinomas daiktas jam bus sunku, kolei darbo prasimokins <...> Kaip gi jūsų sveikata <...> Ar matutei akis pagerėja, ar ne - atrašykite.*

Bučiuoju jums visus. Matutei rankas ir kojas. Petras.

Petro Vileišio laiškas motinai

Laiške Anuprui taip pat jaučiamas didžiulis rūpinimasis kitais Petro broliais - Antanu ir Jonu, kuriuos remia pinigais jų išsimokslinimui (gydytojas Antanas ir teisininkas Jonas vėliau tapo žymiais visuomenės veikėjais, tautos švietėjais).

{domu susipažinti ir su P. Vileišio brolio Antano ranka 1886 m. rašytais penkiaais laiškais Anuprui ir Kazimierui. Tuo metu Antanas pradėjo studijas Maskvos universiteto Medicinos fakultete. Iš laiškų jausti, kad būta sunkumų, pinigų stygiaus. Taip išryškėja didžiausios vertybės: bendrystė, gražūs šeimos santykiai, pagrįsti meile, tarpusavio rūpesčiu. Beveik visi laišškai baigiami pagarbiais žodžiais: *Bučiuoju Tavį nesurokuotus kartus, pasilieku Tavį mylintis Antanas*.

Kaipgi su meile ir atsakomybe buvo išsaugoti P. Vileišio knygelės, dokumentai, laišakai, dovanoti gimnazijos muziejui? Kaip šis asmeninis archyvas išliko iki šių dienų? Manau, būtų tikslinga trumpai papasakoti.

Šeimos archyvus kurį laiką tvarkė ir saugojo Petro Vileišio brolio Kazimiero sūnus Vincas Vileišis - ekonomistas, žurnalistas, istorikas ir žymus visuomenės veikėjas. 1941 m. enkavedistai jį suėmė, po metų Sverdlovsko kalėjime buvo nužudytas. Visa jo šeima su vaikais ištremta į Altajaus kraštą. Archyvai buvo palikti saugoti šeimos auklei. Po karo auklė perdavė P. Vileišio sesers Onos Vileišytės-Klongevičienės dukroms Kazimirai ir Juzefai. Ilgus sovietų okupacijos metus jos ir saugojo. Grįžusio iš tremties Vinco Vileišio sūnaus Kazimiero šeimai gavus Kaune butą, tetos perdavė dokumentus. Gimnazija su Kazimiero ir Genovaitės Vileišių šeima bendravo, jie lankydavosi renginiuose, o po Kazimiero mirties (2000 m. gruodžio 23 d.) Genovaitė nutarė likusius išsaugotus dokumentus perduoti gimnazijos muziejui.

Ne tik muziejaus, bet ir skaitmeninės erdvės PASVALIA lankytojai gali su dokumentais susipažinti. PASVALIOJE galima rasti ir svarbių mokyklos kūrimo, istorijos raidos dokumentų, fononuotraukų.

Vertėtų dar pasakyti, kad gimnazijos muziejuje yra kaupiami eksponatai iš dr. Barboros Vileišytės, P. Vileišio anūkės, vienintelės gyvos tiesioginės palikuonės, gyvenančios Romoje, archyvų: tai jos rankraštinis raštų rinkinys, monografijos, laišakai ir kt. Gimnazistai susipažįsta su jais rengiamose parodose. Tai talentinga moteris, filologijos mokslų daktarė, buvusi techninė žurnalo „Krivulė“ redaktorė, dirbusi Vatikano radijuje. Mokinius domina archyviniai dokumentai, o ypač jos piešiniai. Padovanotuose 87 peizažuose, natiurmortuose (tapyta 1957-1978 m. Varšuvoje) vaizduojama Svalios upė, Pasvalio bažnyčia, Vilniaus vaizdai. Juose atsispindi gimtojo krašto ilgesys. 2000 m. rudenį pirmą kartą po 60 metų apsilankiusi mūsų gimnazijoje Vileišių giminės ainių įrašų knygoje Barbora užrašė:

Linkiu jauniems inž. Petro Vileišio vardo gimnazijos mokiniams savo gyvenime ir veikloje bei darbe sekti jo pavyzdžiu ir jo gyvenimo šūkiu „Ora et labora“ Tėvynės Lietuvos garbei, jos pilnam dvasiniam ir kultūriniam prikėlimui, lietuviškumo stiprinimui.

Barbora Vileišytė

Ne mažiau išskirtinis muziejaus skyrius ir ypatinga visos gimnazijos kultūrinė vertybė - unikalūs dailės kūriniai. Moksleivių, jų tėvų, mokytojų, dailininkų, galerijos

entuziasto ir dosniausio mecenato kraštiečio Mykolo Karčiausko ir kitų mecenatų dėka sukaupta gausi dailės kūrinių kolekcija, kuri prieš 35-erius metus tapo dailės galerija. Menininkai tai vadina išskirtiniu reiškiniu Lietuvoje. Negaliu nepacituoti dailėtyrininko Romualdo Alekno atsiliepimų: *Turbūt unikalus fenomenas visoje Lietuvoje, kai mokykloje veikia profesionalios tapybos, grafikos, skulptūros ir kitų dailės šakų kūrinių kolekcija...*

Iš tikrųjų turbūt esame vienintelė Lietuvoje mokykla, kurioje yra tiek daug dailės kūrinių: šiuo metu jų skaičius išaugo iki 270, dar turime pustrečio šimto knygos ženklų - ekslibrisų. Dailės kūrinių kolekcija apima didelį meno istorijos laikotarpį, pradedant dailės klasikų Antanu Žmuidzinavičiumi, baigiant moderniais šiuolaikinių dailininkų kūriniais.

Išpūdingiausias kolekcijos eksponatas - Petro Kalpoko paveikslas „Vakaras“, nupytas 1926 m. Tai tikras meno lobis, charakterizuojantis to meto autoriaus kūrybą ir apskritai impresionistinę kryptį lietuvių dailėje. Šį paveikslą apmąsto nemažai gimnazistų. Štai kaip vertina Justina Baltušytė:

... Paveikslas akimirkai sustabdo mintis, prasklaido rūpesčius. Sielą užvaldo ramios, nekontrastingos spalvos, švelniai juntamas, viską uždengiantis rūkas... Lenktomis, grakščiomis linijomis perteikiamas silpnas vėjelis, upės tėkmė. Atsargūs potėpiai, karštais atrodantys staigūs ir nevaldomi, padeda sukurti besileidžiančios saulės įspūdį... P. Kalpoko paveikslas nuolat dvelkia paslaptimi ir į jį galima nuolatos žiūrėti, pastebint kažką dar neatrasto..."

Petro Kalpoko paveikslas „Vakaras“

Skulptoriaus Vinco Grybo bareljefas „Petras Vileišis“ (1930 m.) - tiek meninė, tiek istorinė relikvija. Jis laikomas galerijos pradžios simboliu. Sovietmečiu jį saugojo mokytojas kraštotyrininkas Juozas Velžys, o Atgimimo pradžioje buvo grąžintas į mokyklą.

Ne mažiau garsūs dailės kūriniai lietuvių klasikų Antano Žmuidzinavičiaus „Nemunas ties Jurbarku“ (1931 m.) ir Jono Šileikos „Kauno Linksmakalnis“ (1938 m.). Visi keturi minėti darbai yra Lietuvos dailės paminklų registre. Tai didžiulė gimnazijos

materialinė ir svarbiausia kultūrinė vertybė. Nacionalinės premijos laureatas, grafikas, Lietuvos heraldikos kūrėjas Arvydas Každailis, susipažinęs su galerijos ekspozicija, muziejaus svečių knygoje įrašė: *Tėvai gali būti ramūs, kad jų atžalos gaus šioje gimnazijoje visa, kas reikalinga harmoningai asmenybei ugdyti.*

Su kai kuriais galerijos dailės kūriniiais galima susipažinti skaitmeninėje erdvėje - VI „Vileišių kolegijos“ svetainėje, ruošiamasi pristatyti ir PASVALIOS portalui.

Atkreipkime dėmesį ir į kitų dailininkų paveikslus. Tai žinomos ir garsios pavardės: Valerijonas Jucys, Antanas Martinaitis, Adomas Galdikas, Romualdas Čarna, Arvydas Každailis, Ričardas Vaitiekūnas, Mikalojus Vilotis, Birutė Stančikaitė, Algimantas Švažas, Arūnas Tarabilda, Jonas Maldžiūnas, Vincas Kisarauskas, užsienio lietuviai Žibuntas Mikšys, Adolfas Vaičaitis, Viktoras Simankevičius, kitų šalių dailininkai. Galerijoje puikuoja du Adolfo Krištopaičio ir plačiai Lietuvos gamtos grožį atskleidžiančio Leonardo Kazoko peizažai, sąsajas su liaudies kūryba vaizduojantys Jono Kuzminskio šeši medžio ražiniai, kupini taurumo, emocionalūs, reikalaujantys minties įtamos keturi grafikės Gražinos Didelytės ofortai net 12 Sofijos Veiverytės anglimi ir pastele pieštų įžymių Lietuvos žmonių portretų, poeto ir dailininko Leonardo Gutausko keturių Lietuvos teatrų juokdarių šmaikšti, groteskiška kompozicija, spalvine gama akį džiugina Algirdo Petrulio penkiolika pastelių. O kur dar Nijolės Vilutytės, Algirdo Dovydeno, Vitolio Trušio, Laimos Skrebytės, Valerijos Ostrauskienės, Kazimiero Naruševičiaus vertingi dailės darbai. Ir kiekvienas jų galerijoje turi savo atsiradimo istoriją ar įdomias sąsajas. Paveikslai yra eksponuoti viešesnėje erdvėje ir apie juos yra puikių atsiliepimų. Po Vilniuje Dailininkų sąjungos parodų salėje vykusios kilnojamosios dailės galerijos paveikslų parodos, laikraščio „Mokslo Lietuva“ vyr. redaktorius Gediminas Zemlickas rašė: */ parodą Vilniuje pasvaliečiai atvežė geriausius paveikslus, tad kai kurie lankytojai vilniečiai, išlepinti gerų parodų, net kraipė galvas, kaip gali būti, kad Pasvalio gimnazijoje yra tokių reikšmingų visai Lietuvos kultūrai dailės kūrinių.*

Stengiamės vis plačiau paskleisti žinias apie turimus meno lobius. Paveikslai pabuvojo ir LR Seimo parodų galerijoje, yra išleista knyga „Pasvalio P. Vileišio gimnazijos dailės galerija“, sudaryti katalogai, kronika. Nuolat vykdomi projektai, organizuojami renginiai „Kūrybos versmės“ - mokiniams kūrybinės pamokas veda dailininkai mokykloje ir dailininkų dirbtuvėse. Mokiniai susipažįsta su įvairiu laikotarpiu vyravusiais stiliais ir kryptimis, tematika, žanrais ir meninės išraiškos priemonėmis. Tai praturtina dailės, literatūros ir kitas pamokas, skatina kūrybiškumą. Jaunus žmones nuolat supa geroji dailės kūrinių aura, jie labiau suvokia meno esmę, palaipsniui tampa dvasiškai turtingesni, geresni ir patys mokosi puoselėti esamas vertybes. Su gimnazijos meno turtais ir retais dokumentais susipažįsta ir susipažins vis platesnis žmonių ratas, tam padeda virtuali krašto kultūros paveldo biblioteka PASVALIA.

Unikalūs muziejaus eksponatai yra gyvas dvasinių vertybių liudijimas, reikalingas šiandien šalia globalizacijos, kosminio skubėjimo, materialumo.

Toliau kaupiant ir saugant tautos paveldą, svarbiausia rasti tinkamus sklaidos kelius ir realybėje, ir virtualioje erdvėje į žmogaus protą ir širdį.

Jaunosios kartos požiūrio į gyvenimo vertybes formavimas priklausys nuo to, kaip vertinsime ir suvoksime praeities palikimą.

PASVALIO KRAŠTO MUZIEJAUS FONDUOSE SAUGOMI MOKYKLŲ DOKUMENTAI

GRAŽVYDAS BALČIŪNAITIS

Pasvalio krašto muziejus

Pasvalio krašto muziejuje saugomų dokumentų sąrašas yra daug įdomių egzempliorių. Šiame pranešime į dienos šviesą iškelti Pušaloto, Žadeikių ir Pasvalio pradžios mokyklų šaltiniai. Nuo šiol su jais susipažinti gali kiekvienas, užsukęs į Pasvalio krašto kultūros paveldo portalą www.pasvalia.lt. Dalis dokumentų muziejuje dar laukia atidesnio dėmesio.

Pušaloto mokyklos kronika

Šis unikalus dokumentas pradėtas rašyti sunkiu Lietuvai metu - 1917 m. rudenį, kuomet Didžiojo karo audros dar nebuvo nurimusios, o Lietuvoje šeimininkavo vokiečiai. Kronika surašyta specialiai tam skirtame sąsiuvinyje, kuriame duoti netgi metodiniai nurodymai (vokiečių ir lietuvių kalbomis), kaip tą kroniką rašyti. Rašyti pradėjo mokytoja K. Misevičiūtė, jos darbą tęsė mokytojas Kazys Skvireckas, o po

šio tragiškos mirties - mokytojas Klempensas Navakas. Paskutiniai kronikos įrašai padaryti 1920 m. gegužės mėnesį. Kadangi paskutinis lapas baigiasi vidury sakinio, galima manyti kroniką buvus ilgesnę. Mes džiaugiamės išlikusiais 30 lapų.

Kronikoje įamžinti ne tik mokyklos reikalai. Daug žinių apie miestelį. Iš mokytojos K. Misevičiūtės įrašų sužinome, jog prieš Didįjį karą Pušalote gyveno apie 200 šeimų, iš kurių 80 buvo žydų. Miestelyje buvę daug krautuvių, patogi arbatinė, 3-4 alinės, 2 mokyklos, vaistinė. Taigi miestelis kaip reikiant. Bet karas viską sujaukė ir *šiandien Pušalotas panašus bet kuriam kaimui*". Kadaisie miestelio apylinkėse klestėjo dvarininkas Zaluskis, paskui kažkuo prasikaltęs rusų carui ir pabėgęs su visomis brangenybėmis į Prancūziją. Ir nors caras dovanojęs kaltę bei kvietęs sugrįžti, Zaluskis negrįžęs. Į rytus nuo Pušaloto buvę pono Plioterio dvarai. Po lenkmečio jis iš čia

Pušaloto mokyklos kronikos viršelis

išnykęs, o jo „duktė, karšta patriotė, bekovodama su lenkų sukilėliais, net miške ir mirusi“. Tai legendinė 1831-ųjų sukilėlė Emilija Pliaterytė.

Kronika liudija, kad prasidedant karui Pušalote mokėsi apie 50 mokinių. Už mokslą jie turėdavo atnešti po 1 rublį kas mėnesį.

Vienais metais įdomiai atsitiko su egzaminais. Žadėjo atvažiuoti komendantas, tad mokiniai gražiai papuošė mokyklą - laukė, kol bus įvertintas jų metų darbas. Bet atvažiavęs komendantas šio to paklausinėjo... daugiau mokytojų nei mokinių. Pasi-gėrėjęs dainomis ir šokiais, dar liepė padainuoti jo draugams, vėl pagyrė ir išvažiavo. Paskui atvykęs mokyklą inspektorius tik pasigėrėjo papuošimais ir išvažiavo. Ir po visų egzaminų... Nelaimingi vaikai išsiskirstė ir mokyklon jau nebegrižo iki rudens.

Užėjus vokiečiams, anot K. Misevičiūtės, „materialinis mokytojo padėjimas gal tik kokių sviesto pussvarių yra geresnis už didžiausio vargšo, kuriam jau badas pirštu akin graso. Mokyklos priežiūra pavesta komitetui tokių žmonių, kuriems mokykla dar mažiau rūpi negu pernykštis sniegas ant bato viršaus“. Daug teko vargti K. Misevičiūtei, kol išsireikalaudavo iš vokiečių valdžios šio tokio tokio aprūpinimo: malkų, kviečių, bulvių („Dieve mano! Kiaulės neėstų!“). Mokytojos kantrybė ne begalinė: „Jei taip bus ir su tais naujais žadėjimais, tai eik geriau pas čigoną mėsos prašyti“.

Pirmojo pasaulinio karo metais pirmos „rūšies“ mokytojas atlyginimo gaudavo 600 auksinų (300 ostrublių), o antros „rūšies“ - 400 auksinų. 1920 m. Pušaloto valsčiuje veikė 6 mokyklos, tarp kurių ir naujai įkurta žydų mokykla (jos mokytoją žydą K. Navakas mokė lietuviškai).

Paskutiniame išlikusiame kronikos lape K. Navakas užsimena, jog prieš rinkimus su bendraminčiais Pušalote įkūręs Lietuvos valstiečių sąjungos kuopą, kuriai pats ir ėmėsis vadovauti. Už tokį „žygdarbį“ kunigas Sabaliauskas esą mokytojus pakeikęs, o davatkos apšaukusios bedieviais, kurių reikalinga saugotis. Deja, daugiau žinių apie šį „kriminalą“ nukeliavo užmarštin drauge su kitais kronikos lapais.

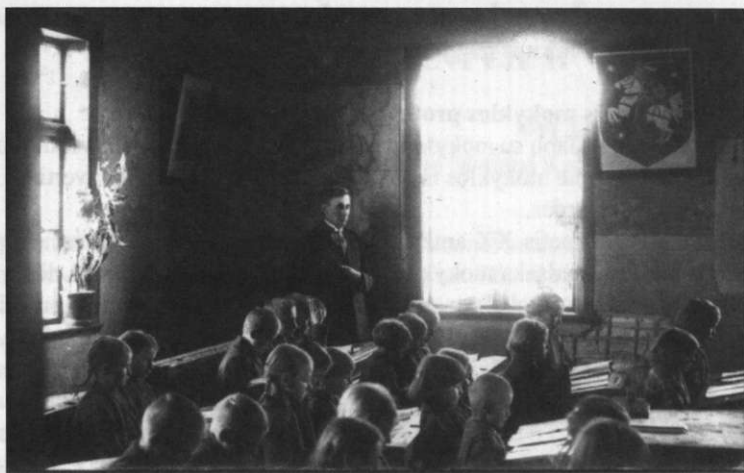
Žadeikių pradžios mokyklos bylos

Buvusio Žadeikių dvaro pastate pradžios mokykla įkurta 1911 m. Pasvalio krašto muziejuje saugomos trys mokyklos dokumentų bylos: gaunamųjų raštų byla (1919-1925 m.), įvairūs raštai (1932-1933 m.), žemės ūkio klasės įvairūs raštai (1927-1932 m.). Tai susirašinėjimas su institucijomis: pradžios mokyklų inspektoriumi, Biržų-Pasvalio (nuo 1925 m. - Biržų) apskrities valdyba, švietimo skyriumi ir kitomis.

Žadeikių pradžios mokyklą yra baigęs ne vienas žinomas Pasvalio krašto žmogus. Antai būsimieji rezistentai Jonas Čeponis ir Jonas Alenčikas.

Didžiausias mokyklų prievaizdas Biržų-Pasvalio apskrityje buvo pradžios mokyklų inspektorius Mečislovas Vasiliauskas. Viena jo rašte 1924 m. skaitome: „Siunčiamuose tarnybos reikalais man raštuose dažnai tenka pastebėti rašybos ir kalbos klaidų, kurios duoda pagrindo įtarti mokytojus nepakankamai žinant valstybinę kalbą“.

1923 m. Žadeikių mokyklos vedėjas K. Navakas gavo pranešimą iš M. Vasiliausko (jiedu kartu gyveno Žadeikiuose): „Prašau viešai paskelbti mokiniui Kazilevičiui, kad jeigu 3 dienų laiku nebus įstatytas stiklas mano buto lange, tai jis iš mokyklos bus pašalintas“.

Pamoka Žadeikių mokykloje. Stovi mokytojas Klemensas Navakas

1923 m. susirinko antrasis Lietuvos Respublikos Seimas, kuriame tvirtas pozicijas turėjo krikščionys demokratai. Vienas jų uždavinių buvo stiprinti Katalikų bažnyčios padėtį visuomenėje. Žadeikių mokyklos dokumentai rodo, jog mokyklose tuomet iš tiesų tikybos mokymas buvo griežtai prižiūrimas. 1923 m. mokyklą vizitavęs M. Vasiliauskas įspėjo vedėją J. Janušonį: „nenormalus dalykas, kad lig šiol mokykloje nebuvo nė vienos tikybos pamokos“. Tikybą turėjo teisę dėstyti tik tai asmenys, gavę iš dvasinės vyresnybės tam tikrus leidimus. Žadeikių mokykloje tikybos mokė kun. Petras Remiazas, vėliau kun. Adolfas Stašys, Pasvalio mokyklų kapelionas. Kitas rūpestis buvo blaiwybės sklaida. Žadeikių mokykloje tuomet dėstyta *Alkologijos* kursas.

Tais laikais mokslo metų trukmę diktavo gamto sezonas. Mokslas prasidėdavo spalio mėnesį ir baigdavosi balandį. 1922 m. Švietimo ministerija išsiuntinėjo mokykloms pasiūlymą suskirstyti mokslo metus į dvi dalis: šaltąją ir šiltąją (žiemos ir vasaros). Mat pastebėta, kad šaltuoju metų laiku kaimo vaikai lanko mokyklas, o šiltuoju periodu dauguma jų meta mokslą ir eina kaimo darbų dirbti. Pavyzdžiui, 1919 m. spalį Žadeikių mokykloje mokslus pradėjo 8 vaikai, jų vis daugėjo ir gruodį susirinkdavo jau 51 mokinys. Bet pavasariop vėl ėmė mažėti ir gegužės mėnesį mokslus baigė vos 4 mokiniai. Ir taip kasmet. Gamto sutartis su ūkininkais ėmė viršyti, todėl kai kada mokslo metai vyresniesiems neprasidėdavo net iki lapkričio pradžios. Šios problemos sprendimo vingrybes atskleidžia susirašinėjimas su Pasvalio valsčiaus valdyba ir Švietimo ministerija.

Buvę mokiniai iki šiol prisimena mokytoją K. Navaką kaip energingą tautinių minėjimų organizatorių. Dokumentai liudija tą patį. 1923 m. pavasarį Lietuvai pagražinti draugija pakvietė visuomenę į iškilmingą medžių sodinimo šventę. Gegužės 1-ąją sodinamas „Laisvės medis“, skirtas Lietuvos nepriklausomybės penkmečiui. Kvietimą gavo ir Žadeikių pradžios mokykla. Panaši idėja suvienijo šalį 1932 m., kuomet buvo sodinami kunigaikščio Kęstučio medeliai, minint jo mirties 550-ąsias metines.

Dokumentuose išliko žinių apie Žadeikių mokykloje paminėtas „Aušros“ laikraš-

čio 40-ąsias metines (1923 m.), žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus mirties 50-ąsias metines (1925 m.) ir kitus renginius.

Pasvalio pradinės mokyklos protokolų knyga (1940-1948 m.)

Daugiau nei šimtas lapų su mokytojų tarybos posėdžių protokolais ir mokinių sąrašais. Daug medžiagos apie mokyklos istoriją čia nerasime, tačiau labai vertingi mokinių sąrašai ir mokytojų pavardės.

Tragiškiausias laikmetis XX amžiaus Lietuvoje. Tris sykius keitėsi okupantas ir kiekvienas paliko savo pėdsaką mokyklos įrašuose. 1941 m. gegužės 31 dieną sudaryti sąrašai mokinių, baigusių mokslo metus. Skaitome žydiškas pavardes, prie dažnos iš jų įrašas „lietuvių pataisa“. O štai 1941 m. rugpjūčio 22 dienos nutarimas: „[...] neatvykusieji pataisų laikyti ir žydų tautybės mokiniai paliekami antriems metams kurso

kartoti“. Žydai negalėjo atvykti į pataisas ir aukščiau pacituoto mokyklos sprendimo nebesužinojo. Per vasaros atostogas dauguma jų krito nuo vokiečių rankos Žadeikių miške ir rudenį į mokyklas jau negrįžo. Tad ir sąrašuose žydiškų pavardžių neliko...

Bet gyvenimas tęsėsi. 1944 m. vėlyvą rudenį Pasvalyje jau šeimininkavo bolševikai. Mokykloje - spalio revoliucijos minėjimas. Vedėjas B. Čiuplinskas „atkreipė vaikų dėmesį į tos šventės didelę reikšmę, pabrėždamas revoliucijos kilimo priežastis“. Jo kalboje buvo ir tokie

Eilės Nr.	Svarstyta	Nutarta
1	Del priėmimo mokytojų...	...
2	Del mokslo...	...
3	Del vasaros atostogų...	...

Pasvalio mokyklos protokolų knygos fragmentas

žodžiai: „Raudonajai armijai išvadavus, revoliucijos šventė laisvai švenčiama ir Lietuvoje“. Vedėjas nebūtinai norėjo taip kalbėti, tiesiog taip reikėjo.

Pabaigoje norėtusi prisiminti ir padėkoti žmonėms, kurie aptartuosius dokumentus išsaugojo, perdavė muziejui ir dabar jie atsiveria plačiai visuomenei. Tai Pušaloto mokyklos direktorius Darijus Ramanauskas, buvęs Žadeikių mokyklos vedėjas Juozas Jankevičius ir Juozas Velžys, ilgametis Pasvalio mokyklų mokytojas ir krašto Garbės pilietis.

PASVALIA: KRAŠTO PARAIŠKA IŠLIKTI PASAULIO ATMINTYJE II

VITALIJA KAZILIONYTĖ

Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka

Kalbėjimas apie PASVALIĄ bus kitoks - netradicinis, stichiško būties pilnatvės patyrio padiktuotas. Ir atviras realybės pripažinimas. Tai nesuponuos chaotiškumo grėsmės, atvirkščiai, pranešimas struktūrizuojamas konkrečiais klausimais: *kada, kodėl, kaip, kas, koks, kam...*

Pirmiausia, kada prasidėjo mąstymas apie tokį reiškinių kaip PASVALIA? Pradžios taškas - 1999 m. oficialiai savo „egzistenciją“ pradėjęs mūsų bibliotekos Rankrašty-nas, noras jo turtus (2001 m. - 109 asmenų ir institucijų fondai) perkelti į virtualybės atmintį - kad būtų matomi ir pažinti. Bet tuo laiku akys užgriebė ir daugiau: 2003 m. pradėjus skolintis Pasvalio bažnyčios senąsias rašytines knygas, jas tyrinėti, o vėliau ir rengti bibliotekoje dekanato bažnyčių archyvų dokumentų parodas (2004 m. balandį - Pasvalio bažnyčios archyvo metrikų knygų paroda *Rašytiniai Pasvalio liudijimai. 1697-1944*, 2004 m. gruodį - Pumpėnų bažnyčios archyvo metrikų, inventorių, vizi-tacijų, raštų knygų paroda *Ryšys su praėjusiuoju laiku: Pumpėnų bažnyčios senosios rašytinės knygos*, ir 2005 m. gegužę eksponuotos turtingiausio archyvo - Pušaloto bažnyčios - metrikų, inventorių, vizitacijų, parapijiečių sąrašų, priešjungtuvinės ap-klausos knygos - paroda *Pušalotas: fiksuota vieta ir fiksuotas laikas pasaulio erdvėje*), tapo aišku, kokie turtingi esame, tik tų turtų neatverame ir tinkamai nesaugome. Jau tuomet kilo idėja senąsias Pasvalio, Pumpėnų ir Pušaloto bažnyčių knygas perfotogra-fuoti ir bent jau tokiu paprastu būdu bandyti išsaugoti; kvietėme į pagalbą ir muzie-jaus darbuotojus, buvo žadėjęs pagelbėti vėliau BARIUI Pumpėnų bažnyčios archyvo knygas perfotografavęs žygeivis Algimantas Stalilionis, bet jėgų tais metais tokiam kruopščiam ir daug laiko reikalaujančiam darbui suvienyti nepavyko. Viliojo ir Lietu-vos archyvuose, didžiųjų bibliotekų Rankraštyuose saugomi unikalūs Pasvalio krašto dokumentai - rūpėjo bent svarbiausius virtualiai „parsigabenti“ į Pasvalį. Bendradar-biavimui su Lietuvos atminties institucijomis, jų fondų pristatymui ir dokumentų pa-ieškai buvo skirti du seminarai: į vieną sukviesti archyvų darbuotojai, į kitą - rankraš-tyną. Išleista pranešimų knygelė *Archyvai, bibliotekos, muziejai: bendradarbiavimo galimybės* (2007). Pirmasis bandymas virtualioje erdvėje paskelbti krašto dokumentus buvo Kultūros ministerijos finansuotas projektas *Knygnešių veiklos dokumentavimas ir perkėlimas į skaitmenines laikmenas*, jo rezultatas - informacinis leidinys - CD *Pa-svalio krašto knygnešiai*.

Bet visa tai dar buvo tik dirvos purenimas. Toliau PASVALIOS atsiradimą lėmė jau konkretūs skaitmeniniai faktoriai. Prasidėjus bibliotekoje moderniam dokumenta-vimo ir komunikacijų laikui, suvoktos realios krašto išėjimo į virtualią pasaulio erdvę galimybės. Idėją išsiveržti iš Pasvalio mieste egzistavusio sunkaus provincinio užda-rumo stiprino kaimyninėje Lenkijoje sparčiai besikuriančios dLibra sistemos skaitme-ninės bibliotekos, ypač traukė POLONOS (www.polona.pl) viršukalnė. Dairėmės ir į

kitų šalių patirtį. Bet svarbiausia visgi buvo vienas po kito pasipylę Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo projektai: lituanistikos paveldo informacinė sistema ARUO-DAI, bažnytinių archyvų informacinė sistema BARIS, LDK skaitmena, Senųjų raštų duomenų bazė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinių teismų knygų viso teksto duomenų bazės sukūrimas. Galutinis postūmis - EPAVELDAS: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kartu su partneriais - Lietuvos dailės muziejumi ir Lietuvos archyvų departamentu - 2005 m. pradėta kurti *Integrali virtuali informacijos sistema*. Tačiau sąlyga patekti Pasvalio kraštui į šį didžiulį nacionalinį portalą - ilgas laukimas. Deja, XXI amžiaus brangenybė - laikas, o laukimas reiškė tolesnį atminties įkalinimą uždaroje provincijos atminties institucijų erdvėje. Be to, ir patys EPAVELDO kūrėjai, projekto vadovė dr. Regina Varnienė-Janssen seminaruose kėlė regioninių paveldo skaitmeninimo projektų kūrimo idėją.

Kada jau tampa kodėl? Skubėti vertė turtingas krašto istorijos kultūros paveldas, išsibarstęs bažnyčių archyvuose, Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje, Krašto muziejuje, Petro Vileišio gimnazijoje, mokyklų muziejuose, asmeniniuose archyvuose. Nežinomas, neatvertas, netyrinėtas, nesuskaičiuotas, nesaugus, neturintis garantijų išlikti ateičiai - Lietuvos ir pasaulio atminty. Kraštas be kultūrinio atpažinimo kodo - kas begali būti baisiau skaitmeniniame amžiuje. Todėl Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka, apsvarsčiusi visus tuos būtinuosius kodėl, nusprendė, kad jau pats tinkamiausias laikas imtis savojo krašto paveldo informacijos sistemos kūrimo darbų ir 2009 m. pradžioje inicijavo projektą *Krašto skaitmeninė biblioteka: kultūros paveldas virtualioje erdvėje* (vadovas - bibliotekos direktorė Danguolė Abazoriuvienė). Jo tikslas: sutelkus solidžią partnerių grupę sukurti skaitmeninę krašto kultūros paveldo objektų jungimo, sistemini- mo, tvarkymo, saugojimo, skaitmeninio turinio pateikimo ir paieškos sistemą, vartotojams prieinamą informacinių technologijų priemonėmis. Esminiai projekto sandai - paveldo objektas ir Pasvalio kraštas. Krašto geografinės ribos peržengia dabartinio rajono teritoriją ir atitinka tarpukario Lietuvos laikotarpio į Biržų ir Panevėžio apskritis patekusių 13-os parapijų, dabar priklausančių Pasvalio dekanatui, vientisos teritorijos ribas. Projektą lydėjo sėkmė - iš Kultūros ministerijos gauta 16 000 litų parama įgyvendini- mui. Sistemos kūrimo darbai pradėti 2009 m. liepą, pirmieji suskaitmeninti dokumentai į duomenų bazę pateko rudenį, sistema pakrikštyta savu - PASVALIOS - vardu. Galuti- nis rezultatas tapo aiškus 2010 m. pradžioje: sausio mėnesį tiek Pasvalio, tiek Lietuvos ir užsienio vartotojai galėjo laisvai ir nemokamai patekti į ką tik „gimusį“ portalą www.pasvalia.lt. Tiesa, dar „neįsivietinusį“ virtualioje Lietuvos paveldo erdvėje, dar skurdo- ką savo turiniu, bet su neabejotinomis ateities pretenzijomis plėstis į plotį ir gylį. Taigi PASVALIA tai tik natūralus provincijos noras saugiai gyventi globalizuotame pasauly- je po kiauuru biurokratinės Europos Sąjungos stogu. Moksliškesnis apibūdinimas būtų: pirmasis lokalus projektas Lietuvoje, sujungiantis krašto, Lietuvos ir užsienio atminties institucijas bendram tikslui - kurti laisvą, nemokamą, interaktyvią priėgą prie vieno Šiaurės Lietuvos regiono - Pasvalio krašto - istoriškai dėsningai per penkis šimtmečius susiklosčiusio kultūros paveldo ir jį integruoti į bendrą skaitmeninę Europos kultūros erdvę. Tiesiai šviesiai pasakius, PASVALIA gimė iš aistros gyventi, kurti, įprasmiti ir išlikti, tos prigimtinės natūralios aistros, be kurios, kaip tvirtina kraštiečių filosofas prof. Algis Mickūnas knygoje *Summa erotica*, visas gyvenimas būtų niekis.

Kaip? Pradžios įveikimas. Sunkiai skynėsi projektas kelią į dienos šviesą: apmąstyti idėją, ją apvilkti teoriniu apvalkalu, numatyti įgyvendinimo būdus - žymiai lengvesnis darbas nei žodį paversti kūnu. Reikėjo įveikti dvi viršukalnes: popieriuje sukurti duomenų bazę ir tinklalapį. Sudėtingiausia - duomenų bazė. Jos lentelėmis ir laukais aprašyti realaus pasaulio objektus - esybes, ryšius tarp jų, sukurti lentelių loginę struktūrą, tiksliai apibūdinti visų jų laukus, atrodė neįmanomas dalykas. Juolab kad patirties neturėta jokios. Prieš akis - visas krašto paveldas, o iki tol kasdienio darbo objektai tebuvo tik rankraščiniai ir spausdinti dokumentai. Jei dosnios pagalbos rankos nebūtų ištiesęs kultūros paveldo skaitmeninimo profesionalas, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto strateginės raidos prodekanas dr. Rimvydas Laužikas, ši kebeknė būtų likusi neišpajainojama. Kai bendro darbo, sūraus prakaito ir kantrybės dėka gimęs kūrinys buvo atiduotas į tolesnio PASVALIOS kūrėjo Juozo Markausko (UAB *DIZI*) rankas, jo pasakyti žodžiai, kad padaryta nemažai to darbo, kuris priklauso jau programuotojo sričiai, leido kiek atsikvėpti. Bet laukė dar ilgas mokymosi kelias: reikėjo kuo skubiausiai perprasti naujo galingo knygų skenerio gudrybes, „išeiti“ pradinį skaitmeninimo mokslo kursą, suvokti sudėtingą dokumentų aprašymo ir kėlimo į duomenų bazę procesą. Ir viskas buvo daroma pirmąkart. Tuo pačiu privalėjome suspėti reguliuoti dokumentų atsigabenimą iš įvairių institucijų ir pargabenimą atgal. Tad suvokiantys visų šių darbų sudėtingumą, manau, tikrai nekaltins, kad PASVALIA kol kas nepajėgia išsiveržti iš kūdikystės amžiaus.

Ypač svarbus veiksnys, lėmęs sėkmingą projekto įgyvendinimą - visų Pasvalio rajono atminties institucijų pritarimas ir susivienijimas. I PASVALIOS kūrimą įsijungė dekanato bažnyčios su savo turtingais archyvais, Petro Vileišio gimnazija, Krašto muziejus, Eugenijaus ir Leonardo Matuzevičių memorialinis muziejus, Joniškėlio Igno Karpio aukštesniosios žemės ūkio mokyklos muziejus, 11 rajono vidurinių ir pagrindinių mokyklų muziejų, taip pat organizacijos ir privatūs asmenys, turintys savitus archyvus. Tai projekto partneriai. Jų gretas dar papildė Savivaldybės švietimo ir sporto skyrius, Žurnalo *Šiaurietiški atsivėrimai* visuomeninė redakcija, Vilniaus pasvaliečių bendrija, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Pasvalio filialas (pirmininkas Antanas Sudavičius), rajono savivaldybės jaunimo reikalų koordinatorė Vida Stokienė, rajono savivaldybės investicijų ir valdymo skyriaus Kultūros vertybių specialistė Virginija Varanauskienė, bendruomenių sąjungos pirmininkas Stasys Butkus, istorikas Algimantas Krinčius, fotomenininkas Vidas Dulkė.

Kasi PASVALIOS struktūra.

Skaitmenintas krašto kultūros paveldas jau tituliniam portale puslapyje suskirstytas į kilnojamuosius ir nekilnojamuosius objektus. Vieni jų - jau plačiai žinomi ne tik Pasvalyje, bet ir Lietuvoje, kiti gi - lig šiol institucijų saugyklose slėptos tik dabar viešumai atvertos unikalios vertybės.

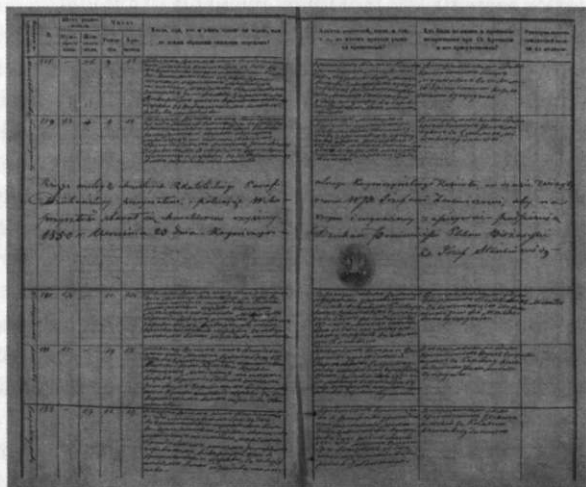
Kilnojamasis paveldas grupuojamas tokia tvarka: tekstiniai dokumentai (senosios knygos, senoji periodinė spauda, rankraščiai, archyviniai dokumentai, senosios rašytinės bažnyčių archyvų knygos ir kt.), ikonografiniai dokumentai (žemėlapiai, atvirukai, fotografijos, brėžiniai, paveikslai, grafikos kūriniai, vitražai, skulptūros, keramikos dirbiniai ir kt.), vaizdo ir garso dokumentai bei daiktiniai objektai. Kol kas portale dominuoja spausdinti ir rankraščiniai dokumentai, fotografijos, bažnyčių archyvų metrikų

knygos, inventoriai, vizitacijos, parapijiečių sąrašai, priešjungtuvinės apklausos knygos. Skaitmeninto paveldo išraiška skaičiais tokia: 734 dokumentai, daugiausia - metrikų knygų (27), rankraščių (109), nuotraukų (534).

Nekilnojamasis kultūros paveldas kviečia keliauti po visą Pasvalio kraštą, atrasti, pažinti, pamilti archeologijos, architektūros, istorijos ir kultūros, urbanistikos, gamtos paminklus. Vieni jų - valstybės saugomi kultūros paveldo objektai, kiti - savivaldybės priežiūrai priskirti, bet visi perteikia krašto savitumą, jų pažinimas formuoja tam tikrą vertybinį santykį su Pasvalio kraštu.

Paveldo objektų pateikimas portale nėra sudėtingas. Tituliniame puslapyje surašime dominančius nekilnojamuosius objektus, galėsime vykdyti kilnojamųjų objektų (dokumentų) paiešką duomenų bazėje arba pasirinkti konkretų dokumento tipą. Tai gali būti knyga, rankraštis, žurnalas, metrikų knyga, inventorius, fotografija ir kita. Paieškos rezultatų puslapyje galima siaurinti šiuos rezultatus, pasirenkant surastus dokumentus pagal jų savybes: dokumento kalba, turinio teikėjas, laikotarpis ir panašiai. Bus išskiriamai reikšmingiausi, dažniausiai skaitomi ir tyrinėjami, naujausi dokumentai. Kiekvieną dokumentą galima peržiūrėti atskirame lange, taip pat numatyta vaizdo didinimo galimybė. Su paveldo objektų vaizdais pateikiami jų aprašai (metaduomenys). Pasirinkta paveldo skaitmeninio archyvo metaduomenų aprašo struktūra - ESE (Europeana Semantic Elements) formatas, kurio pagrindą sudaro DC (Dublin Core) šablono, užtikrinančio tinkamą skirtingų paveldo objektų, esančių skirtingose kolekcijose, aprašymą, laukai. Didesni nei vieno puslapio dokumentai vartotojui pateikiami PDF formato bylomis. Plačiau apie PASVALIOS struktūrą-jos kūrėjo Juozo Markausko pranešime.

Koks krašto paveldas atsiveria PASVALIOJE?

Krinčino bažnyčios 1848-1851 metų krikšto metrikų knygos fragmentas

Didžiosios vertybės sukauptos Pasvalio dekanato bažnyčių archyvuose. Turtin-
giausias ir unikaliausias senumu ir šaltinių įvairove pripažįstamas Pušaloto bažnyčios
archyvas. Jame saugomi seniausi krašto dokumentai: dvi krikšto metrikų knygos, api-
mančios 1672–1679 metų laikotarpį. Ir vėlesnio laikotarpio dokumentai – XIX a. Pu-
šaloto bažnyčios, altarijų vizitacijų, inventorių knygos, parapijiečių sąrašai, Raštų
knygos – puiki medžiaga tyrinėtojams, nereikia keliauti į tolimus archyvus, mokėti ne-
mažus pinigus. Štai Pušaloto bažnyčios 1851 m. Generalinės vizitacijos knygoje išvy-
sime ir vyskupo Motiejaus Valančiaus parašus, perskaitysime ir jį bažnyčių vizitacijose
lydėjusio kun. Otono Praniausko ranka surašytus dekretus. Nuo Pušaloto neatsilieka
ir Pumpėnų bažnyčios archyvas. Be metrikų knygų, kurių seniausioji datuojama 1768
metais, rasime inventorių, vizitacijų, priešjungtuvinės apklausos, raštų knygas. Vienu
seniausiu dokumentu – 1697 m. pradėta krikšto ir kartu jungtinių įrašų knyga – gali
pasigirti Pasvalio bažnyčios archyvas. Besidomintys savo giminės istorija PASVALIO-
JE pasklaidys ir rimtai skaitys seniausias (XVII–XIX a.) Krinčino, Vaškų, Pasvalio,
Pumpėnų, Joniškėlio bažnyčių metrikų knygas. Svetimas raštas nesustabdys žingeidais
kultūros žmogaus. Galima teigti, kad kiekvienoje bažnyčių archyvų knygoje surasime
pro svetimųjų kalbų – lotynų, lenkų, rusų – užtvarą prasimušančią lietuvių kalbą, li-
tuanizmo ir tarmės momentus. Kartais, regis, net beviltiškuose lotyniškuose raštuose
ima ir suspindi kažkas lietuviško. Sugrįžkim prie seniausios Pasvalio bažnyčios metrikų
knygos: tuomet rašyta lotyniškai. Bet štai 297 įrašas nustebina: „Mathias Gajgalis iz
Melenu cum Magdalena Daigicia (Motiejus Gaigalis iš Melėnų su Magdalena Daigy-
čia), ima ir vietoj lotyniško – de – atsiranda lietuviškas – iz (iš). O ir pavardės krinta į
akis tokiu mielu lietuviškumu: Ašakėla, Avižėla, Kalvis, Kuprelis, Tabokiūnas, Zuikis,
Žusinėlis, Žvirblis, Šuniukonis, Vitartas iš Vitartų, Gaidienia, Didžiakienė, Kisielienia,
Pumputienia, Karaliūčia, Laumyčia, Ogaičia, Vabalaičia. Beje, ir kūrybos čia galima
įžiūrėti, tarkim žentų pavardės: Kisielžentis, Ubagžentis, Totoržentis, Kirnužkuris. Lo-
tynakalbėse, lenkakalbėse aukštųjų bažnyčios hierarchų raštų knygose ir įvairaus laiko-
tarpio metrikų knygose išvelgsime pasvalietiškas lietuviškas realijas: savo parašus kaip
atminties kodą jose paliko iš Pumpėnų parapijos kilęs Vilniaus vyskupas Nikodemas
Puzinas, Krinčino parapijoje gimęs Vilniaus vyskupas Tadas Kundzičas, Upytės deka-
nas Krinčino klebonas Jonas Jeronimas Šarkevičius, Pušaloto klebonai poetas Petras
Rimkevičius, tautosakininkas Antanas Juška, poetas, rašytojas, vertėjas Adolfas Saba-
liauskas-Žalia Rūta. Kaip neįtikėtinas lietuviybės ženklas svetimkalbiame Raštų knygų
kontekste iškyla Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus ganytojiškieji laiškai, rašyti
Varniuose lietuviškai, o į knygas gražia rašysena perrašyti. Gyvas stebuklas, nes Raštų
knygose po tokių širdį kraupinančių įrašų kaip šie: „Божею Милостією Мы Николай
Первый Император и самодержец Всероссийскій Царь Польскій и прочая и прочая
объявляем всенародно...“, surandi pačios dvasios gelmėsna smingančius vyskupo Mo-
tiejaus laiškus, prasidedančius žodžiais: „Motiejus Kazimieras Volončevski – Iš mila-
širdystės Dieva ir Milestos Šventa Sosta Apaštališka, Vyskupas Žemaičių – Avelas sava
meilingai sveikina“, ir tolimesnį kreipimąsi: „Ar numanot, vaikai, mano...“

Krašto unikalumą liudija Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos eksponatai – ištisa vi-
leišiada: Sankt Peterburgo karališkojo universiteto diplomai, 1875 m. išduotas Petriui
Vileišiui, jo laiškai motinai, broliui Anupriui, jo knygelės, „Vilniaus žinios“. Svarbiau-

sias pirmųjų mokyklos egzistavimo metų šaltinis - Pasvalio vidurinėsios mokyklos 1922-1931 m. pedagogų tarybos posėdžių knyga. Stebina ir išsaugoti klasės žurnalai, posėdžių, pažymėjimų knygos, 1925 m. mokyklos turto perdavimo-priėmimo aktas. Šių dokumentų originalai saugomi turtingame Petro Vileišio gimnazijos Istorijos muziejuje ir per PASVALIĄ tampa prieinami visiems. Artimiausiu metu į PASVALIĄ „atkeliaus“ dar vienas gimnazijos unikumas - Dailės galerijos paveikslų kolekcija.

Užklydusiems į Pasvalio Mariaus Katiliškio bibliotekos virtualią buveinę, į akis kris partizano Broniaus Krivicko rankraštinis poezijos ir vertimų sąsiuvinis, galima sakyti, stebuklingai išlikęs iki mūsų laikų, nostalgiški poeto Bernardo Brazdžionio laišakai vertėjui, rašytojui Juozui Poviloniui, liudijantys kūrybinę ir žmogiškąją bendrystę. Atskirai reiktų stabtelėti prie Kanadoje gyvenančio rašytojo Česlovo Senkevičiaus kūrybos rankraščių, lietuviybės liudytojų gyvenant pokario Vokietijos barakuose. Moksleiviams skirti dramos vaizdeliai, pjesės, istorinės apysakos, eilėraščiai, apsakymai, rašyti ant paprastų Vokietijos įstaigų blankų, rašyti mokykliniuose sąsiuvinuose, kurie kaip lietuviškumo pasididžiavimas buvo leidžiami DP stovyklose. Netgi fotografija, kurioje mūsų kraštiečiai įamžintas prie didžiulės spausdinimo mašinos lietuviškoje *Time Pres Ltd* spaustuvėje Toronte - ryškus lietuviybės atšvaistas anapus Atlanto.

Daugelį sudomins iškilaus diplomato dr. Stasio Antano Bačchio dovanota ir bibliotekai dedikuota šiandien retenybe tapusi jo knyga su autorystės patvirtinimu *La Tragédie des États Baltes* (Paryžius, 1952). Knygos autoriaus net LIBIS katalogas neiššifruoja. Niekur kitur, tik PASVALIOJE ir bibliotekos Rankraštyne terasime jau minėto dr. Stasio Antano Bačchio dovanotą rankraštinę knygą „Lietuvos diplomatinės tarnyba. 1940-1990“ su dedikacija, fotografijas - jose užfiksuotos mūsų egzilio diplomatijos istorijos akimirkos. Dėmesingas žvilgsnis neaplenks ir seniausios bibliotekos retų spaudinių fondo knygos *Naujas Istatimas Jėzaus Christaus Wieszpatis musu / Lietuwiszkų ležuwii iszgulditas par Jozapa Arnulpą Kunigayksti Giedrayti wiskupa Žiėmayčiu, ženklina S. Stanisłowo* (Vilnius, 1816) bei dviejų kraštiečio prof. Mykolo Jasėno dovanotų JAV leistų knygų: *Petrareh in America: A Survey of Petrarchan Manuscripts* (Niujorkas, 1974) ir *A History of the Bibliography of Philosophy* (Niujorkas, 1973); pirmosios neradime net didžiosiose Lietuvos bibliotekose, o ir antrąją be Pasvalio bibliotekos didžiulės gali tik Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka. Prisiminsime ir senuosius Pasvalio, Joniškėlio vaizdus, kunigo, teologo, mokslininko, poeto Česlovo Kavaliausko, poeto Jono Vytauto Nistelio, unikalias tremties ir Atgimimo metų fotografijas, Pasvalio Sąjūdžio dokumentus.

Idomius eksponatus saugo mokyklų muziejai - lig šiol nesitikėjom, kad jie yra unikalų vertybių kaupėjai ir saugotojai. Štai Ustukių pagrindinės mokyklos muziejus PASVALIAI pateikė *Registruoto arklio pasą, Vilniaus pasą*, 1860 m. leistą *Trumpą katekizmą pagal iszguldymą kunigo Pitakauskio su nekureis naudingais pridėjimais*, pirmosios sovietinės okupacijos laikotarpio ženklą - *Darbininkų ir valstiečių kalendorių 1941 metams*. Stebina ir Saločių Antano Poškos vidurinės mokyklos muziejus: unikalumu sušvinta kraštiečio keliautojo, mokslininko Antano Poškos beržo tošyje rašyti eilėraščiai, senų laikų nuotraukos. Svalios pagrindinės mokyklos muziejaus duris praveria Pasvalio Maironio vardo pradžios mokyklos pažymėjimas, 1937 m. birželio 25 d. išduotas Vladislavui Šimbeliui, savitos nuotraukos. Tarpukario laikotarpio die-

nynai, moksleivių sąrašai, baigiamųjų egzaminų protokolai, mokyklos baigimo pažymėjimai - išskirtiniai Grūžių pagrindinės mokyklos muziejaus eksponatai.

Pasvalio krašto muziejus savo dokumentus PASVALIOJE tik rudenį ryžosi pristatyti - sutrukdė visus metus muziejuje vykusios ekspozicijų modernizacija. Dabar jau atrenkami svarbiausi paveldo dokumentai skaitmeninimui. Tikimės, kad mūsų muziejaus nepaveiks daugelį Lietuvos muziejų kamuojanči nepagrįsta baimė - būti „suskaitmenintais“ ir nelankomais. Muziejui atstovauja *Pušaloto mokyklos kronika*, Žadeikių pradžios mokyklos dokumentai, etnografinės nuotraukos.

Nekilnojamųjų objektų bazė - skurdoka: kol kas tik nuotraukos ir aprašai. Rengdami projektą nebuvo numatę atskiros šių objektų pristatymo srities, todėl kol kas čia vyrauja chaosas. Artimiausiu metu būtina šią sritį išplėsti - sistemingai vaizdžiai pristatyti nekilnojamąjį paveldą: numatoma detali fotofiksacija, aerofiksacija, žemėlapiai, topo planai, detalūs aprašai.

Koks PASVALIOS probleminis kontekstas?

Rūpestį kelia trys dalykai: skubus PASVALIOS turinio plėtimas, suteiksiantis galimybę formuoti ištisas dokumentų kolekcijas ir sistemingai pristatyti Pasvalio kraštą, dokumentų tyrinėjimas ir mokslinių duomenų skaitmeninimas. PASVALIA nebus vien statiška dokumentų kaupykla, joje rasis vietos ir gyvybingumo išraiškai - numatyta atskira tyrinėjimų skiltis, čia bus skelbiami straipsniai, studijos, rašiniai, interpretacijos. Akis bus galima paganyti ir po istorinių kultūrinių įdomybių lauką, netgi žaidimus pažaisiti, išlaikyti rimtus ir ne visai rimtus istorinius kultūrinius egzaminus, skatinančius norą tapti profesionaliu „mokslinį laipsnį“ turinčiu PASVALIOS nuolatinio lankytoju-gyventoju. Būtina suburti neformalią tarybą - mokslinius konsultantus, kurie numatytą tolesnio paveldo ir mokslinių duomenų skatmeninimo strategiją, užtikrintų PASVALIOS moksliskumą.

Svarbus uždavinys - PASVALIOS sklaida. Ją garantuoja šiais metais laimėtas skaitmeninto kultūros paveldo sklaidos projektas *Su PASVALIA per pasaulį*. Kultūros ministerijos finansavimas (8900 Lt) leis PASVALIĄ stipriau įsitvirtinti pasaulyje. Šiandienine mokslinė konferencija prasideda mokslinis PASVALIOS pagrindimas - savo vietos ieškojimas ir suvokimas, koks mūsų išlikimo kelias, kokios sąsajos su didžiaisiais projektais, kas yra paveldo skaitmeninimas ir koks privalo būti tikras skaitmenintojas; konferencijos pranešimų išleidimas atskiru leidiniu leis šiandien pasakytam svariam žodžiui ilgai gyvuoti ir gal tapti kūnu. Kuriamos edukacinės programos, prasidės pristatymo kelionės po rajoną ir kitus miestus, nukeliaus PASVALIA ir iki Lemonto (JAV).

PASVALIOS kūrimas buvo svarbi nauja patirtis ir staiga įgyta savivoka, kas ir koks tas mūsų krašto kultūros paveldas, ar saugi jo egzistencija, kokios grėsmės kybo virš jo. Lig tol šita savivoka tebuvo tik saviveikliniame lygmenyje, dabar - žymiai suprofesionalėjo.

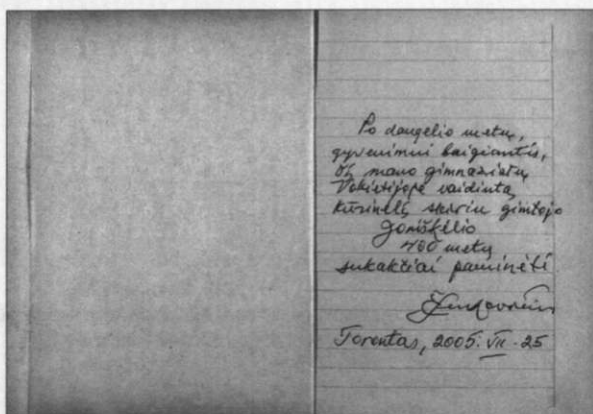
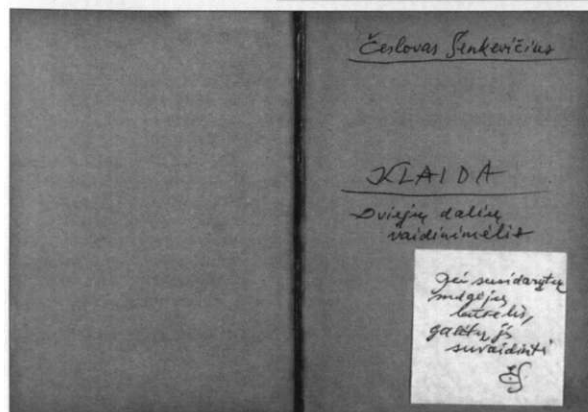
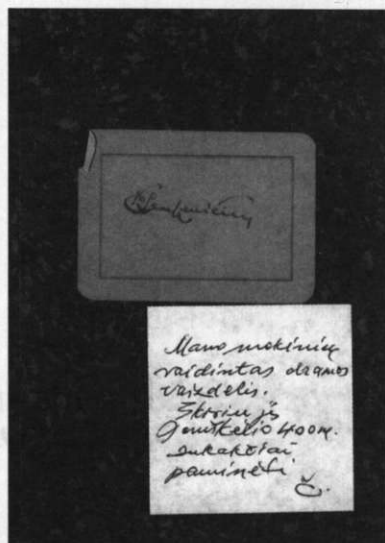
Realybė PASVALIOS kūryboje: trūksta darbo rankų, intelektualaus proto, profesionalumo, reikia akylai brautis pro svetimų kalbų - lotynų, lenkų - bruzgynus. Juk iš pirmo žvilgsnio gan nesudėtingai atrodantis dokumentų skenavimas reikalauja nemažai laiko, juvelyro sugebėjimų ir savęs atidavimo. Privalai suvokti, kad gimsta naujas kūrinys ir jį matys visas pasaulis. Apvils jį - kelio atgal nebus. Visi darbai dirbami savanoriškai, visuomeniškai - jokio piniginio priedo darbuotojai negauna. Be to, tiems

patiems darbuotojams reikia suspėti nudirbti kitus Krašto kultūros dokumentavimo centro darbus - organizuoti renginius, parodas, kaupti, tvarkyti, tyrinėti dokumentus, rengti pranešimus konferencijoms, rašyti straipsnius, palaikyti nuolatinius ryšius su Lietuvoje ir užsienyje gyvenančiais kraštiečiais ir kt... O savanorių talkininkų neprisišaukiam. Didžiausią nerimą kelia faktas, kad PASVALIOS darbininkai yra paprasčiausi savamoksliai - darbai, kūryba vyksta saviveikliniame lygmenyje. Tad kol kas ir PASVALIA - tik kilnių norų kupina saviveikla.

*Kam visa tai... Ar verta buvo užsikrauti nepakeliamą našą ir atsakomybę? Ar ateitis priklauso PASVALIAI? Atsakymas sudėtingas. Pirmiausia žinai, kad būtina išlikti. Bandai tikėti ir kažką kurti, kad nepalūžtum. Tačiau per sunku. Kuo toliau, tuo labiau sąmonėn veržiasi juodas nihilizmas, ateinąs per naujo darbo patirtį. Juk pjūtis didelė, darbininkų mažą, nėra pasiaukojimo ir meilės, neranda savo vietos skaitmenintojo dvasia. Per didelis mūsų nežinojimas - jis kaltas, kad lig šiol PASVALION taip ir nepateko kraujuojantis Žadeikonių ąžuolas, belieka tik garbiajai auditorijai pacituoti mūsų konferencijos svečio dr. Vykinto Vaitkevičiaus mintis: *Nuošaliame Žadeikonių kaimelyje. Pasvalio rajone, mūsų dienų sulaukė nuostabus senosios religijos paminklas - senųjų kapinių, vadinamų Oniūno kapinėmis, pakraštyje augantis ąžuolas. Pagarba Žadeikonių ąžuolui rodoma nuo seno. Medinė tvora aptvertos nedidelės kaimo kapinės su varteliais rytuose sudaro šventovės po atviru dangumi vaizdą. Senolis ąžuolas vakaruose užima centrinio altoriaus vietą. Matyti, kad laidojant mirusiuosius atsižvelgiama į medžio padėtį ir bendrą kompoziciją. Dar daugiau, čia laidojasi tie, kurie nori būti palaidoti po ąžuolu ir dėl to šioms, o ne Saločių parapijoms kapinėms teikia pirmenybę. Žadeikonių legendoje kalbama ne tik apie medį, bet ir apie Kamaties upelį ir dirbamos žemės spalvą. Tai jau kito senovinio mito atšvaitai - upelio vanduo esąs rausvas, nes į jį subėgo ąžuolo kraujas, o molio dirva esanti raudona todėl, kad buvo sulaistytas ąžuolo kraujas. „Jėzusmarij, kokia raudona žemė iš pavasario! Laukai raudonuoja, bet rugiai užaug kaip mūras“, - ir šiandien galima išgirsti Žadeikonyse. Nieko nežinome ir apie ARUODOUSE detaliai aprašytąjį Brencių Raudžio akmenį - Pasvalio pradžios liudytoją.**

Tai ne dejonės, o nuoga realybė, nes nepaklausėm protingų dr. Rimvydo Laužiko žodžių: devynis kartus atmatuok, tik dešimtą skaitmenink...

Bet kaip mažą viltį pabaigoje norėtusi prisiminti vieną teiginį iš septynpunkčio PASVALIOS apibrėžimo: PASVALIA - tai kultūrinio tapatumo ir savitumo išlikimo idėja, virstanti realybe tik mūsų visų sutelktiniu kantriu darbu be atlygio. Ir padėkoti už nuoširdų darbą, kūrybą, kantrybę, rūpestį visiems PASVALIOS ištikimiesiems bendradarbiams.

Rašytojo Česlovo
Senkevičiaus dramos
kūrinio „Klaida“ fragmentai

UDK 004.4 (474.5)

008 (474.5)

Vi-73

**VIENTISOS KULTŪROS PAVELDO SKAITMENINĖS ERDVĖS
KŪRIMAS: NUO PASVALIOS IKI EUROPEANOS**

Konferencijos pranešimų rinkinys

Pasvalys

2010 m. lapkričio 9 d.

ISBN 978-9986-9350-7-0

2010. Užsakymo Nr. 271.

Išleido ir spausdino UAB „Panevėžio spaustuvė“, Beržų g. 52,
36147 Panevėžys

